బొబ్బిలి యుద్ధము

వీరకారుణ్యరౌద్రభీభత్సభయానక రసములకు ఆటపట్టయిన బొబ్బిలియుద్ధకథ ఆంధ్రదేశీయులకు ఆబాలగోపాలముగఁ దెలియనిది గాదు. ఇదియే ఆంధ్రవీరుల సమరైకప్రతాపమునకు అంత్యప్రదర్శనము. ఇది బ్రహ్మశ్రీ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రులవారిచే మనోహరమగు శైలిలో వ్రాయఁబడుచున్నది. మిథునానురాగము, వీరపూజ, శ్మశానవాటిక మున్నగు గొప్పగ్రంథములను వ్రాసి వన్నెకెక్కిన శ్రీశాస్త్రులవారి రచనాసామర్థ్యము ఆంధ్రుల కెల్లరకును విదితమే. ఇందు బొబ్బిలి, విజయనగరము వీరుల చిత్రపటములు సంపాదింపఁబడుచున్నవి.

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము – గోదావరిజిల్లా

శ్మశానవాటిక

ఇదియొక నవల. పావనభారతీయ కుటుంబములలో యందలి వ్యక్తుల పరస్పరప్రేమ, మర్యాద మున్నగునవి యిందు చక్కఁగ ప్రదర్శింపఁబడినవి. ఇందలి పాత్ర నిర్మాణమును, కథాసంవిధానమును, వర్ణనాసరళియు, కవితామాధుర్యమును, సుకుమార భావప్రదర్శనమును జూచి అనేకపండితులును, రసికప్రభువులును మహానంద భరితులై కొనియాడినారు. ఆంధ్రదేశమున విఖ్యాతు లగు శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రులవారిచే ఇది రచింపఁబడినది. వెల 1—0—0.

మిథునానురాగము

అద్వితీయ మగు నొక గొప్ప నవల. బిగికౌఁగిలింతలో మందహాసము గావించుచు ప్రాణములను బాసిన క్రొత్తదంపతుల పవిత్ర జీవితములు ఇందు వర్ణింపఁబడినవి. నవలలు చదువు ఆంధ్రదేశీయ స్త్రీపురుషులలో ఈ గ్రంథమును జదువనివారులేరు. యథార్థవాదు లగు గొప్ప విద్వాంసులు అనేకులు "ప్రణయభరాలసు లగు నూత్న దంపతులు చదివి తీరవలసినగ్రంథము" అని దీనిని చాలఘనముగా పొగడియున్నారు. ప్రణయమాధుర్యమును, దాంపత్యానందమును, సంసారసౌఖ్యమును అనుభవింపఁగోరు దంపతులు ఈ గ్రంథమును జదివినచో సఫల మనోరథులు కాఁగలరు. వెల 0—12—0

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

వీరపూజ

ప్రథమభాగము భారతశౌర్యము

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ప్రణీతము

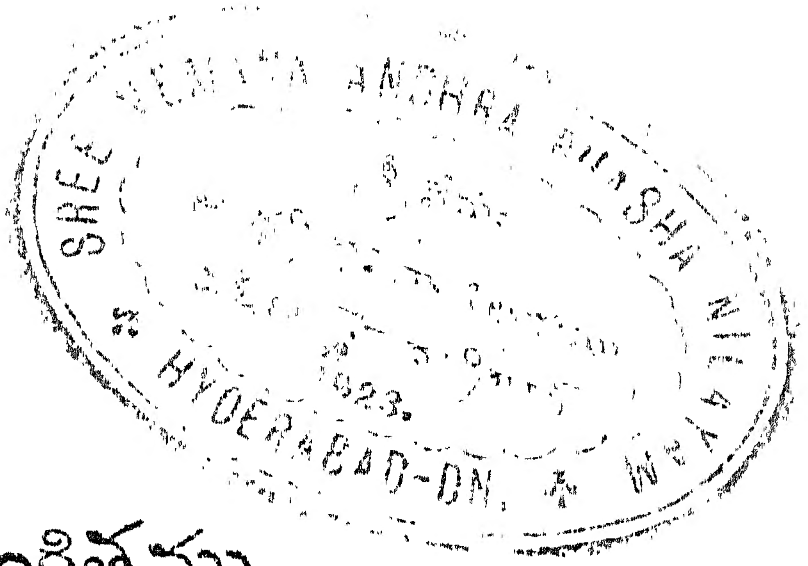
సర్వస్వామ్య సంకలితము

రెండవ కూర్పు

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము – గోదావరిజిల్లా

చెన్నపట్టణము
ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రితము

అంకితము

రవియస్తమింపని విశాలసామ్రాజ్యమునకు

నియంతయై

ధర్మసంరక్షకుఁడను

బిరుదము వహించి

భారతీయుల యెడల గౌరవమును

వారి యుచితతృష్ణల యెడల నాదరమును

గలిగి వెలయు

శ్రీజార్జిచక్రవర్తికి

ఈ గ్రంథము భక్తిపూర్వకముగ

నంకితము చేయఁబడినది

రాజపోషకులు

మ-రా-శ్రీ

శ్రీరాజా, నాయని

వేంకటరంగారావు బహద్దరువారు

మునగాల

పోషకులు

మ-రా-శ్రీ దామెర పార్థసారథి వేంకటరావుగారు

పీరకరము

,, సబ్బెళ్ల పద్దయ్యారెడ్డిగారు

కొంకుదురు

,, వాసిరెడ్డి వెత్తయ్యగారు

చేబ్రోలు

,, వావిళ్ల వేంకటేశ్వరులుగారు

మదరాసు

,, తూములూరి శివరామయ్యగారు బి.ఏ. బి.ఎల్.

ప్లీడరు, నెల్లూరు

,, పొణకా శేషారెడ్డిగారు

పోట్లపూడి

,, తిక్కవరపు రామరెడ్డిగారు

పాట్టిపాళెము

,, పొణకా పిరారెడ్డిగారు

అల్లూరు

,, మల్లిడి సత్యనారాయణరెడ్డిగారు

కుతుకులూరు

,, ద్వారంపూడి రామరెడ్డిగారు

అనపర్తి

ఇదివఱకు వెలువడిన గ్రంథములు

వీరపూజ	(చరిత్ర)	౧	౦	౦
శ్మశానవాటిక	(నవల)	౧	౦	౦
మిథునానురాగము	(నవల)	౦	౧౨	౦
రామదేవవిజయము	(నాటకము)	౦	౬	౦
సాహసిక రాజపుత్రము	(,,)	౦	౬	౦
శృంఖల	(విమర్శగ్రంథము)	౦	౬	౦

అచ్చుకానున్న గ్రంథములు

వారకాంత

బొబ్బిలియుద్ధము

అనాథబాలిక

కడపటిముద్దు

పూలదండ

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము గోదావరిజిల్లా

విషయసూచిక

౫. సంగరాణా. ౧౫౫

ఈతని జననకాలము తెలియదు. రాజ్యారోహణము క్రీ. శ. ౧౫౦౯. బాబరుచే నంపఁబడిన ౧౫ వందల యాశ్వికబలము నీతనిని క్రీ. శ. ౧౫౨౭-వ సంవత్సరము శ్రావణమాసమునఁ దాఁకెను. సిక్రీ యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౫౨౭-వ సంవత్సరము మార్చి ౧౬ తేదీని జరిగెను. సంగుఁడు క్రీ. శ. ౧౫౩౦ లో గతించెను.

౬. ప్రతాపసింహుఁడు. ౧౬౩

ఈతని జననకాలము తెలియదు. క్రీ. శ. ౧౫౭౨ లో రాజ్యారూఢుఁడయ్యెను. హాల్దీఘాట్టనుచోట జరిగిన యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౫౭౬-వ సంవత్సరము శ్రావణమాసము. క్రీ. శ. ౧౫౯౭ లో నీతఁ డస్తమించెను.

రెండవ కూర్పు పీఠిక

ఒక సంవత్సరము క్రిందట దీనిని రెండవమారు ముద్రింపవలసిన యవసరము తటస్థించెను; గాని కార్యాంతరమువలన వీలు అయినది కాదు. దీనిని మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు ఇంటర్మీడియేటు పరీక్షకు పాఠ్యగ్రంథముగా నేర్పఱిచి గౌరవించినారు. వారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను. మా గ్రంథ నిలయమునకు క్రొత్తగా పోషకులుగాఁ జేరి మాకు చేయూత నొసంగిన అనపర్తి నివాసులు, శ్రీయుత ద్వారంపూడి రామరెడ్డిగారికి కలాభివర్ధని గ్రంథ నిలయము పక్షమునఁ గృతజ్ఞతను విన్నవించుచున్నాను.

కాళయుక్తి జ్యేష్ఠ పూర్ణిమ
మహేంద్రవాడ
నందనవనము

ఇట్లు
గ్రంథకర్త

పీఠిక

హిందూదేశ కథాసంగ్రహమునం బ్రథమ ద్వితీయభాగము లగు హిందూమహాయుగమును, మహమ్మదీయమహాయుగమును, జంద్రగుప్తచక్రవర్తియను చిన్ని చరిత్రగ్రంథమును, సంస్కృతము నందలి ముద్రారాక్షస మను నాటకము నాధారము గానించుకొని నే నీ గ్రంథమును వ్రాసితిని. కావున నా గ్రంథకర్తలకు నేను కృతజ్ఞుఁడను.

ఈ గ్రంథమును దమ ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రించి యుపోద్ఘాతము గూడ వ్రాసి దీనికి వన్నె దెచ్చిన యాంధ్రపత్రికాధిపతు లగు బ్రహ్మశ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారికిని, ఈ గ్రంథమును విని నాయెడల నెంతో యాదరము చూపి ప్రోత్సహించిన నామిత్రులు శ్రీయుతులు సబ్బెళ్ళ పద్దయ్యారెడ్డిగారికిని, దామెర పార్థసారథి వేంకటరావుగారికిని, ఇందలి చిత్రపటముల నొసంగిన విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలి వారికిని గృతజ్ఞుఁడను.

ఈ గ్రంథము నాయాంధ్రసోదరుల కుపయోగపడునేని యచిరకాలమున దీని తరువాతి భాగములుగూడఁ బ్రకటింపఁగలను.

చెన్నపట్టణము
రాక్షసవత్సరాశ్వయుజబహుళ
౧ స్థిరవారము
(౨౩-౧౦-౧౯౧౫)

ఇట్లు
విన్నవించు
విబుధవిధేయుఁడు
శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

ప్రస్తావన

వీరపూజ మానవులకు జాతీయధర్మములలో నుత్తమధర్మము. వీరులు లోకపరిణామప్రాప్తికై యవతరించెడి మహానుభావులు. వీరులసంకల్పము లుదారములు ; భావములు విశాలములు ; ఆదర్శములు పవిత్రములు ; భక్తి యవిభక్తము ; ఆచరణములు ధర్మసంస్థాపనానుకూలములు. వీరులు దేవాంశసంభూతులు. వీరుల చరిత్ర మున్నతమైన కైలాసశిఖరమువలె గంభీరము ; దివ్యమైన గంగాజలమురీతి పాపక్షయకరము ; మహోత్తరంబైన దీపప్రభవలె భాసమానము ; ఉద్యానోద్ధూతంబైన మలయానిలంబు పగిది సువాసనా సంకలితము. వీరుల జననమన్ని దేశములందును సర్వకాలములందును సాధ్యము. వీరసంభవమునకు దేశము కాలము పాత్రలు ప్రతిబంధకములు గావు. వీరోదయమునకు ప్రాక్పాశ్చాత్యదేశభేదము గాని భూతవర్తమానకాలభేదము గాని కులీన సామాన్య కుటుంబభేదము గాని యాటంకములు గావు.

ప్రపంచవిజయమున కుపక్రమించిన యలగ్జాండరు మహామహుఁడు వీరాగ్రేసరుఁడు. బౌద్ధయుగమునందు మహాసామ్రాజ్యమును స్థాపించిన చంద్రగుప్తుఁడు వీరనాయకుఁడు. మహమ్మదీయ ప్రతాపాగ్ని నార్పుట కాత్మసమర్పణము చేసిన పృథ్వీరాజు వీరశిఖామణి. పాశ్చాత్యరణరంగములందు శౌర్యప్రతాపములను ప్రదర్శించుచున్న భారతయోధులు వీరసింహులు. క్షత్రియకులసంజాతుండైన భీష్ముఁడు వీరశ్రేష్ఠుఁడు. సూతకులజుండైన నెపోలియను వీరసామ్రాజ్యమునకుఁ బట్టభద్రుఁడు.

వీరధర్మప్రకర్షణంబునకు దేశ కాల పాత్రములవలె రసభావభేదము వృత్తిభేదము వైరుధ్యములు గావు. వీరధర్మప్రతిపాదనమునకు విజ్ఞానగుణశీలములు సాధనములు. భావప్రపంచవిహారులైన మహాకవులు, కళాభిజ్ఞులైన యంత్రనిర్మాతలు, విజ్ఞానసంపన్నులైన శాస్త్రజ్ఞులు, భావోద్దీపకులైన గాయకశ్రేష్ఠులు, తత్త్వజ్ఞులైన మతస్థాపకులు, యుద్ధవిశారదులైన శూరులు వీరగుణసంపన్నులు. లోకకల్యాణమునకై యుగధర్మానుకూలముగ వీరధర్మములును మాఱుట సృష్టివైచిత్ర్యము. లోకాభ్యుదయమున కొకయుగమునందు రాజసము వేఱొకయుగమునందు సాత్త్వికము ప్రబలుట భగవన్నిర్ణయము. యుగప్రభావము ననుసరించి వీరులను రాజసభావ మావహించినపుడు సంగ్రామకౌతూహలంబును సాత్త్వికభావ మావహించినపుడు జిజ్ఞాసాభిలాషయును ప్రబలుట లోకచరిత్రవలన విశదమగుచున్నది. భరతవర్షమునం దనేకపర్యాయములు యుగధర్మములు మాఱినవి. శూరులైన అజాతశత్రుఁడు, చంద్రగుప్తుఁడు, సముద్రగుప్తుఁడు, శాతవాహనుఁడు, శ్రీహర్షుఁడు, పృథివీరాజు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, శివాజీమహారాజు సామ్రాజ్యములను నిర్మించి పూజార్హులైరి. బుద్ధదేవుఁడు, శంకరుఁడు, రామానుజుఁడు, చైతన్యుఁడు సాత్త్వికసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ఆరాధనయోగ్యులైరి.

రాజస సామ్రాజ్యస్థాపకులైన చంద్రగుప్త పృథ్వీరాజాది వీరశ్రేష్ఠుల చరిత్రము లీగ్రంథము నందు వర్ణింపఁబడినవి. మహాపురుషుల జీవితచరిత్రకథనమునందు కవికల్పనలకు విశేషమైన యవకాశము లేదు. చరిత్ర పురుషులజీవితచరిత్రములు చిత్రకల్పనా రాహిత్యములై సచ్చరితశీలాభివర్ణనంబులైన పాఠకులకు భ్రమసంజనకంబులు గాక సత్యప్రకాశాశ్రయంబులై యనుష్ఠాన యోగ్యంబులుగ నుండఁగలవు.

చంద్రగుప్త పృథ్వీరాజ ప్రతాపసింహాదులు చరిత్రపురుషులు. ఆ మహాపురుషుల చరిత్రకథనమును జరిత్రాత్మకమై యొప్పియుండుట సమంజసము.

ఈగ్రంథమునందు చంద్రగుప్త చరిత్రము, పృథ్వీరాజ చరిత్రము, భీమసింహచరిత్రము, హామీరసింహచరిత్రము, సంగరాణా చరిత్రము, ప్రతాపసింహచరిత్రము వీరరసము వెల్లువయై పాఱునటులు రమ్యముగ వర్ణింపఁబడినవి. చంద్రగుప్తుఁడు మురాతనయుఁడు. యుద్ధతంత్రజ్ఞుఁడు. వ్యవసాయపరాయణుఁడు. అప్రతిహతంబైన స్వీయపౌరుషాశ్రయంబునను ప్రజ్ఞానిధియైన చాణక్యుని సహాయమునను మహత్తరంబైన మౌర్యసామ్రాజ్యమును సుస్థిరముగ స్థాపించిన మహావీరుఁడు.

పృథ్వీరాజు చౌహానువంశజుఁడు. విశాలదేవుని పౌత్రుఁడు. మహమ్మదుగోరితో పదుమూఁడుసారులు పోరాడి వానిని పెక్కుసారులోడించిన ధీరోత్తముఁడు. పృథ్వీరాజు ౧౧౯౨ నందు తిలావరి సమీపమున పరాజితుండైనపిదప ఢిల్లీశ్వరత్వము పరరాజుల పరమైనది. పృథ్వీరాజచరిత్రము సంయుక్తపరిణయమువలన హృదయరంజకమై వీరదాంపత్యమునకుఁ దార్కాణమైనది.

లక్ష్మణసింహుఁడు మేవాడు సంస్థానమున కేలిక. భీమసింహుఁడు లక్ష్మణసింహుని పినతండ్రి. మోహనాంగియైన పద్మిని భీమసింహుని సతీతిలకము. అల్లాయుద్దీనుఖిల్జి కామాంధుఁడు. పద్మిని నపహరించుటకై చిత్తూరుకోటను ముట్టడించి హానుచేసెను. దుర్గసంరక్షణ మలవిగానపుడు స్త్రీలగ్నికుండంబులందును పురుషులు రణరంగములందును మానసంరక్షణమునకై మేనుల బలియిచ్చిరి.

మేవాడువంశజులైన హామీరసింహుఁడు సంగరాణాయును

పౌరుషసంపన్నులు. చిత్తూరుకోటను స్థిరముగ వశపఱుచుకొనుటకై యనేకప్రయత్నములనుజేసి విఫలమనోరథులైరి.

మేవాడు రాజ్యమునకు ౧౫౭౨-౯౭ వరకు ప్రతాపసింహుఁ డేలికగనుండెను. ప్రతాపసింహుఁడు నిద్రాహారములను, భాగ్య భోగ్యములను, విసుగు విరామములను పరిత్యజించి యువవదియై ఢిల్లీశ్వరుచక్రవర్తియొక్క మహాసైన్యములతో పోరాడిన మహా శూరుఁడు.

దైవము ప్రాతికూల్యము వహించినపుడు పురుషప్రయత్నములు నిర్వీర్యములగుట సహజము. రాజసము సంగరహితంబైనపుడు సంగ్రామములు ధర్మసంస్థాపనానుకూలములై పరిణమించుటయును, రాజసము సంగభరితంబైనపుడు సంగ్రామములు కులాభిమానముగను జాతీయ దురభిమానముగను పరిణమించుటయును సహజము. రాజపుత్రవీరుల యంతఃకలహములందును ఆత్మవినాశమునందునువలె వర్తమానమహాసంగ్రామమునందును ఈధర్మము వ్యక్తము. ఆసియా ఖండమునందు శాంతియుగముపోయి తిరిగి వీరయుగము స్థాపితమగు ననుటకు సూచనలుగలవు. వీరయుగమునందు వీరావేశము, భావో ద్రేకము గలుగుట సహజము. యుగసంధియందు యూరపుఖండము వలె ఆసియాఖండము విపత్పరంపరలపాల్పడి వినాశము నొందక యుండుట క్షేమకరము.

వీరపూజ భారతీయుల కితరజాతులకువలె సాంఘికధర్మము గాక మతధర్మము. భారతీయులకు పితృదేవతారాధనము వీరారాధనము నియతకర్మలు. నియతకర్మలు కామితార్థములను పడయుటకు సాధనములు. వీరులు కర్మపరతంత్రులు, భావప్రకాశకులు. వీరులు నాయకులు, ధర్మనిరతులు, విజ్ఞానధనులు, జాతీయోద్ధారకులు.

జాతీయాత్మకు వీరహృదయములు క్షేత్రములు. వీరహృదయ భావము పండుగలందును, క్షేత్రములందును, తీర్థములందును, గ్రంథములందును వ్యక్తీకృతమగుచున్నది. వీరులు జాతికి నాయకులు, పోషకులు, మూలకారకులు. శ్రీరామకృష్ణులు, వీర్యము ప్రతాపము ధర్మములవలన నారాధనయోగ్యులైరి. వీరపూజ సహజధర్మమైనను సామాన్యులకు దురారాధ్యము.

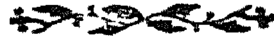
పూజకు శ్రవణము, మననము, ధ్యానము, సంకీర్తనము, సమర్పణము సాధనములు. వీరపూజకు వీరులచరిత్రమును చదువుట, చరిత్రల తత్త్వమును గ్రహించుట, తత్త్వార్థము ననుభవమునకు దెచ్చుకొనుట, తన్మయత్వమును బొందుట మార్గములు. తన్మయంబైన వీరపూజయందు వీరసత్త్వము సర్వత్ర సందర్శనీయంబై ప్రత్యక్షముగ నుండును. వీరసత్త్వము ప్రత్యక్షమైనపుడు కథలు కావ్యములగును. ప్రాకృతపురుషులు ప్రతిభావంతులగుదురు. కుగ్రామంబులు పుణ్యక్షేత్రంబులగును. సామాన్యదినంబులు పండుగ దినంబులగును. ఆంధ్రలోకము వీరపూజాదర్శమును గ్రహించి మాతృదేశమునందలి గాథలందును, స్థలములందును నిక్షిప్తంబైన వీరభావమును వ్యక్తీకరించుచు దేశమును, జాతిని, భాషను నుద్ధరించుటకు వీరపూజా నిమగ్నమగుం గాత !

మద్రాసు — ఇట్లు

౮-౧౧-౧౯౧౭ — కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు

శ్రీరస్తు

వీరపూజ

ప్రథమ భాగము

చంద్రగుప్తుఁడు

మహాపద్మనందుఁడు మగధసింహాసనము నధిష్ఠించి ప్రజాపాలనము గావించుచుండెను. రాజకార్యధురంధరుఁ డని ప్రఖ్యాతివహించిన రాక్షసుఁ డను నతఁడు నందునకు ముఖ్యమంత్రియై రాజకార్యముల నతినిపుణతతో నిర్వర్తించుచుండెను. బొక్కసమున ధనము కోట్లకొలఁదిగఁ గుప్పలు వడి మూల్గుచుండెను. చతురంగబల మసంఖ్యమై పరభయావహమై యుండెను. ప్రభుత్వ మెచ్చటను దిరుగుఁ బాటులు లేక శాంతమై నిరంకుశమై యుండెను. ప్రజ లెల్లరును గృషివాణిజ్యాది స్వకర్మనిరతులై హాయిగఁ గాలము గడపుచుండిరి.

కాని కొంత కాలము జరుగునప్పటికి దేశము నందీ స్వస్థత నిలిచినది గాదు. విధివశంబునఁ బద్మనందుని మతి సంచలించెను. ప్రభుత్వము మేర మీఱి పోఁ జొచ్చెను. ప్రజాసౌఖ్యము వెడల రాజునకు వైముఖ్యము పొడసూపెను. సన్నసన్నముగఁ బ్రజలలో నసంతృప్తి తలయెత్తెను. కాని కొంతకాలమువఱకు నది బహిరంగము గాలేదు. ఈ యాంతరంగికస్థితి వలన నది లెస్సగఁ బ్రవృద్ధం

బయ్యెను. ప్రజ లూరకుండుటఁ జూచి రాజు మతింత చెలరేఁగెను. సూర్యమండలము తిరోహితం బగు నంత దనుక నాకసమున నీల మేఘములు క్రమ్ముకొనె నని స్వవ్యాపారనిమగ్నులగు ప్రజల కెట్లు తెలియదో యట్లే యది ప్రజ లటునటుఁ జేరి గుసగుసలువోఁ వొడఁగు నంత దనుక రాజచారుల శ్రవణపథము నధిగమింప లేదు.

తుద కెప్పు డది బహిర్గత మయ్యెనో యప్పుడు సంపూర్ణ ముగ రాజద్వేషానలావతారమును దాల్చి యుండెను. అమాత్యాదులు దాని నారసి రిచ్చ వడిరి. రాజు విని మహోగ్రముగ మండిపడెను. ఆతనికిఁ బ్రజల నందఱ నొక్కపెట్టున సంహరించి వేయవలయు నను నంతటి కోపము వచ్చెను. కోపగ్రహావేశమువలనఁ బ్రాపంచికజ్ఞాన భ్రష్టుఁడై నందుఁడు ప్రజలయందలి రాజద్వేషానలమును జల్లార్ప దండోపాయము నవలంబించెను. ఇది యంతయుఁ జూచి రాజనీతి ధురంధరుఁ డగు మహామంత్రి రాక్షసుఁడు రాజుబుద్ధి మఱలింప ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించెను ; గాని సఫలప్రయత్నుఁడు గాఁడయ్యె.

అంతకంతకుఁ బ్రజలలో గుసగుసలు మెండయ్యెను. శాసన ధిక్కారగ మారంభ మయ్యెను. కాలక్రమమునఁ బ్రజల యెడల రాజునకును, రాజునెడలఁ బ్రజలకును నసూయ పెరిఁగి పోఁజొచ్చెను. మంత్రి, రాజు మనస్సును మఱలించుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నములు విఫలము లగుటయుఁ బ్రజలలో నశాంతి హెచ్చయి పోవుచుండు టయుఁ దిలకించి నిర్విణ్ణుఁ డయ్యెను.

దంపతులలో నంతఃకలహములు పుట్టకయే యుండవలెను. పుట్టినచో నవి క్రమక్రమముగ వృద్ధి పొందునే గాని యంతరింపవు. దైవయోగమువలన వాని కవి యంతరింపవలెనే గాని వేఱొక రట్లు

చేయఁ బ్రయత్నించుటవలనఁ బ్రయోజనము కలుగఁ బోదు. అట్టి ప్రయత్నములవలన నొక్కొక్కప్పుడది వృద్ధి పొందుట కూడ సంభవింపవచ్చును. అట్లుగాక యే కారణమువలననైన నా కలహములు శాంతివహించినను నా శాంతి తాత్కాలికము గాని సార్వకాలికము గాఁజాలదు. ప్రజాప్రభువులయెడలఁ గూడ నీన్యాయమే చెల్లుచున్నది.

రాక్షసునిపై నిప్పుడెంతయో భారము పడినది. ఈ సందర్భమునఁ జాల మెలఁకువతోఁ బ్రవర్తింపకున్నఁ గార్యము చెడును. మగధరాజ్యమంతయు విచ్ఛిన్నమై పోవును. రాజు పట్టిన పట్టు విడువకుండెను. ప్రజలలో శాంతి నెలకొనినఁగాని ప్రభువు శాంతింపఁడు. తన ప్రయత్నము వలనఁ బ్రభు వపరాధి యని యెంతమాత్రము ప్రకటమైనను బ్రజలు రాజును లోఁకువ చేసి మఱింత బిఱ్ఱబిగిసెదరు. పాపము రాక్షసుఁ డిట్టి చిక్కు లేవియుఁ దటస్థింపకుండ నుండునట్లతిజాగరూకతతోడనే ప్రవర్తించుచుండెను. కాని ప్రభు వనపరాధి యని తీర్మానించుట యెట్లు? ప్రథమాపరాధము ప్రజలదే యని యెట్లు నిరూపింపఁ గలఁడు? ఏమియుఁ బ్రయోజనము కాన్పింప దయ్యెను. విధిప్రాతికూల్యము వలన రాక్షసుని ప్రయత్నము లన్నియు భగ్నములై పోయెను.

చాణక్యప్రభృతు లగు నప్పటి రాజ్యతంత్రజ్ఞుల యభిప్రాయమున రాజనీతిప్రవృత్తి యిట్టిదని నిర్వచించుటకు వలనుపడదు. అది సర్వతోముఖము. దానికి న్యాయాన్యాయము లనియుఁ, గ్రౌర్యస్వాస్థ్యములనియుఁ, గ్రమాక్రమములనియు భేదము లేదు. ఎట్లు ప్రవర్తించినను సరియే పరవినాశము నాత్మోదయమును గాంచుటయే దాని ప్రధానప్రయోజనము. "చతురంగబల సమృద్ధిని గలిగి

యుండవలెను. శత్రువులను సంగరరంగమున సంహరించి విజయ మును గాంచవలయు" నని దాని సామాన్యవిధి. "సమయాసమ యములను జక్కఁగ గుఱుతెఱింగి సామదానభేదదండములలో నప్పటికిఁ దగు నుపాయము నవలంబింపు" మని దాని విశేషవిధి. న్యాయాన్యాయము లీ విశేషవిధి ముందుఁ జెల్లాచెదరై పోవును. ధర్మజ్ఞులు రాజనీతిని ధర్మముతో ననుసంధింపవలె నందురు. రాజ్య తంత్రజ్ఞులు దీనినిఁ గేవలము వలదనరు; గాని సమయము తప్పివచ్చి నపుడు మాత్రము కేవలము రాజనీతినే యవలంబింతురు. ధర్మ పరావతారుఁ డయ్యు శ్రీరామచంద్రుఁడు వాలిసంహారకాలమునఁ గేవలము రాజనీతి నాశ్రయించెను. శ్రీరాముఁ డొక్కఁడే దీనికిఁ దార్కాణ గాదు. విధాత సృష్టిసేయఁ బ్రారంభించిన నాఁటి తొలి నిముసము మొదలుకొని యీక్షణము దనుకఁ బ్రపంచవృత్తమంత యు దీనినే దృఢపఱుచుచున్నది. ఈ చర్చ వలన మనకుఁ గలిగిన పరమ ప్రయోజనము రాజనీతిధురంధరుఁ డన సమయజ్ఞుఁ డగు కార్యవాది యని యర్థ మను విజ్ఞానము.

పద్మనందుఁడు స్వార్థపరుఁడు; గాని యాతనికిఁ జక్కని సమయజ్ఞానము లేదు. ఖడ్గవాది; మఱియు నాతఁడు రాజ్యతంత్రము నెఱుంగును; గాని తత్ప్రయోగవిధులను జక్కఁగ నెఱుంగని తీవ్రవాది త్తుఁడు. ఆగుటవలననే యాతఁడు తన యవిచారప్రవర్తనచే నసం తృప్తులై యున్న ప్రజల యెడల దండోపాయము నవలంబించెను. రాజదండనమువలనఁ దల్లడంపడు ప్రజలయెడల రాక్షసుని సామో పాయ మేమి పనికి వచ్చును?

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచునప్పటికి మహారాజు దండో పాయము నవలంబించుటయు, మహామాత్యుఁడు మాయఁ జేసి

యీసడింపఁ జూచుటయుఁ జూచి ప్రజలు రాజసభలో నాంతరంగిక వ్యవస్థ చక్కఁగ లే దని యూహించి మఱింత విజృంభింప సాగిరి. అంతకంతకు మహారాజునకును కతిశయింపఁ జొచ్చెను. రాక్షసుని హృదయావేదన మఱింత కా సాగెను. ఇతరోద్యోగు లెల్లరును జాలఁ దహతహపడసాగిరి. రాష్ట్రమునందలి యనధికారు లగు రాజనీతిధురంధరు లపాయమును శంకింపఁ దొడఁగిరి.

ఈ ప్రజాద్వేష ముప్పతిల్లుటకుఁ గేవలము పద్మనందుఁడే హేతుభూతుఁ డని చెప్పుటకు వీలు లేదు. రాజ్యతంత్రమునం దసమర్థులై, యౌవనమదంబున మన్నను మిన్నను గానక సంచరించు నాతని యెనమండ్రు కుమారులును దండ్రికీ విషయమునఁ గొంతవఱకుఁ దోడ్పడిరి; గాని సర్వాధికారము పద్మనందుని యందే యుండుటవలన దోష మంతయు నాతనిదిగనే పరిగణింపఁ బడెను. దోషులైనప్పటికి ననభిషిక్తులగుట నందపుత్రులు ప్రోత్సాహకాపవాదమునకు మాత్రము పాల్పడిరి.

ఏది యెట్లయిన నేమి? ప్రజల బాధల కంతము గాన్పింప దయ్యెను. దినములు గడచిపోయిన కొలఁది నవి యంతకంతకుఁ బెరిఁగిపోవు సందర్భములే తటస్థించుచు వచ్చెను. ఆ బాధలవలన ననేకులు మలమల మాడిపోయిరి. లోకోత్తర మగు నీ చల్లని బ్రిటిషు పరిపాలనమున నపూర్వసుఖములను బడయుచు హాయిగఁ గాలము గడపుచున్న మనకు, దుష్పరిపాలనము వలనఁ బ్రజలకు సంభవించు కష్టము లెంత దుస్సహములై యుండునో యేమి తెలియును? తుదకుఁ బ్రజలు, విశేషించి పాటలీపుత్ర పౌరులు, రాజు నెడల ద్రోహమును దలంచిరి. పద్మనందుని సింహాసనభ్రష్టునిఁ గావించుట కుపాయములు పన్నఁ జొచ్చిరి

కాని యనంతసేనాసంపన్నుఁ డగు మహీపతిని వా రేమి సేయఁ గలరు? వారు చెప్పినట్లు చేయఁ గలరు; గాని స్వయముగ వ్యవహారము నడుపఁజాలరు. వారి కప్పు డొక నాయకుఁడు కావలసి వచ్చెను. నాయకుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు?

“అంతటి ప్రజలలో నాయకత్వము వహింపఁ దగు వాఁ డొక్కఁడును లేఁడా?” యని ప్రశ్నించుట కవకాశము లేదు. రాజ నియుక్తులైనచో బుద్ధిబాహుబలంబులఁ బరబలంబులఁ జెల్లాచెదరు గావింపఁ గల పోటు బంట్లం దనేకులు గలరు. వారు తిరుగుబాటు నడుపఁ జాలరా? వా రంతటి యాత్మవిశ్వాసము లేని వారా? కారు. తిరుగుఁబాటు నడుపఁజాలరనుట భారతీయులకు లజ్జాకారణము గాదు. భారతీయులు పృథివీపతికి విష్ణ్వంశ నాపాదింతురు. అక్కతన వారు ప్రభువు నెదిరించి కత్తి కట్టఁ జాలరు. దానికిఁ గారణము గౌరవభావమే గాని పౌరుషాభావము గాదు. భారతవర్షేతర దేశచరిత్రములం దిలకింపుఁడు. సాధారణముగఁ బుట కొక్క విప్లవచరిత్ర ముండు ననుట సాహసము గాని యతిశయోక్తి గాని కాఁ జాలదు. ఎన్నియో వేల యేండ్లకుఁ బూర్వము మొదలు నేఁటిదనుక జరిగిన భారతదేశచరిత్రమున నొకటిరెంటికంటె నెక్కుడు తిరుగుఁబాటులు గాన్పింపవు. అవి యైనను భారతీయేతరులు గావించి నట్టివి గావు. భారతీయేతరులు గావించిన విప్లవములు వీ లయి నప్పుడెల్ల మాటి మాటికి నేదో వంక మీఁదఁ బ్రసక్తములై ప్రభువుల సర్వాధికారములను దొలంగించి ప్రజాప్రభుత్వమును స్థాపించుట కేర్పడినవి. భారతీయులు గావించినవో; విధ్వస్తములై పోవు దేవాలయములను నిలుపుట కేర్పడినవి. గోబ్రాహ్మణులను సంరక్షించుటకును, రమణీమణుల మానమును గాపాడుటకును బ్రారంభింపఁ బడినవి. స్వామత

గౌరవము భ్రష్టమై పోవుచున్నదను నిశ్చయమువలననో, భ్రాంతి వలననో దానిని గాపాడుకొనుటకొఱ కేర్పడిన పనినచో సువ్యక్త మగును. క్రొత్తగ సంభవించిన కష్టములను దొలంగించుకొనుటకే భారతీయులు తొల్లి విప్లవములను గావించి యుండిరి గాని లేని సౌఖ్యములు తెచ్చిపెట్టుకొనుటకొఱకుఁ గాదు. రక్తపాతమును గావించుటయు, దేశము నల్లకల్లోలముఁ జేయుటయు సాత్త్వికగుణప్రధానులగు భారతీయులకుఁ గిట్టవు. గంగా గోదావరీ కృష్ణవేణ్యాది పావన తరంగిణీజలములయందుఁ గ్రౌర్యము నుదయింపఁ జేయు గుణము లేదు. అక్కాలపు భారతీయులలోఁ దిరుగుఁబాటు చేయువారలకు నాయకుఁడు దొరకుట కష్టము.

ఇంతవఱకుఁ దన దివ్యతేజస్సువలన మగధదేశమును ప్రకాశవంతము సేయు మహాత్ము లందఱును బద్మనందునకు బాపులై యున్నారు. ఇఁక బాలభానునివలె నిప్పుడిప్పుడే నవీనతేజమును ప్రకటనము సేయు నూనూఁగు మీసాల వారిని వెదకవలెను. ప్రాయము వచ్చిన పిదప దేశము నుద్ధరించు మహాత్ముల తేజము బాల్యమున మౌగ్ధ్యప్రతిసీరచేఁ దిరోహితమై యుండును. అక్కాలమున సామాన్యులా బాలుఁడు మహాపురుషుఁ డగు నని భావింపఁ జాలరు. వాని కుశాగ్రబుద్ధినిఁ జురుకుఁదనము నారసి తెలివిగలవాఁ డగు నని మాత్ర మూహింతురు. అతఁడు విద్యాభ్యాసమునందు, నాటపాటలయందుఁ బ్రవర్తనము నందును దోడి బాలురతో సామ్యమును వహించి యుండఁడు. ఆ బాల్యప్రాయమునఁ గూడ నాతని భావనలత్యుదారములును, చేఁత లత్యద్భుతములును, మాటలు గంభీరములును, హృదయము విశాలమును, జూడ్కులు పరేంగితజ్ఞానధురీణములును, ప్రారంభములు మహోన్నతములు నై యుండును. అతని చిత్తవృత్తి

మొదటి నుండియు నితరులను బోషింపఁ గోరునే గాని తా నొరుల పోషణమును వాంఛింపదు. మహాపురుషునకు బాల్యమున సంభవించు నిక్కట్టులకును, నిరుత్సాహములకును, విఘ్నములకును, సోత్ప్రాసములకును లెక్క యుండదు. కాని వాని నన్నిటి నాతఁడు లెక్క లేనివిగనే భావించి చిత్తవైకల్యమునకుఁ బాల్పడక తన నిశ్చిత మార్గమునందే యుండును. అవి యన్నియు నాతని మనోదార్ఢ్యమును, దృఢదీక్షను వృద్ధిచేయుటకుఁ దటస్థించునవి గాని వేఱు గాదు. ఈ రహస్యము నెఱుంగని మందబుద్ధు లాపత్కాలమున నాతనినిఁ బరిహాసింతురు. ఆతని మాటలు శత్రువులకు హృదయభేదకములై, మిత్రుల కానందసంధాయకములై యుండును. ఆతఁడు యౌవనము ప్రాపించు నప్పటి కొఱనుండి తీసిన బాఁకువోలెఁ బ్రకాశించుచుండును. ఈ కల్లోలసమయమున మాగధులకు హృదయావేదనఁ బాపి సుఖస్థితి గలుగఁజేయఁ గల తేజస్వి యెందైనఁ గలఁడా? కలఁడు. పద్మనందుని యాంతరంగికనుర్మము లెల్ల నెఱింగి యాతని ప్రక్కలోని బల్లెమై మెలంగుచు రాజభవనమందే గలఁడు. ఎవఁ డాతఁడు? రాజనీతి ధురంధరుఁడు, నిస్తుల బాహుబల సంపన్నుఁడు, మహావక్త, గంభీరదర్శనుఁడు, శూరుఁడు, ధీరుఁడు, పట్టుదల గలవాఁడు, విపత్తులయందు వెనుదీయకుండు వాఁడు, పరభయంకరుఁడు, కృత మెఱుఁగు వాఁడు, దాత, ప్రయోగనిపుణుఁడు, నగు చంద్రగుప్తుఁ డను యువకుఁడు.

చంద్రగుప్తుఁడు మురాకుమారుఁడు. ముర శూద్రస్త్రీ. మఱియుఁ బద్మనందుని యుంపుడుకత్తె. పద్మనందునకుఁ బట్టమహిషి యగు నిళాదేవియం దెనమండ్రు పుత్రులు గలిగిరి. కాని యాతఁడు మురపైఁ గల యనురాగము పెంపున నామె యామోదమును బడయఁ గోరి

పట్టమహిషి కన్న కుమారులకంటెఁ జంద్రగుప్తు నధికప్రేమతోఁ జూచుచుండెను. చంద్రగుప్తునిజననసమయమున నచటనున్న సిద్ధాంతులాతఁడు సార్వభౌముఁడు కాఁగలఁ డని గ్రహించి యచ్చెరువడి యా విషయమును బ్రకటన గావింపక యూరకుండిరి. అయిన నాతని విశాలలలాటఫలకము మీఁదను, నాకర్ణాంతనయనయుగళము మీఁదను, దరళకటాక్షములయందు, నధిజ్యశరాసనములఁ బోలు కనుబొమల మీఁదను దాండవము గావించు దివ్యతేజోరూపమున నది సువ్యక్తమగుచు నేయుండెను. దాని నారసి తత్త్వజ్ఞులు కడు నబ్బురంపడుచు నేయుండిరి. కాని యిట్టి తేజము నందుని యౌరసపుత్రులయందుఁ గాన్పింపమిం జేసి, వారు, నందుని యనంతరము మగధరాజ్యలక్ష్మి చంద్రగుప్తుని విశాలవక్షఃపీఠమునందే విశ్రమించునా యని యాలోచింప సాగిరి.

అట్టి మహాతేజసంపన్నుం డగుటవలనఁ జంద్రగుప్తుఁడు రాజానుగ్రహమును వ్యర్థము సేయక పయింబయి దానిని వృద్ధి చేసెను. రాకుమారులతోఁ గూడ నాతఁడు విద్యాభ్యాసార్థము గురునికటమున కంపఁబడినప్పటినుండియు వారి కంటె నెక్కుడు తెలివితేటలు కనఁబఱుచు చుండెను. అది చూచి మల్లవిద్యాగురువు లీ దాసీపుత్రునకు యోధానుయోధుఁడు కాఁ దగిన యోగ మున్నది కాఁబోలు ననియు, రాజ్యతంత్రోపదేష్టలు మహామాత్యపదవి నందుటకుఁ దగిన యోగ మున్నది కాఁబోలు ననియు నూహించు చుండిరి. మఱియు నాతని శక్తిసామర్థ్యముల నాలకించి కొంద ఱల్పబుద్ధు “లీ దాసీపుత్రుఁడు వింజామరలు వీచుట నేర్చికొనక యీ మహావిద్య లభ్యసింప నేల?” యని తమలోఁ దా రేకసక్కెముగఁ బల్కుకొను చుండిరి. మఱియుఁ దమకంటె నన్ని విషయములయందును మిన్నలఁ

గుణలుం డగుటవలనఁ గాలక్రమమున నశక్తిదుర్జనులై రాకుమారులు చంద్రగుప్తునెడల నసూయాభావమును గాంచిరి.

తూలరాశిం బడిన యగ్నికణమువోలె నా యసూయ స్వల్పకాలమునందే వృద్ధి యయ్యెను. ఈ విషయమును జంద్రగుప్తుఁడు గ్రహింపక పోలేదు; గాని దానివలన నాతఁ డేమియు మనోవైకల్యము నంద లేదు. అవసర మేమి? అసూయయు నగ్నియు నాశ్రయములనే దహించి వేయును. అల్పబుద్ధు లీ సంగతి నెఱుంగఁ జాలక తొట్రుపడియెదరు. స్థిరచిత్తు లీర్ష్యాళువులను మఱింత యేడ్పింతురు. దాని వలన దమకై నెదుటి వారి కసూయ పెరుఁగవలె ననియే వారి వాంఛ. అది వారికిఁ గార్యసాధక మై పరిణమింపఁగలదు. చంద్రగుప్తుఁడు సమయ మైనప్పు డెల్ల నెట్లు మాట్లాడినచో నసూయాగ్ని వారి హృదయాంతరాళములను దగ్ధము గావించునో, యేమి చేసినచో రహస్యమున వారి కన్నుల నుండి యశ్రులహరి ప్రవహించునో, యట్లే మాట్లాడుచు, నట్లే చేయు చుండెను.

కొన్ని దినములకు విద్యాభ్యాసము పూర్తి యయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁడు సకలకలాకోవిదుఁ డయ్యెను. రాకుమారుల విజ్ఞానాంకురములు క్షణక్షణప్రవర్ధమానం బగు నసూయానలమువలనఁ గొంత వఱకు మాడిపోయెను; గాని తండ్రి వృద్ధుఁ డగుచుండుటయు, రాష్ట్రమునఁ దమ యాజ్ఞలు చిన్నచిన్నగఁ జెల్లుబడి యగు చుండుటయుఁ దటస్థించుటవలన వారి కా విచారము లేక పోయెను. అంతకంతకుఁ జంద్రగుప్తుని బాధించుటకుఁ దగు నవకాశములు లభించు చుండుట వలనఁ బయింబయిని వారి కొక విధ మగు నూతనోత్సాహము గూడఁ గలిగెను. ఇఁక నేమి కావలెను? చంద్రగుప్తుని బాధించుటయే వారికిఁ బదివేలు.

తొంటి వలెఁ గాక యిప్పుడు చంద్రగుప్తుని నిరంకుశప్రవర్తన కొకింత యడ్డంకులు కలుగఁ జొచ్చెను. సేవకులలోఁ గొందఱు బహిరంగముగ నాజ్ఞలను జవదాఁటు సాగిరి. కోటయందలి కొన్ని స్థలములు త్రొక్కి చూడరా దని నిషేధము లేర్పడియెను. నందులు నిర్భయముగ నీచపుసంబోధనములు సేయఁ గడఁగిరి. ఇంక నిట్టి వనేకములు సంభవించెను. చంద్రగుప్తుఁడు, నందుల యీర్ష్య యీ విధముగఁ బరిణమించె నని గ్రహింపక పోలేదు. అతని "కిఁక వీరివలన నే మగు నని యుపేక్షించి యుండ రా" దని తోఁచెను. దాసీపుత్రుఁ డైనను జంద్రగుప్తుఁ డభిమానభూషితుఁ డగుటవలన నందులకుఁ బ్రతిఘటించి నిలువ సాగెను. ఈ రూపమున వారి యంతః కలహములు మఱింత వృద్ధి యయ్యెను.

చంద్రగుప్తునకు నందుల వలన నొత్తిడి యెక్కువ కాసాగెను. ఇఁకఁ బ్రబలప్రతిక్రియ సేయకున్న లాభము లే దని తలంచి, తన లోపము లేకుండ నాతఁడు, తనకుఁ గలిగిన యగచాట్లను దొలంగింపు మని పద్మనందునితోఁ జెప్పి చూచెను; గాని దాని వలనఁ బ్రయోజనము గలుగ లేదు. వార్ధకముచేఁ గలిగిన మతివిభ్రమము వలననో, మఱి యే కారణమువలననో పద్మనందుఁ డప్పు డాతని నొకింత తిరస్కరించెను. చంద్రగుప్తుని మనస్సు మఱింత చివుక్కు మనియెను. ఈ తిరస్కార మాతని క్రోధాగ్ని కింధనమయ్యెను. వెంటనే యాతఁడు నందులను సంహరించి మగధసింహాసనము నాక్రమించుటయే యిందులకుఁ బ్రతిక్రియ యని భావించి యట్లు చేసి తీరెద నని దృఢప్రతిజ్ఞ గావించెను.

దాసీపుత్రుఁ డగు చంద్రగుప్తునకు రాజ్యాశ గలిగినది. అందులకు మీరు నవ్వెదరేని మా యభ్యంతరము లేదు. కాని యాతని

రాజ్యతృష్ణ సామాన్య మైనది గాదు. "ఇదియే నేను చేయ వలసిన విధికృత్యము. ఇదియే నేను సాధింప వలసిన ఫలము. మగధసింహాసనారోహణమే నావంటివాఁడు కోరఁ దగినది" యని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. ఆతఁడే యాధారమును జూచికొని యిట్టి ప్రతిజ్ఞ దాల్చెనో, దాని పరిణామ మెట్లు కానున్నదో మే మిప్పు డేమియుఁ జెప్పఁ జాలము; గాని మా కీ విషయమున వింత మాత్రము గలుగుటలేదు. తినఁ దిండియుఁ గట్ట గుడ్డయుఁ లేని వారు మహారాజ్యాధిపత్యము దాల్చినట్లును, మహారాజులు కుండయుఁ గఱ్ఱయుఁ గొని బిచ్చ మెత్తికొనినట్లును జరిత్రలు సాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి. చంద్రగుప్తుఁడు రా జేల కాఁ గూడదు?

తుద కెట్లు పరిణమించినను జంద్రగుప్తునకుఁ దల పెట్టిన కార్యము ప్రారంభించు దనుక నిద్రపట్టదు. ఎప్పుడో చేయ వచ్చునని యూరకున్న ముందే కార్య మడ్డువచ్చునో యనియు, నట్లే తటస్థించె నే నప్పుడు రెండుకార్యములును గూడఁ జెడిపోవు ననియుఁ జంద్రగుప్తుని నమ్మకము. ఇట్లు యోచించుట నిజముగ దూరదర్శిలక్షణము. నేఁటి పని రేపటికిఁ ద్రోయఁ గూడదు. ముం దెటుపోయి యెటు వచ్చునో యేరికినిఁ దెలియదు. ముందు చేయ వచ్చునని యేర్పఱుచుకొనినంతదనుక జీవించి యుందు మని చెప్ప నేరికి నైతి గాదు. ప్రసక్త మైన కార్యమును సమయాంతరమునకు నిలుపుట కాపురుషలక్షణము. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి చంద్రగుప్తుఁడు నందసంహారమున కుపాయములు పన్న సాగెను.

ఈ సమయమునందే ప్రజల హృదయముల యందు రాజద్వేషానలము తీవ్రముగ రవుల్కొనుచుండెను. ఇది చూచి చంద్రగుప్తుఁడు, తన ప్రయత్నమున కిది యొక శుభసూచక మని తలంచెను.

నందవినాశము దైవోద్దిష్టం బనియు, నందానంతరము మగధరాజ్యలక్ష్మి తన్ను వరించుటయు నట్టిద యనియు నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. మఱియు దేశమునఁ బ్రబలి యున్న యీ రాజద్వేషము క్రూరదండనమువలన నధికమై, దుర్నయసంస్కారమునే కోరుచున్న దనియు, నక్కతన మాగధులు నందసంహారమునకుఁ గేవలము తనకు సాయపడఁజాలరు గాని తన కడ్డు రా రనియుఁ దన యభ్యుదయము వారి కనిష్టము గాఁ జాల దనియుఁ గూడ గ్రహించెను. వెంటనే పని చేయ కున్న నీ యగ్ని చల్లారు ననియుఁ, బిదప ఫలాఫలము లెట్లున్నను దన ప్రయత్నములు సాగుటయే కష్ట మనియుఁ గూడ నాతఁడు భావించుకొనియెను. వెంటనే తిన్నతిన్నగ నాతఁడు తన యాలోచనము నాచరణమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

చంద్రగుప్తుని ప్రయత్నములను జూచి ప్రజ లనేకవిధములఁ జెప్పుకొన సాగిరి. నందుల వినాశమును, జంద్రగుప్తుని రాజ్యాభిషేకమును దైవోద్దిష్టము లని కొందఱు తలంచిరి. చంద్రగుప్తుని ప్రయత్నములకు, నందులు బుద్ధి తెచ్చుకొని దేశమున నెప్పటి శాంతిని నెలకొల్పుటయే ఫల మని కొంద ఱనుకొనిరి. క్షత్రియపాలితుల మగు మనము దాసీపుత్రునిచేఁ బరిపాలింపఁ బడ వలసినదేనా? యని మఱికొందఱు సందేహించిరి. తుద కెట్లు జరిగినను బ్రస్తుతము దేశ మంతయు మందరఘూర్ణితసాగరము వోలె సంక్షుభితమై పోవుటయుఁ, బ్రజల బాధలు మఱింత వృద్ధియగుటయుఁ, దప్ప దని వేఱొక్క కొందఱు భావించిరి. విప్లవానంతరము మగధరాజ్యాధిపత్యము చంద్రగుప్తునకు సంక్రమించినను సంక్రమింప కున్నను బ్రభుత్వము మాఱుటకు సందేహము లే దని రాజ్యతంత్రజ్ఞులు నిర్ధారించిరి. నందవినాశము జ్యోతిర్దర్పణమునఁ బ్రతిబింబితంబగు చున్న

దని సిద్ధాంతులు చెప్పిరి; గాని భావిప్రభు వెవఁడా • యను ప్రశ్నకు మాత్ర మింకను బాగుగ నాలోచింపవలె ననిరి. చంద్రగుప్తుని ప్రయత్నము లన్నియు నందుల ప్రతీకారమువలన ఝంఝామారుతవిక్షేపముచే దూది పింజె లుద్ధూతము లగునట్లు పటాపంచలై పోవు నని మఱికొందఱు చెప్పిరి.

ప్రజ లనేకులు చంద్రగుప్తుని పక్ష మవలంబించిరి. ఆనేకు లనేకవిధముల నాతని యాజ్ఞలను జెల్లించిరి. ఈ రూపమున ని ప్రయత్నప్రారంభమునందే చంద్రగుప్తుని యాజ్ఞలు ప్రజలలోఁ జెల్లి పోఁజొచ్చెను. ఎట్లో దేశమునఁ దీవ్రవిప్లవప్రయత్నములు జరుగుచున్న వని రాక్షసునకుఁ దెలియ వచ్చెను. వెంటనే యాతఁడా దాని యాథార్థ్యమును దెలిసికొనుటకును, దత్కర్తల నెఱుంగుటకును గూఢచారులను నియమించెను.

చారులవలన రాజులకుఁ గలుగు ప్రయోజనము లనంతములు. రాష్ట్రము నందలి బాహ్యాంతరంగిక సమాచారము లన్నియు రాజునకు వారి మూలముననే తెలియును. వేతనము స్వల్పమే యైనను గౌరవమునందు భారత రాజ్యాంగ తంత్రము వీరి కున్నత స్థానము నొసంగు చున్నది. "రాజులు చారచక్షుష్కు" లను మాటయందీ యర్థము విస్పష్ట మగు చున్నది. రాజునకు, వీరు స్వామిద్రోహు లగుచోఁ గలుగు కీడునకును, స్వామిభక్తు లగు నెడల గలుగు మేలునకును మేర లేదు. అక్కతనఁ దమయెడల నెల్లప్పుడును భక్తిప్రపత్తులు గలిగి యుండుటకు రాజులు చారులను గేవలమును మాసవేతనముల వలననే గాక యప్పుడప్పుడు బహుమానములచేఁ గూడ గౌరవించు చుందురు. ఈ బహుమతుల కాసించి చారులెట్టి సందర్భములయం దైనను, మిగుల ధైర్యముతోడను, సాహస

పద్మనందుఁడు దేశాంతరవాసశిక్ష విధించినపుడు చంద్రగుప్తుఁడు తన భాగధేయమును జాల మెచ్చుకొనియెను. రాజపుత్రులు తనయెడల మిపుల నీర్ష్య వహించి యున్నారు. వృద్ధనందుఁడు వారి మాట త్రోసివేయఁ జాల కున్నాఁడు. తాను గావించిన కృత్యము చాల సాహస మైనది. అగుటం జేసి రాజు తనకు మరణదండనము గాని యావజ్జీవకారాగారవాసశిక్ష గాని విధించిన నేఁడ జేయఁ గల సిన దే మున్నది? అట్టి మహోపాయములు సంభవింప కుండుటకంటె నదృష్ట మేమి? మాఱువేసముతో మఱల దేశములోఁ బ్రవేశించినఁ ద న్నెవ రేమి సేయఁ గలరు? తన భావిప్రయత్నముల కిది యెంతి శుభసూచకము! ఇట్టి శుభసూచన లొకటి వెనుక నొకటి పొడ సూపుట వలనఁ జంద్రగుప్తునకుఁ దనవిజయమునందు మఱింత దృఢ విశ్వాసము గలిగెను.

చంద్రగుప్తుని గుఱించి మహారాజీ దాసీపుత్రుని వలన నేమి యనర్థము వాటిల్లఁగల దను తృణీకారభావముతో నుండి యుండెను. అయినను జంద్రగుప్తుఁడు రాజద్రోహులలోఁ జేరిన వాఁ డగుట వలన దేశమున, విశేషించి కోటలో నున్నచోఁ గొంతవఱకు బాహ్య క్షోభము నాంతరంగికక్షోభమును గూడఁ గలిగించుట కే మైన నవ కాశము లుండు నేమో యను తలంపుతో నాతనికి దేశాంతరవాసశిక్ష విధించియుండును. రాక్షసుఁడు గూడ నట్లే భావించి యుండును. రాజు నధికానురాగమును బడసి యున్న చంద్రగుప్తుని జనని మురశూద్రజాతిస్త్రీ యగుట, ధనమునందలి కాంక్షచేఁ దనకుమారునకు సంభవించిన యీ స్వల్పశిక్షకు మిగుల వగచి క్రమ్మఱ రాజాను గ్రహమును బడయఁ గోరి తనకుమారునకు బుద్ధులు గఱపి ద్రోహ చింతను మానిపింపఁ గల దని గూడ వారు భావించి యుందురు.

ఏమైనను జంద్రగుప్తున కీ స్వల్పశిక్ష విధించుటలో నా రాజ్యతంత్ర ధురీణులకుఁ గల భావ మేమో మేము స్పష్టముగఁ దెలుపఁజాలము.

ఏది యె ట్లయినను జంద్రగుప్తునకు మగధదేశమును విడిచిపెట్టి పోవుట కిష్టములేకపోయెను. ఈ శిక్షవలన "నందసంహార మవశ్యము చేయ వలయుఁ" నను నాతని సంకల్పము మఱింత బలపడుటయే తటస్థించెను. వివేకవతి యగు ముర, రాజు నాగ్రహము నాఁపసి యవివేకకృత్యమును గావించితి వని చంద్రగుప్తునేమైన నిందించెనో, యాతని యుద్యోగకారణములను జక్కఁగ గుఱుతెఱింగి, మగధదేశమునఁ దన యాజ్ఞ నీశ్వరాజ్ఞగాఁ జెల్లించిన రాజుపైఁ గత్తి కట్టుమని ప్రోత్సాహపఱిచెనో తెలియదు; గాని చంద్రగుప్తుఁ డొరుల దూషణభూషణములను లెక్కసేయు వాఁడు మాత్రము కాఁడు. అక్కతన నాతఁడు రాజభటుల కన్నుల దుమ్ము గొట్టి తనతల్లితోఁ గూడఁ బాటలీపుత్రమునందే యొక రహస్యస్థలమున మాఱువేసముతో నివసించి యుండెను. ముర సంపాదించిన యమితధన మంతయు నాతని చెంతనే యుండెను.

ఈ కల్లోలసమయమున నొకనాఁ డొక రాజభవనమున ననేక పౌరులు గూడి యుండిరి. ఆ సభయం దొక బ్రాహ్మణుఁడు చక్కని యుపన్యాసము గావించు చుండెను. వే ఱొక బ్రాహ్మణుఁ డగ్రాసనమున నతిగంభీరముగఁ గూర్చుండి యుండెను. అతని విశాలవదనమండలము, నాతని బలిష్ఠశరీరము నాతఁ డొక మహాపండితుఁ డనియు, నధిక తేజస్వి యనియుఁ జాటుచుండెను. అతని పేరు విష్ణుగుప్తుఁడు. చణకనందనుం డగుటఁ జాణక్యుఁ డనియుఁ బేరు గలదు. ప్రజ లెల్లరు నాతనినిఁ జాణక్యుఁ డనియే పిలుచుచుందురు. ఆతఁడు చతుర్వేదపారగుఁడు; షట్శాస్త్రవిదుఁడు;

దండనీతియం దనుపమానపండితుఁడు; కుటిలోపాయముల యం దతిచతురుఁడు; ముక్కోపి; పట్టిన పట్టు వీడని శూరశిఖామణి; మహాపరాక్రమశాలి; చక్కని సమయస్ఫూర్తియు, నెట్టి కార్యముల నైన ననాయాసముగ నెఱవేర్పఁ గల సామర్థ్యమును, నగ్నినైనఁ బిడికిటఁ బట్టు నంతటి సాహసమును గల నిర్భీకచిత్తుఁడు.

ఈ సమయమున రాక్షసామాత్యసహితులై నందు లటకుఁ జనుదెంచిరి. వారి గౌరవార్థము ప్రజలు లేచి నిలువంబడిరి. ఉపన్యాసకుఁ డొక్క క్షణ మూరకుండెను; గాని యగ్రాసనాసీనుఁడై యున్న చాణక్యుఁడు లేవ లేదు. సభలయం దగ్రాసనాధిపత్యము వహించు వారి కట్టి యధికారము గలదో, లేక యతఁడు నందుల లెక్క యేమి యని భావించెనో తెలియదు. పయింబయిఁగ నధరస్పందమైనఁ జేయ లేదు. అపాంగనిరీక్షణములతోనైన స్వాగత మిచ్చుటగాని, కూర్చుండుఁ డని సన్న గాని చేయ లేదు. అతిగంభీరముగ నట్లే కూర్చుండి యుపన్యాసము సాగింపు మని వక్తకుఁ గన్నగీటెను. వెంటనే యాబ్రాహ్మణుఁడు మేఘగంభీరభాషణములతో నుపన్యాసమును బ్రారంభించెను.

నందు లిది యంతయుఁ జూచి చాణక్యుఁడు తమ్మగౌరవించె నని భావించిరి. వారి కనుబొమలు ముడివడెను. మొగము లెఱ్ఱఁబాఱెను. అంత వారు రాక్షసుఁ డెంత సన్న చేయుచుండినను బాటింపక, కూడ నున్న రాజబంధువు లెంత బతిమాలు చున్నను వినక యత్యుత్కటం బగు కోపభరమ్మున నాబ్రాహ్మణునిఁ గ్రింది కీడ్చి వేయుఁ డని భటుల కాజ్ఞాపించిరి. ఆజ్ఞావచన మింకను ముగియక మున్నె భటు లగ్రాసనమును సమీపించిరి. ఉపన్యాసనిమగ్న

హృదయుం డగుటఁ జాణక్యుఁ డిది యేమియు నెఱుఁగఁడు. అట్టి వానిని రాజభటు లగ్రాసనమునుండి హఠాత్తుగఁ గ్రిందికి లాగివైచిరి.

ఆ లాగుటలోఁ జాణక్యుని జుట్టుముడి విడి పోయెను. అంతఁ జాణక్యుఁ డులికిపడి లేచి క్రోధాగ్నికీలావిస్ఫులింగమ్ము లెగయఁ బండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచు "ఓ నందాధములారా! నన్ని ట్లగ్రాసనము నుండి లాగి యగౌరవపఱిచి నందులకు, మిమ్ము నిట్లే సింహాసనము నుండి లాగి, విశేషించి శిరఃకర్తనము గావించు నంత దనుక నీ జుట్టును ముడువ నని కాలరుద్రుని వలె గర్జించి పలికి యా సభాస్థానమును విడిచి పోయెను. రాక్షసుఁడును, మఱి కొందఱు దగ్గఱి వారు నెన్ని చెప్పినను నందు లాతని కోపానలమును జల్లార్పఁ బ్రయత్నింప రైరి. విశేషించి వా రీ బీదబ్రాహ్మణుని వలన నే మగు నని తిరస్కారభావమును బ్రకటించి యూరకుండిరి.

చాణక్యప్రభావము రాక్షసునకు విదితమె. అక్కతన వాఁడు, నందులు చాణక్యు నగౌరవపఱిచినందులకుఁ జాలఁ జింతించెను. ఇట్టి కల్లోలసమయమునఁ జాణక్యుని వంటి మహాతేజస్వితోఁ గలహము దెచ్చికొనుట నందులకుఁ జాలనష్టము. ఎంత చెప్పినను వారు వినని యప్పు డిఁక రాక్షసుఁ డేమి సేయఁ గలఁడు?.

అంత యుండియు నందులు చాణక్యుని ఘనతను గ్రహింప లేక పోవు టాశ్చర్యకరము. రాక్షసామాత్యుని బోధనల వలన నైన గ్రహింప లేక పోవుట చింత్యము. కొలఁది దినములనుండి వారు చేయుచున్న వన్నియుఁ గ్రూరకృత్యములే యగుట శోచనీయము. ప్రజల యెడల వారికి విపరీతబుద్ధులు పుట్టుట విచారకరము. ఇవన్నియుఁ జూచిన తత్త్వజ్ఞులు బలీయ మగు నీశ్వరాజ్ఞచేఁ బ్రేరి

తులై, నందులు, కాలవాహినిం బడి వినాశసాగరమున కభిముఖులై పోవుచున్నారని తలంపఁ జొచ్చిరి.

నాఁటి సభ యంతయు నీ విధముగ విచ్ఛిన్నమై పోయెను. పౌరులలో నప్పు డనేకుల కనేకభావన లుత్పత్తిల్లెను. మొత్తము మీఁదఁ బ్రజల కెల్లరకును హృదయావేదనలు బధికం బయ్యెను. ఒక క్షణము కంటె మఱియొక క్షణము వారికిఁ బ్రబలాపాయశంకలు వృద్ధమఁ జొచ్చెను. నందుల కృత్యమునకు వక్త కూడఁ జాలఁ గోపపడియెను. ఉపన్యాసము సాంతము గాక పోవుటచే వక్తయుఁ జాణక్యుఁడును గూడ నంతకు మున్ను ప్రజాపక్షము వారలో, రాజపక్షము వారలో చెప్పుట కైతి గాదు. తుట్టతుదకుఁ బ్రభువునకుఁ బ్రజాద్వేషమును, బ్రజలకు రాజద్వేషమును గలుగుట పరస్పర వినాశకారణ మని చెప్పుచు నావక్త సభనుండి వెడలి పోయెను. నందులు తాము చేసిన పనికి గర్వపడుచు వెడలిపోయిరి. ప్రజా ప్రముఖు లనేకవిధములఁ జెప్పుకొనుచు స్వస్థానోన్ముఖు లైరి. క్షణములో నా స్థల మంతయు నిర్జన మయ్యెను. ఈ వార్త గూడ నిముసములోఁ బట్టణ మంతయు వ్యాపించెను. నాఁడు పౌరుల కాలక్షేపమున కెల్ల నీ వృత్తాంతమే యాధార మయ్యెను.

నాఁడు చంద్రగుప్తుఁడు మాఱు వేసముతో నా సభయందే యుండెను. అతఁ డప్పు డచ్చట జరిగిన వ్యాపార మంతయుఁ జూచి మిగుల నానందించెను. అతఁడు చాణక్యుని ప్రభావము నంతకు ముందే విని యుండెను; గాని విశేషించి చాణక్యుఁడు సభాప్రారంభమునఁ జేసిన ప్రసంగమువలన నాతని సామర్థ్యమును స్వయముగఁ దెలిసికొనియెను. ఆ క్షణము మొదలుకొని యాతఁ "డీ మహానుభావుఁడు నాయెడల నెట్లు ప్రసన్నుఁ డగు" నని యోచింపసాగెను.

చాణక్యుని నందులు తమ పక్షమునకుఁ ద్రిప్పికొనక మాన రనియు,
నట్లయిన నందసంహారము తనకుఁ జాల దుష్కరమై పోవు ననియు,
నాతఁడు చింతించెను. నందులు సభకు వచ్చినప్పు డీ చింత మఱింత
పెరిఁగెను; గాని వారు చాణక్యునిఁ బరాభవించినతోడనే యాతని
మనస్సు కుదుటఁ బడియెను. నందసంహార మిఁకఁ దప్పదని యాతఁడు
నిశ్చయించుకొనియెను. అప్పు డాతనికి మగధరాజ్యాధిపత్య మబ్బి
నంత యానంద ముప్పతిల్లెను. ఆ మహితానందముతో నాతఁడు,
చాణక్యుఁడు భీకరశపథమును బట్టి సభను విడిచి పోయిన వెంటనే
యాతని వెనువెంట బయలుదేఱెను. అయిన నతికోపభరమ్మున
వెనుదిరిగి చూడకుండఁ బోవుచుండుటవలనఁ జాణక్యుఁడు చంద్ర
గుప్తునిఁ జూడ లేదు. చాణక్యుఁడు ముందును, చంద్రగుప్తుఁ డాతని
ననుసరించి వెనుకను బోవుచుండిరి.

కొన్ని నిముసములకు వారు పాటలీపుత్రనగరమును దాఁటి
సాంద్ర మగు నొక తోఁటలోఁ బ్రవేశించిరి. అప్పటికినిఁ జాణ
క్యుఁడు వెనుదిరిగి చూడలేదు. జుట్టు నట్లే విరియఁబోసికొని రూ
పొందిన కోపదేవత వలె నతిరభసమున ముందునకుఁ బోవుచునే
యుండెను. అప్పు డిఁక నిట్లూరక నడచుచుఁ బోవుట వలనఁ
బ్రయోజనము లే దని తలంచి చంద్రగుప్తుఁ డతిరయమ్మున ముందున
కరిగి "మహాత్మా! నందవిద్వేషి చంద్రగుప్తుఁ డభివాదనము సేయు
చున్నా" డని చాణక్యుని పదకమలముల నంటెను.

చాణక్యుఁ డులికిపడి చంద్రగుప్తునిఁ జూచెను. "నందవిద్వేషి"
ననుటచే నాతఁ డీ యువకునివలనఁ గొన్ని యవసరము లైన సంగ
తులు తెలిసికొన వచ్చు నని యూహించి చంద్రగుప్తునిఁ బ్రియముతో
లేవనెత్తి నీ వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పు మని యడిగెను. వెంటనే

చంద్రగుప్తుఁడు "కోటలోఁ బాగా వేసితి" నని సంతసించి తన వృత్తాంతము నామూలాగ్రముగఁ జాణక్యునకు విన్నవించి శరణము వేఁడెను.

చంద్రగుప్తుని వృత్తాంత మంతయు విని చాణక్యుఁ డాతని ప్రయత్నమునకుఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. మఱియు, నాతని ముఖము వంక గంభీరముగఁ దిలకించి యా యనంతదివ్యతేజస్సును గ్రహించి, నందానంతరము మగధరాజ్యాధికార మీ యువకునకు సంక్రమించుట నిశ్చయ మని భావించి, మగధసింహాసనముపై నీ దాసీపుత్రునిఁ గూర్చుండఁ బెట్టుట నందులకు మఱింత పరాభవకారణ మని నిశ్చయించి, నందోన్మూలనదీక్షాపరతంత్రుఁ డగు నీయువకుని తోడ్పాటు వలన నందసంహార మశ్రమముగ నెఱవేఱఁ గల దని యూహించి, పిదప మగధరాజ్యలక్ష్మి నీ ప్రతాపమూర్తి వక్షఃపీఠముపై నభిషిక్తం జేయుట శ్రేయస్కర మని చింతించి, యీ నవసాహసాంకుఁడు సన్నిధానమున నున్నచోఁ దన శపథ మెంతమాత్రమును విస్మృతము కాక యతిశీఘ్రకాలములో నెఱవేఱుట కవకాశము కలుగు నని తలంచి, రాజ్యతంత్రధురీణుం డగు నా పేదబాపనయ్య చంద్రగుప్తునకు "మగధరాజ్యమును నీకుఁ బట్టము గట్టెద" నని వాగ్దానము గావించి యాతని వెంటఁ గొనిపోయెను.

చంద్రగుప్తునకుఁ జాణక్యుఁడు తో డగుట యగ్నికి గాలి తో డైన ట్లయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁడు మంత్రాంగము విషయమున నందులకుఁ బై చేయి యయ్యెను. ఇఁక వరూధిని గావలెను. చంద్రగుప్తున కిఁక దానిని సంపాదించుట యంత కష్టములోనిదిగాదు. ఇఁక నిరు వాఁగులును దలపడుట కెంతో కాలము పట్టదు. నారదుని వంటివా రెవ రైన నున్నచో వారి కీ సమయము కంటెఁ బండువు లేదు.

నాఁ డట్లు చాణక్యచంద్రగుప్తు లెచ్చట కరిగిరో, యే మేమి యాలోచించికొనిరో తెలియదు; గాని యే కారణము వలననో చంద్రగుప్తుఁడు మగధను వీడి పాంచాలదేశమునకుఁ బోయెను.

మగధదేశ మిట్టి కలఁతలతో నిండియున్న సమయమునఁ బాంచాలము మఱింత దుస్థితియం దుండెను. అక్కడి రాజు లెల్లరు నంతఃకలహములలోఁ బడి మునిఁగిపోయి, వీలయి నప్పు డెల్ల నొకరి నొక రోడించుకొనుచుండిరి. ఈ సంగతి యంతయుం దెలిసికొని, ప్రపంచ మంతయు జయింప వలయు నని బయలుదేరిన యలెగ్జాండ రను గ్రీసుదేశపురాజు భారతదేశమునఁ బ్రవేశించి తొలు దొల్తఁ దన దృక్పథమునఁ బడిన పాంచాలమును జయింపఁ బ్రయత్నించెను. పాంచాలమునందలి రాజులలోఁ గొందఱాతని పక్షము వహించిరి. భారతీయుల సాహాయ్యము వలన నా గ్రీకువీరుండు పాంచాలమునందలి చాల భాగమును జయించెను.

అప్పుడు పాంచాలమునఁ బురుషోత్తముఁ డను రా జొకఁ డుండెను. అతఁడు ప్రకృతము జేల మనఁబడు వితస్తానది వద్దఁ బ్రచండ మగు తన చతురంగబలముతో నలెగ్జాండరు నెదిరించెను. ఇరుతెగలవారికినిఁ బోరు ఘోరముగ జరిగెను. కాని యెంత పోరినను బురుషోత్తమునకు లాభము లేక పోయెను. తక్షశిలారాజులు గ్రీకుల పక్షమునఁ బోరుటవలనను, దన రథములు నదియొడ్డున బురదలో దిగఁబడిపోవుటవలనను, మదపుటేనుఁగులు తిరుగఁ బడి స్వసైన్యమునే నాశము సేయుటవలనను, విశేషించి గ్రీకుదండు సంఖ్యాధికమై యుండుటవలనను బురుషోత్తమునకే యపజయము వాటిల్లెను. పాంచాలదేశ మలకసుందరుని వశ మయ్యెను.

అపుడు పాంచాలము నందే యున్న చంద్రగుప్తుఁ డిది యంతయుఁ జూచి చాల వగచెను. తక్షశిలారాజులపైఁ జాల నాగ్రహము పూనెను. వీరస్వర్గము నలంకరించిన పురుషోత్తమునిఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. ఏ దెసఁ జిలకించిన నాతనికిఁ బాంచాలమునందంతటను గ్రీకుపతాకములే కాన్పింపసాగెను. అక్కతన నాతని హృదయమున ననంతక్రోధాగ్ని ప్రధూమితమయ్యెను. పాంచాలము నుద్ధరింప బుద్ధి పుట్టెను. వెంటనే యాతఁడు తన చెంత నున్న యమితధనముతో నొక ప్రచండసైన్యమును నిర్మించెను. ఈ సందర్భమున నాతఁ డెప్పుడో యొకప్పు డలకసుందరునిఁ జూచె నని వదంతి కలదు.

పాంచాల మింత సులభముగ వశ్య మగుట వలనఁ దన యేఁబదివేలసైన్యముతో భారతవర్షము నంతను జయింప నెంచి యలకసుందరుఁడు ముందునకు సాగఁ బ్రయత్నించెను; గాని గంగాతీరమునఁ బ్రచండమైన వరూధినియొకటి యున్నదని విని యడలియు, నీదేశపుటుష్ణమునకుఁ దాళఁ జాలకయు, నాతని వీరభటులు తమ యసమ్మతినిఁ దెలిపి, యజమానుఁ డెంతకును విననందునఁ దిరుగఁ బడిరి. కొందఱు పాంచాలు రెదిరించిరి. ఇన్ని కారణముల వలన నలెగ్జాండరు శతద్రూనదిని గాని యమునానదిని గాని దాఁటకయే వచ్చిన దారిఁ బట్టి స్వదేశమునకుఁ బోయెను. పోవుచుఁ బోవుచు నాతఁడు పాంచాలమునందుఁ దన యధీనమున నున్న రాజ్యములను బరిపాలించుటకుఁ బ్రతినిధుల నేర్పఱిచెను. స్వదేశమునకుఁ బోయిన వెంటనే యాతఁడు మృతి నందినందున భారతదేశమునందలి యాతని రాజ్యము సెల్యూకసను వానికి సంక్రమించెను.

ఇంతలోఁ జంద్రగుప్తుని సేనానిర్మాణము పూర్తి యయ్యెను. పాంచాలమునందలి కొందఱు రాజు లాతనికి సాయపడిరి. ఉభయుల సేనలు గలిసి యొక ప్రచండసైన్య మయ్యెను. ఆ సేన నంతను దగునట్లు విభాగించి, తత్తద్భాగములకు వివేకభూషితులును, బ్రతాపమహితులు నగు వారి నధిపతులుగఁ జేసి తాను సర్వసేనాధిపత్యము వహించి చంద్రగుప్తుఁడు గ్రీకుసేనను దాఁకెను.

విజయగర్వమువలనఁ గ్రిందును మీఁదు నెఱుంగని గ్రీకురాజు సెల్యూకసీ యుదంతము నాలకించి ప్రగల్భతాసూచకముగ వంచ హాసము గావించి, మహాట్టహాసముతో భారతవీరుల నెదిరించి నిలిచెను. పోరు ఘోర మయ్యెను. సెల్యూకసునకు భారతసైనికులు నిస్తేజులు గారని బోధపడియెను. కొంత కాలమునకు గ్రీకులకు భారతవీరులతోడి పోరాట మాట గాదని తెలియవచ్చెను. మఱికొంత తడవునకు మన మింక గెలువ లేమను సంశయము దోఁచెను. దినములు గడచిన కొలఁది గ్రీకుసేన క్షీణింప సాగెను. అంత వారి మనస్సుల యందు భయము వొడమెను. ఎట్టి సమయముల యందైన హృదయమున భయమునకు రవంత స్థల మొసంగిన మానవుఁ డిఁకఁ బనికిరాఁడు. కొన్ని గడియలలో గ్రీకువీరుల హృదయకుహరములు భయప్రపూరితము లైపోయెను. ఆ యమితోత్సాహము మటుమాయ మైపోయెను. ప్రళయాగ్నిఁ బోలు నా శౌర్యాగ్ని చల్లారిపోయెను. వెంటనే గ్రీకువీరులు కదనరంగమును విడిచి భరతవర్షపు సరిహద్దులను దాఁటి పలాయనము స్వీకరించిరి. పాంచాల రాజ్యలక్ష్మి చంద్రగుప్తుని బాహుబంధమునఁ గులుకఁ జొచ్చెను.

ఇంతలోఁ "బాంచాలము నందలి నీ యభివృద్ధికిఁ జాల సంతసించితి ననియు, నిచ్చట నేను గావించిన నందవధోపాయము లన్ని

యూ ఫలోన్ముఖములై యున్న వనియు, నీవు క్రొత్తగాఁ జేర్చిన సేనను, నీకు సాయపడు సైన్యమును వెంట నిడికొని మగధరాజ్య లక్ష్మినిఁగూడ వరించుటకు శీఘ్రముగా రావలసినదనియుఁ జాణక్యోపాధ్యాయుని చెంగటనుండి చంద్రగుప్తునకు సందేశము వచ్చెను. అది చూచి చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యుని నందనిర్మూలనవిషయికం బగు దృఢదీక్షకును, దన మీఁది యఖండానురాగమునకును మిగుల నలరి యఖండసైన్యోపేతుఁడై మగధదేశము ముట్టడింప జయజయధ్వానములును, భేరీఝాంకరణంబులును దిక్కటాహములు బ్రద్దలు సేయ మహావైభవముతో బయలుదేరెను.

చాణక్యున కిందుశర్మ యను నొక సహాధ్యాయుఁ డుండెను. ఆతఁడు శుక్రనీతి యందును, జ్యోతిశ్శాస్త్రము నందు నఖండ మైన వైదుష్యము గలవాఁడు. చంద్రగుప్తుఁడు పాంచాలమున కరుగక పూర్వ మతనినిఁ జాణక్యుఁ డిందుశర్మయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రునిఁ గావించి "నందసంహారప్రయత్నమున సాయపడెద" నని యిందుశర్మచే నభయము గూడ నిప్పించెను. పిదప నిందుశర్మ క్షపణకవేషమును దాల్చి రాక్షసాదులకుఁ దనపై ననుగ్రహము పొడమునట్లు చేసికొని వివేకమహితులును, గిరిధీరులు నగు శిష్యులను గుప్తచారులుగా నియమించుకొని వారి పరముగా నందరహస్యములు చాణక్యున కెఱుక సేయుచు, దేశకాలపాత్రములకుఁ దగు నట్లు ప్రవర్తించుచుఁ జంద్రగుప్తునకుఁ దోడ్పడ సాగెను.

తక్షశిలానగరనాయకుం డగు పర్వతరాజు మగధరాజ్యము నాక్రమింప వలెనను తలంపుతో సమయమునకు వేచి యుండెను. చాణక్యప్రతిజ్ఞలను విని మగధరాజ్యసంపాదనమున కిదియ యదన నని తలంచి జైత్రప్రస్థానమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను గావింప

పోగెను. చారులవలన నిది యంతయుఁ దెలిసికొని చాణక్యుఁడు పర్వతరాజు చెంత కరిగి తన ప్లానికిఁ దెలియఁ జెప్పెను. పరులను వంచించుటయం దాఱితేఱిన పర్వతకుఁడు చాణక్యున కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మీయకుండెను. చాణక్యుఁడా యా మోసమునకు గుఱి యగువాఁడు? అతఁడు పర్వతకుని యాలోచనల నూహించికొని యతని సంశయములు నశించునట్లు దగిన మంత్రతంత్రము లన్నియుఁ బన్ని మెప్పించి నందరాజ్యమునం దర్ధరాజ్య మిచ్చునట్లు లొప్పు కొని యాతని లోఁబఱచికొనియెను. వెంటనే పర్వతకుఁడు తనకు సాయముగ శకయవనకిరాతకాంభోజపారసీక బాహ్లీక రాజప్రభృతు లను ససైన్యముగ వెంటఁ బెట్టుకొని యుద్ధమునకు బయలుదేఱెను.

ఇంతలోఁ బాంచాలమునుండి చంద్రగుప్తుఁడు తన యక్షౌహిణీ చతురంగబలమును గూర్చికొని వచ్చి చేరెను. గురుశిష్యు లిరువురును దమతమ యాలోచనలను దెలిపికొని కర్తవ్యమును నిర్ణయించిరి. చాణక్యుఁడు చంద్రగుప్తుని ప్రయోగకౌశల్యమును జాల మెచ్చుకొ నియెను. పిదప నిరువురును గలిసి సైన్యమును రెండు భాగములుగా విడఁదీసిరి. ఒక భాగము గండకీనదీప్రాంతము నేకి పాటలీపుత్రమును ముట్టడింపఁ బోయెను. రెండవ భాగము పర్వతకుని యాధిపత్యము క్రింద గంగాశోణాసంగమము దెసకు బయలుదేఱెను.

చారుల ముఖంబున నిది యంతయుఁ దెలిసికొని రాక్షసుఁడు తగు కట్టుదిట్టము లన్నియుఁ గావించి నందసమేతుఁడై, మహాసైన్య ముతో సరయూసంగమున శత్రువుల కొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచుండెను. చాణక్యసహాధ్యాయుఁ డిప్పు డూరకుండెనా? అతఁడు చంద్రగుప్తున కీ యుద్ధమున విలాసమాత్రమున జయము గలిగింపఁ దలఁచి ప్రబల

కుతంత్రములను బన్ని రాక్షసుని కంట దుమ్ముగొట్టి నందులను విడఁదీసి చాణక్యుని వలయందుఁ దగుల్కొను నట్లు చేసెను.

యుక్తసమయమున నిరువాఁగుల వారును దలపడిరి. రాక్షసబలగర్వితులై నందు లీయుద్ధము నాటగా భావించిరి. ఒక బీద బాపని యాలోచన ననుసరించి, దాసీపుత్త్రుని సాయముఁ జూచికొని దండెత్తివచ్చిన పర్వతకుని వారతిలాఘవముగఁ జూచిరి; గాని వారనుకొన్నట్లు పరబల మంత నిర్వీర్యము గాదు. క్షత్త్రియుఁ గ్షత్త్రియుఁ గలిపిన పిదప వారి యాటలు సాగినవి గావు. చంద్రగుప్తుని ప్రతాపానలము దుస్సహ మయ్యెను. చేత నైనంత వఱకును బోరి తుదకు నందపుత్త్రులు వీరస్వర్గమును జూఱకొనిరి. "నందవినాశ వృత్తాంతము సేనలయందుఁ బర్వఁగనే పర్వతరాజు బలముల కుత్సాహాధిక్యమును, పాటలి బలములకు దైన్యాధిక్యమును, రాక్షసునకు శోకవిహ్వలతయు నుప్పతిల్లె." అంత రాక్షసుఁడు డీకొని పోరుటవలన లాభము లేదని గ్రహించి, మాయచే శత్రువులను జయింప నెంచి, నందకులమును నిలుపు తలంపున వృద్ధనందునిఁ బురమునుండి దాఁటించి ప్రాణత్రాణపరాయణుఁడై యుద్ధరంగమునుండి తొలంగి పోయెను.

చంద్రగుప్తునకు విజయలాభము గలిగెను. చాణక్యశపథములలో మొదటి దగు నందసంహారము నెఱవేఱెను. వృద్ధనందుఁడు జీవన్మృతుఁ డయ్యెను. రాక్షసుఁడు పరాజితుఁ డయ్యెను. ఇంక నెందు నెదురాడువారు లేరు. అయినను జాణక్యుఁడు, నాఁటిరాత్రి చంద్రగుప్తుని పాటలీపుత్త్రప్రవేశమున కంగీకరింప లేదు. పరాజితుఁడైనను రాక్షసుఁ డతిప్రతిభాశాలి; స్వామిభక్తిభూషితుఁడు; సకలమాయోపాయవిశారదుఁడు. అక్కతనఁ జంద్రగుప్తుఁడు యుద్ధరంగమునందలి తన శిబిరమునందే విశ్రమించెను. చాణక్యుఁడు చంద్ర

గుప్తపట్టాభిషేకమును గుఱించి యోచింపఁ దొడఁగెను. వీరభటులత్యుత్సాహములతో నాటపాటలయందుఁ బ్రవృత్తులైరి.

రాక్షసుఁడు వంచనోద్యుక్తుఁ డయ్యెను. అతఁడు చిన్ననాఁటి నుండియు నొక యాఁడుపిల్లను బెంచుచుఁ, జిన్నచిన్న మాత్రలతోఁ బ్రారంభించి జీర్ణమగున ట్లేర్పాటులు గావించి యా పిల్లచే విషము తినిపించుచుండెను. అది యిప్పుడు నవమోహనాంగి యై యుండెను. ఆ పిల్ల మూలమునఁ దన ప్రయత్నమును నెఱవేర్చుకొనఁ దలంచి జీవసిద్ధి యను పేర క్షపణకవేషముతోఁ దన్నాశ్రయించి యున్న చాణక్యసహాధ్యాయి యగు ఇందుశర్మను బిలిచి యాతని ననేకవిధములఁ బెద్దచేసి పొగడి, యా విషకన్యను జూపి, క్షమాప్రార్థనాసూచకముగఁ జంద్రగుప్తునకు సమర్పించి రమ్మని చెప్పెను. జీవసిద్ధియు వల్లె యని యంగీకరించి చాణక్యుని చెంత కరిగి సంగతిసందర్భము లన్నియుఁ దెలిపెను. అది విని చాణక్యుఁడు రాక్షసుని బుద్ధికుశలతకు మెచ్చుకొని యా కన్యను బర్వతకునకు సమర్పించి రమ్మని జీవసిద్ధికి నియమింప నతఁ డట్లు గావించెను. అది చూచి పర్వతకుఁడు స్త్రీలంపటుం డగుట రాక్షసునిఁ జాలఁ బొగడి యాతని యపరాధములు మన్నించితి నని యభయ మొసంగి యా కన్యను స్వీకరించెను; గాని వెంటనే విషము తల కెక్క మృతినొందెను. ఇట్లు చాణక్యుఁడు రాక్షసుని వంచించుటయును జంద్రగుప్తుని రక్షించుటయును గాక మగధరాజ్యమున నర్ధభాగమును గోరకుండఁ బర్వతేశ్వరునిఁ జాతుర్యముతోఁ దుద ముట్టించెను.

పర్వతకుఁడు మృతి నొందినను నాతని పుత్రుఁడు మలయకేతు వుండెను. ఆతని భయభ్రాంతునిఁ జేసి పలాయనము గావింపఁ జేయఁ దలఁచి చాణక్యుఁడు సేనాధిపతి భాగురాయణునిఁ

బురికొల్పెను. వెంటనే భాగురాయణుఁడు, మలయకేతువునుఁ జేరి "నీ తండ్రినిఁ జంపిన వాఁడు చాణక్యుఁడు. ఇంక నిచ్చటనే యున్న నిన్నుఁ గూడ నంత మొందింపక మానఁడు. నాకుఁ జాణక్యచంద్రగుప్తులయెడ భక్తి లేదు. నన్నుఁ బోషించితి వేని నిన్నుఁ గొలిచెద" నని చెప్పెను. అది వినుటతోడనే మలయకేతువునకు మీఁది ప్రాణములు మీఁదనే యెగిరి పోయెను. వెంటనే యాతఁడు భాగురాయణుని వెంట నిడికొని యూర్ధ్వశ్వాసముతోఁ దన నగరునకుఁ బోయి భాగురాయణునకు మంత్రిపదవి నొసఁగి తండ్రినిఁ జంపిన పగఁ దీర్చికొన నెదురు చూచు చుండెను.

మలయకేతువు పాఱిపోయిన పిదపఁ జాణక్యుఁడు మహావైభవముతో జయఘోషము లుప్పతిల్లఁ జంద్రగుప్తునిఁ బురప్రవేశము చేయించెను. ఇంతకుఁ బూర్వము చంద్రగుప్తుని రూపుమాపుటకు రాక్షసుఁడు చేసిన ప్రయత్నము లనంతములు. సూత్రధారుఁ డగు దారువర్మతో, రాజభవనద్వారములను గనకతోరణములతో నలంకరించి యందతిరహస్యముగ నొక యంత్రము నునిచి చంద్రగుప్తుఁడు ద్వారప్రవేశము సేయు నపు డది యాతని నెత్తిపైఁ బడునట్లు సడలించి చంద్రగుప్తునిఁ జంపు మని చెప్పెను. సమయము చూచి కనకదండమున నమర్చిన కటారి దూసి చంద్రగుప్తునిఁ బొడువ భద్రగజమునకు మావటీఁ డగు బర్బరకు నాజ్ఞాపించెను. రాజవైద్యుఁ డగు నభయదత్తునితో విషమిళిత మగు నౌషధ మిచ్చి చంద్రగుప్తునిఁ గడతేర్పు మని చెప్పెను. మైమఱచి నిద్రించు తఱిఁ గత్తితోఁ బొడిచి చంపు మని రాజశయనాధికారి యగు ప్రమోదకుని నియమించెను. మఱియుఁ జంద్రగుప్తునిఁ బ్రహరింప రాజభవనాంతర్భిత్తిసురంగము నందు బీభత్సకాది ఘాతుకసమూహము నుంచెను.

ఇంక నిట్టి యనేక మాయోపాయములను బన్నెను; గాని చాణక్యుని యెదుట నివి యేవియు నిలిచినవి కావు. అన్నియు నిరర్థకములై పోయెను. చంద్రగుప్తుఁడు నిరపాయుఁడై నిష్కళంకచంద్రుని వలెఁ బ్రకాశించెను. అటు పిమ్మటఁ జాణక్యుఁడు, రాక్షసప్రోత్సాహంబున సురంగమార్గము నుండి పురము వెలువడిపోయి వృద్ధనందుఁడు తపోవనమున నున్నాఁ డని తెలిసికొని, నందశేష ముంపఁ గూడ దని తలంచి, విశ్వాసపాత్రు లగు ఘాతుకులం బంపి యాతని శిరము దునిమించెను.

తాను బన్నిన యుపాయము లన్నియు నిట్లు విధ్వస్తములై పోవుచున్నను స్థిరచిత్తుఁడగు రాక్షసుఁడు తన ప్రయత్నముల నుండి విముఖుఁడు గాలేదు. ఆతఁడు, పద్మనందుఁడు గూడఁ జాణక్యక్రోధానలమున భస్మీభూతుఁ డగుట విని, తా నింకఁ బాటలీపుత్రమున నున్నచోఁ దన కపాయము వచ్చు నని యెంచి, ప్రాణస్నేహితుఁ డగు చందనదాసు నను నొక వైశ్యుని యింటఁ దన దారపుత్రుల నతిరహస్యముగ నిలిపి, యెట్లయినను జంద్రగుప్తుని సంహరించి తీర వలె నను సంకల్పముతోఁ దిన్నఁగ బోయి మలయకేతువు నాశ్రయించెను. రాక్షసుఁడు, తన తండ్రితోఁ బ్రత్యక్షముగఁ గత్తి కట్టి పోరిన వాఁడే యైనను, దన తండ్రినిఁ జంపించిన వాఁ డగుటఁ జాణక్యుఁడు తన కిపుడు ప్రతిస్పర్థియై యున్నాఁడు గావున నీ సమయమున నఖండశేముషీధురంధరుఁ డగు రాక్షసామాత్యుని స్నేహమావశ్యకమని యెంచి, యాతనిఁ జాల గౌరవముతోఁ దనచెంత నిలుపుకొనియెను. రాక్షసుఁడును దాని కెంతయు సంతసించి, చాణక్యచంద్రగుప్తులను సంహరించి నందతర్పణము గావింప వలె నను తన ప్రతిజ్ఞను విప్పిచెప్పి, నీ వంటి యుత్తమవీరునకుఁ దండ్రినిఁ జంపిన

పగఁ దీర్చుటయే పరమధర్మ మని మలయకేతువున కుద్రేకము గలుగు నట్లు బోధించెను. అంత మలయకేతు వెంతయు నుబ్బిపోయి, రాక్షసామాత్యుని మంత్రాంగము వలనఁ దనకు జయము గలుగుట నిస్సంశయ మని తలంచి, సేనల నన్నిటిని సిద్ధము గావించి శుభము హూర్తమున దండయాత్రకు బయలువెడలెను. ఆతనివెంట శకయవ నకగాంధారశచీనహూణకౌలూతాదిరాజులు గూడ బయలుదేఱిరి.

కౌటిల్యవిశారదుఁ డగు చాణక్యోపాధ్యాయుఁడు చారుల మూలమున రాక్షసుని ప్రయత్నము లన్నియుఁ దెలిసికొని వాని కప్రతిహతము లగు ప్రత్యుపాయములను బన్నెను. తన పరమమిత్రుఁ డగు పర్వతకునిఁ జంపుటకు రాక్షసునియోగమున విషకన్యను దోడు కొని పోయె నను నపరాధమును బ్రకటించి జీవసిద్ధినిఁ బాటలీపుత్రము నుండి వెడలఁ గొట్టించెను. అక్కృతన జీవసిద్ధికిఁ, దిరిగి రాక్షసాశ్రయము లభించుటకును, దన్మూలమున నచ్చటఁ జంద్రగుప్తుని పక్షమున వేగు నడపుటకును, రాక్షసమలయకేతువులకు వైరము కల్పించుటకును సందుదొరకెను. ఆహేతువువలన విషకన్యాప్రేషణాపరాధము చాణక్యుని మీఁద నుండి రాక్షసుని మీఁదికి దొరలి పడి పోయెను. మఱియుఁ జాణక్యుఁ డెట్లో చారుల మూలమున రాక్షసుని చేతి ముద్రికను సంపాదించి, యా ముద్రికాసాహాయ్యమునఁ గొన్ని కాగితములు రాక్షసుని పేర సృష్టించి, మలయకేతువు వానినిఁ జూచు నట్లు తంత్రము పన్నెను.

చాణక్యుని ప్రయత్నములవలన మలయకేతువునకు రాక్షసునిపైఁ గల విశ్వాసము తొలఁగి పోయెను. అతఁడు రాక్షసుఁ డెట్లు మాయవేసముతోఁ దన్నుఁ గూడఁ దుదముట్టింప వచ్చె నని భావించి తన యనంతసైన్యసముద్రమును వెనుకకు మఱలించుకొనియెను.

ఈ నూతనవిపత్తువలన రాక్షసుఁడు చాల వగచెను. కాని చంద్రగుప్త వధోద్యోగమును విరమింపలేదు.

చాణక్యుఁడు రాక్షసాదుల ప్రయత్నము లన్నియుఁ జెడిపోవుటకుఁ జాల సంతసించి, రాక్షసుఁడు బ్రతికి యున్నంత కాలము తనకును, జంద్రగుప్తునకును, మగధరాజ్యమునకును గూడ విశ్రాంతి యొదవ దని భావించి, యెట్లయిన రాక్షసుఁ డమాత్యుఁ డగునెడలఁ జంద్రగుప్తుఁడు మధ్యందినమార్తాండుని వలె దుర్నిరీక్ష్యుఁడు కాఁగలఁ డని తలంచి రాక్షసవశీకరణప్రయత్నములం జేయఁ జొచ్చెను. కాని యెన్ని విధములను రాక్షసుఁడు వశుఁడు కాఁ డయ్యెను. చాణక్యుఁడు తుద కీ యుపాయము నూహించెను.

రాక్షసుని కుటుంబము చందనదాసు నింట నున్న దని చాణక్యుఁ డెట్లో తెలిసికొనియెను. అంతఁ జందనదాసుని రప్పించి యాతఁడు రాక్షసకుటుంబమును దన స్వాధీనము సేయ వలె నని చెప్పెను. చందనదాసు నయమువలనను భయమువలనను గూడ స్వాధీనము కాలేదు. చాణక్యుఁడు ధనాశ చూపెను. రాజానుగ్రహపాత్రుఁడ వయ్యెద వని యూరించెను. అయిన నా వైశ్యశిఖామణి యందుల కంగీకరింపలేదు. ఆతఁడు రాక్షసుని దారపుత్రులు తన యింట లేక పోవుటయే గాక, వారి నెప్పుడు నెచ్చటను దాను జూచియే యుండలే దని బూకరించెను. తుదకుఁ జాణక్యుఁడు "రాజద్రోహుల కాశ్రయ మిచ్చె" నను నేరము మోపి చందనదాసునకు మరణదండనము విధించెను. ఈ సంగతి రాక్షసునకుఁ దెలియుట కెల్ల చోట్లఁ జాటింపించెను.

అయినను జందనదాసు నంతరాత్మ మిత్రద్రోహమున కంగీకరింపలేదు. సంతోషముతో నాతఁడు వధ్యశిల సమీపించి నప్పుడు

కూడఁ జాణక్యుఁడు బోధించి చూచెను; గాని యప్పుడు కూడఁ బ్రయోజనము లేక పోయెను. అయినను జాణక్యప్రయత్నము కొంత సాగు సందర్భము మాత్రము తటస్థించెను. తనకు మలయకేతువుతో వైరము పొసఁగిన పిదప విదేశముల నుండి ప్రయత్నములు సేయుట వలన లాభము లేదనియుఁ, బాటలియందే యుండిన నెట్లయినఁ జంద్రగుప్తుని సంహరింప వచ్చు ననియుఁ దలఁచి రాక్షసుఁడు పాటలీపుత్రమునకు వచ్చుచుఁ బురప్రాంతమున నీ సమాచారమును వినియెను. ఇది విని యాతఁడు చాలఁ గటకటఁ బడి, తన కొఱకుఁ బ్రాణములు విడువ నున్న మిత్రుని కొఱకుఁ దాను బ్రాణములు విడువఁ దలంచెను. ఆహా! స్నేహధర్మము!

చందనదాసుని వధ నిశ్చయ మయ్యెను. ఆతఁడు వధ్యశిల నధిష్ఠించి మృత్యువు కొఱ కెదురు చూచుచుండెను. తలవరులు విచ్చుకత్తులు పూని విసరుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. చాణక్యుఁడు మఱల నాజ్ఞ యిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతలోఁ జుట్టును జేరి యున్న జనసంఘమునుండి, "యాగుఁడాగుఁ" డను గంభీరధ్వని విన వచ్చెను. వెనుదిరిగి చూచు నంతలో రాక్షసుఁడు వచ్చి యచ్చటఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. తోడనే చాణక్యున కమితానందము గలిగెను; గాని యది ముఖముపై సాంద్రముగ నావరించుకొని యున్న క్రోధప్రతిసీరఁ జీల్చికొని పైకి రాఁ జాలక పోయెను. అప్పుడు వగర్చుకొనుచు రాక్షసుఁడు చాణక్యుని సమీపించి "చందనదాసు నుద్ధరించి, యా శిక్ష నాకు విధింపు" మని కోరెను. చాణక్యుఁ డందుల కంగీకరింప లేదు. "ఒకఁడు చేసిన నేరమునకు మఱియొకని శిక్షించు టెట్లు? చందనదాసునకు శిక్ష యెట్లును తప్పదు. నీ విదివఱకుఁ జేసిన కుట్రలను గుఱించి నిన్నుఁ గూడ

విచారణ చేయకుండ విడువఁ బోము. మీ రిరువురు నపరాధులే” యని యాతఁ డందులకుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అది విని రాక్షసుఁడు తన దురదృష్టమును జాల నిందించికొనియెను. పాప మాతఁడు “న న్నేమి చేసినను జేయ వచ్చును; గాని చందనదాసుని రక్షింపు” మని దీనముగఁ బ్రార్థించెను. అప్పుడు చాణక్యుఁడు “నీవు సచ్చింతతోఁ జంద్రగుప్తునకు సాచివ్య మొనరించెదవా?” యని ప్రశ్నించెను. రాక్షసుఁ డిఁకఁ దప్ప దని “వల్లె” యనెను. చాణక్యుఁడు కరుణ నభినయించెను. చందనదాసు విముక్తుఁ డయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁ డెంతో యానందించెను. చాణక్యుని గభీరదృష్టులలో నానందలక్ష్మి మెఱసి పోవుచుండెను. వెంటనే చాణక్యచంద్రగుప్తులు రాక్షసునిఁ, జందనదాసు నతిగౌరవముతోఁ గోటలోనికిఁ దోడ్కొని పోయిరి.

చాణక్యచంద్రగుప్తుల కప్రతిహత మైన విజయ మిప్పటికిఁ జేకూరెను. దేశమున మఱల శాంతి నెలకొనెను. చంద్రగుప్త రాజ్యము రామరాజ్యము వలె సుఖప్రద మగు నని ప్రజ లెల్లరును దలంప సాగిరి. కాని పారంపర్యాధికారము గల నందుల వినాశమునకు వారు వగవక పోలేదు. రాక్షసుఁడు మహాతేజస్సంపన్నుం డగుటఁ గీడు తలంపక నూతనప్రభువు నెడల భక్తివిశ్వాసములతోఁ బ్రవర్తింపఁ దొడగెను. చాణక్యునకుఁ దన యందుఁ గల నిర్వ్యాజానురాగమునకుఁ జంద్రగుప్తుఁడు మిగులఁ గృతజ్ఞతఁ గలిగి ప్రవర్తింపఁ జొచ్చెను. చాణక్యుఁడు తాను పట్టిన రెండుశపథములును నెఱవేఱుటయే గాక కాకతాళీయన్యాయంబుగ రాక్షసవశీకరణము గూడఁ గలిగి నందుల కెంతయు నానందించెను.

చాణక్యుఁడు శుభముహూర్తమునఁ జంద్రగుప్తునకుఁ బట్టాభిషేకము గావించి, యాతఁడు మహారాజుగను రాక్షసుఁడు మహామాత్యుఁడుగను బ్రకటించెను. చందనదాసునిఁ బ్రపంచము నందలి గొప్పవర్తకుల కందఱకుఁ దలమానికంబుగాఁ బ్రచురించెను. ప్రజాప్రముఖులు, రాజ్యతంత్రవిశారదులు, పండితులు, కవులు, యోధులు, సైనికులు మున్నగు వా రెల్లరును గౌరవింపఁ బడిరి. నందపరిపాలనమును, బ్రజాపీడయు, విప్లవమును బ్రజలకు స్వప్నసదృశము లయ్యెను. కొలఁది కాలములో జరిగిన యీ మార్పునకుఁ దేశము సం దెల్లరు నాశ్చర్యపడసాగిరి. రాజుగారి ప్రియురా లగు ముర రాజమాత గూడ నయ్యెను. ఎంత యదృష్టము !

కాని చంద్రగుప్తుని రాజ్యతృష్ణ యంతటితో శమింప లేదు. ఆ దాసీపుత్రునకు మగధరా జనిపించుకొనుట యంత ఘనతగాఁ దోఁప లేదు. రాజ్యతంత్రజ్ఞులు తన్నుఁ "జంద్రగుప్తుఁడు భారతదేశమునందలి మహారాజులలో నొక్కఁ" డని మాత్రము పిలుతు రని యాతఁడు తలంచెను. తనతో సములు గాని, తన కంటె నధికులు గాని యుండుట యాతనికి లాఘవముగఁ దోఁచెను. రాజుల మీఁదఁ గూడఁ దన యధికారము చెల్లింప నాతఁడు కుతూహలము గలిగి యుండెను. అక్కతనఁ జంద్రగుప్తునకు భారతదేశమునకుఁ జక్రవర్తి గావలె నని తలంపు పుట్టెను.

ఈ తలంపు యొక్క సాధ్యాసాధ్యములను గుఱించి మేమిప్పుడేమియుఁ జెప్పఁ జాలము. మీ రిది గొంతెమ్మ కోరిక యందురా? కాని మహారాజ్యాధిపత్య మశ్రమముగ లభించిన చంద్రగుప్తుని వంటి వానికి సామ్రాజ్యాధిపత్యము నందు వాంఛ గలుగుట వింత గాదు. ప్రకృతిధర్మ మే మనఁగా? పారంపర్యముగ గర్భదరిద్రుం

డగు వాఁడు లక్షాధికారి కా వచ్చును; గాని పారంపర్యముగ లక్షాధికారి యగు వాఁడు కోటీశ్వరుం డగుట కష్టము. ఏల? అతఁడు పుట్టుకవలననే లక్షాధికారి. లక్షాధికారి యగుటలో నాతని పౌరుషం బేమియు లేదు. స్వీయపౌరుషము నుపయోగింపక పోయినను నాతఁడు గౌరవముగా జీవయాత్ర గడపఁ గలఁడు. అక్కతన నాతనికిఁ బౌరుషప్రభావమే తెలియదు. దరిద్రుని కట్లు గాదు. ఉన్నంత పౌరుషమును వినియోగింప కున్న దరిద్రునకు జీవయాత్ర సాగదు. అక్కతన నాతఁడు తన పౌరుషము నంతెను వినియోగించి, దాని ప్రభావమును దెలిసికొనఁ గలఁడు. పౌరుషప్రభావము నెఱింగిన యాతఁ డెప్పటికిని సంతృప్తి వహించి యుండ లేఁడు. నూఱు రూపాయలు గడించిన వాఁడు రెండు వందలు గడింపఁ గోరును. తన సంతతపరిశ్రమచే లక్షాధికారి యైన వాఁడు కోటీశ్వరుండు కాఁ జూచు. త్రికరణశుద్ధిగఁ బౌరుషమును నమ్మి పనిచేయు వాని కభీష్టసిద్ధి గాక పోదు. లోకములో గర్భదరిద్రుల యభివృద్ధికి, నాగర్భశ్రీమంతుల యధఃపతనమునకును బౌరుషప్రభావపు జ్ఞానాజ్ఞానములే కారణములు. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి యాగర్భశ్రీమంతే మగు వంశ మధఃపతితం బగును. చిరకాలము దారిద్ర్యము ననుభవించిన వంశము మహాభాగ్యసంపన్న మై విరాజిల్లును.

ఎల్ల వస్తువుల వృద్ధిక్షయములకు నీ సిద్ధాంతమే చెల్లుచున్నది. ప్రపంచమునందలి యెల్ల దేశములు నభివృద్ధి యన నెట్టిదో యెఱుంగక గాఢాజ్ఞానాంధకారమునఁ బడి యున్నపుడు భరతవర్షము దారిద్ర్య మన నెట్టిదో యెఱుంగని సంపద నభిరామమై విరాజిల్లినది. కాని కొంతకాలమున కా యౌన్నత్యమునకు విఘాతము గలిగినది. మఱల భరతవర్ష మున్నతి నంద వలె నన్నఁ గడలేని

దారిద్ర్యసాగరమును దాఁట వలెను. భరతవర్షము చిరకాల మట్టి నికృష్టదశ ననుభవించినది; గావుననే చల్లని యీ యాంగ్లేయ ప్రభుత్వమున నభివృద్ధిసూచనలు పొడకట్టుచున్నవి.

పౌరుషప్రభావమును జక్కఁగ నెఱింగిన వాఁ డగుటఁ జంద్రగుప్తుఁడు వెంటనే తన వాంఛితము నీడేర్చుకొనఁ దలంచెను. ఆవెంటనే రాజ్యతంత్రమునం దద్వితీయు లగు చాణక్యరాక్షసుల మంత్రబలము తన కమితసాహాయ్యము గా నా మహాతేజశ్శాలి కొలఁది దినములలో నాలు లక్షల కాల్బలమును, ముప్పది వేల గుఱ్ఱపుఁ బటాలమును, దొమ్మిది వేల యేనుఁగులును సంపాదించెను. ఈ వార్త విని భరతవర్షము నందలి రాజు లెల్లరు నబ్బురంపడి వెంటనే దిగాలు పడిరి. కొంద "ఆ దాసీపుత్రున కీ రక్తపాతముతోఁ దృప్తి గలుగ లేదు కాఁబోలు! వీఁడు జగత్ప్రళయము నభిలషించుచున్నాఁ" డని తహతహ పడసాగిరి. తుదకుఁ జంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యరాక్షసుల యనుజ్ఞ నంది మంచి సమయమున భేరీభాంకరణంబులచే దిక్కుహరములు పూరించి, నర్మదాహిమాలయములకును, ప్రాక్పశ్చిమసముద్రములకును మధ్యభాగమునఁ గల భారతదేశమునకుఁ బ్రథమచక్రవర్తి యయ్యెను.

చరిత్రకారులు చంద్రగుప్తుని నవతారపురుషుఁడుగ భావించి బట్టుల వలెఁ బొగడి యున్నారు. దాసీపుత్రుఁడు సార్వభౌముఁ డగుటయే యవతారపురుషుఁ డనుట కాధారమా? అట్లయినచో మేము చరిత్రకారులతో నేకీభవింపఁ జాలము. చంద్రగుప్తుని యందు మఱియొక యౌత్కృష్ట్య మే మైన నుండవలెను. మన మది యేదో పరిశీలింతము.

చంద్రగుప్తునకు సంగ్రామరంగమున వీరవిహారము గావింపవలయును నను ముచ్చట యింకను దీఱినది గాదు. రక్తపాతమునందాతని కింకను నిర్వేదము గలుగ లేదు. అనేక యోధానుయోధుల శీర్షములను గొబ్బరి పుచ్చెలవలె నెగురఁ గొట్టిన యాతని ప్రచండ కరవాల మింక నాతనిని సంగ్రామరంగమున కాహ్వానము సేయఁ సాగెను. చంద్రగుప్తునివంటి వీరుఁడా యాహ్వానమును నిరాకరింపఁ గలఁడా? అది కాపురుషలక్షణము. వెంటనే చంద్రగుప్తుఁ డధికోత్సాహముతో మఱల యుద్ధమునకుఁ బయనమయ్యెను.

“ఎక్కడ” కని మీరు వేఱుగ నడుగ నక్కఱ లేదు. కలదు గదా విలాసమాత్రమున గ్రీసు దేశీయుఁ డగు నలకసుందరునకు విహార ప్రదేశమైన పాంచాలము? నందసంహారమునకుఁ బూర్వము పార్వతీయసహాయుం డగు చంద్రగుప్తుని ధాటి కోర్వ లేక పలాయనము గావించిన సెల్యూకసు కొలఁది దినములు గడచిన పిదప మఱలఁ దేటికొని భరతవర్షమునఁ దిరుగ గ్రీసుపతాకలను నెలకొలుపఁ దలంచి పాంచాలముపై దండెత్తి వచ్చెను. చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యుని యోచన చొప్పున సెల్యూకసు సింధునదిని దాఁటు నంత దనుక నేమియుఁ జేయక యూరకుండి పిదప నత్యంతచాతుర్యముతోఁ దనయఖండసైన్యముచే గ్రీసుసైన్యమును జుట్టు ముట్టడించి బంధించి వేసెను.

సెల్యూకసు నిర్భయముతోడను బట్టుదలతోడను భారతవీరులను దాఁకెను. గ్రీసుసైనికులు దండతాడితభుజంగముల రీతినిఁ జాలఁ బట్టుదలతోడనే పని చేసిరి; గాని పాపము! వారి యెడల విజయలక్ష్మి ప్రాతికూల్యము నవలంబించెను. తుదకుఁ జేయునది లేక సెల్యూకసు గ్రెడోషియాయు, నరకోషియాయు ననఁ బడు

నఫ్ఘనిస్థానమును బలూచిస్థానమును భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మి కుపాయనముగ నర్పించి చంద్రగుప్తునితో నొడంబడిక గావించికొని యాత్మరక్షణము గూడఁ గావించుకొనియెను. ఈ యొడంబడిక జరుగుటకుఁ బూర్వము గ్రీకు సేనలపైఁ బడి మాగధులు కొంత తఱికిఁ దమ దోఃకండూతినిఁ దీర్చికొనిరి.

కాని చంద్రగుప్తుఁడు సెల్యూకసు నంతటితో విడిచిపెట్టుట కంగీకరింప లేదు. విజితుం డగుటవలన నసూయావిదగ్ధహృదయుఁడై సెల్యూకసు మఱల నెప్పుడైన దండెత్తి వచ్చినచో వానికపజయమే సిద్ధించినను, బ్రజలకుఁ గష్టము లొదవును గావునఁ దిరిగి యెప్పుడు నా గ్రీకుయోధుఁడు భరతవర్షముపై దండెత్తి రాకుండున ట్లుపాయమును బన్నఁ జంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యునిఁ బ్రార్థించెను. అప్పుడు చాణక్యునకుఁ దుల్యబలు లగుట నెప్పుడును గయ్యములు సంభవింపకుండఁ గాత మని నెయ్యముకొఱకు వియ్యము లందిన యాదవపాండవులును, విరాట పాండవులును జ్ఞప్తికి వచ్చిరి. ఇదియే మంచి యుపాయ మని చంద్రగుప్తునకుఁ దెలిపి యాతనికి సెల్యూకసు కూఁతు నిచ్చి పరిణయము సేయుటకు జాణక్యుఁడు తంత్రములు పన్నెను. సెల్యూకసు సార్వభౌముఁ డల్లుఁ డగుట మిగుల గౌరవాస్పద మని భావించి, మాఱు పలుకక యత్యానందముతో సుందరియు, జవ్వనియుఁ, జతురయు నగు తన ముద్దులకూఁతును జంద్రగుప్తునకు సమర్పించుకొనియెను. గ్రీకు యోధునకును భారత సార్వభౌమునకును వైర ముడిపి యొక్క-ఱుబల యఖండస్నేహం బొనఁగూర్చెను.

పిదప సెల్యూకసు తన కైదు వందల గజములు (ఏనుఁగులు) కావలయు నని యల్లునిఁ బ్రార్థించెను. ఒక గజగమనకు బదులుగ

నైదు వందల గజము లిచ్చుట ధర్మవిరుద్ధము గా దని చాణక్యమంత్రాలోచనము ననుసరించి చంద్రగుప్తుఁడు తన మామ ముద్దు తీర్చెను. మాగధుల ప్రతాపము బడబాగ్నివలె దుస్సహం బగుటను, హతశేషం బగు సైన్యము భయభ్రాంతం బగుటను, విశేషించి తన పుత్రిక భారతదేశచక్రవర్తిని యగుటను సెల్యూకసు చంద్రగుప్తు నెదిరింప మఱలఁ గలనైనఁ దలంప లేదు.

పిదపఁ గొన్ని నాళ్లకుఁ దన దేశమునఁ బశ్చిమప్రాంతమున నంతిగోన సను పగతుఁ డొకఁడు తిరుగఁ బడె నని విని మెగాస్తనీసను వానినిఁ జంద్రగుప్తు నాస్థానమునఁ దన రాయబారిగా నిలిపి సెల్యూకసు స్వదేశమునకుఁ బోయెను.

చంద్రగుప్తుఁడు నిశ్చలుం డయ్యెను. ఆతఁడు శాంతచిత్తుఁడై రాజ్యపరిపాలనము ప్రారంభించెను. రాజ్యసంపాదనమున నాతఁ డెంత కుశలుఁడో రాజ్యపరిపాలనమునఁ గూడ నంత చతురుఁడు. ఆతని రాజ్యాంగవిధానము లన్నియుఁ జరిత్రములు చదివిన వారికిఁ బరిచితములే. ఆతఁడు దాసీపుత్రుఁ డైనను మనకుఁ బూజ్యుఁడు. ప్రాతస్స్మరణీయుఁడు.

మన మీ యాఖ్యానము ముగించుటకుఁ బూర్వము చాణక్యోపాధ్యాయుని గుఱించి యొకింత ముచ్చటించుకొనక తీఱదు. ఈ బీద బ్రాహ్మణుని చరిత్రము మహోన్నతము. ఈతని ప్రారంభముల యౌత్కృష్ట్యమును, నిరాయాస మగు తత్సాఫల్యమును జూడ నితఁడు కారణజన్ముఁ డను నూహ పొడమక మానదు. ప్రప్రథమునఁ జాణక్యచంద్రగుప్తులకు జరిగిన సమావేశ మయాచితమును, సమయానుకూలమును, బరస్పరవిజయకారియు నై యాశ్చర్యమును గొలుపుచున్నది. చాణక్యుని ఘనతను జంద్రగుప్తుఁడు గ్రహించినట్లు నందులు

గ్రహింప లేక పోయిరి. అఖర్వగర్వితచిత్తు లగుట వారి కీతఁ డనాథశుని వలెఁ దోఁచెను.

లోకములో నైశ్వర్యప్రమత్తుల వృత్తమే యిట్టిది. సంపన్నుల తలంపున దరిద్రులు మానవులుగాఁ బరిగణింపఁబడఁ దగరు గాఁబోలు, వారి కొక్కొక్క బీదవానియం దుండు విద్యావివేకములును, శక్తి సామర్థ్యములును దెలియవు కాఁబోలు! సంపన్నులు సంపన్నులకు ప్రత్యుత్థానము లాచరించి యడుగులకు మడుగు లొత్తెదరు; గాని బీదలకు దర్శనమైన నొసంగరు. ఒసంగిరో; కడఁ జుల్కనఁ జూతురు. తిన్నగ మాట లాడరు.

నందులు చాణక్యుని యెడల నట్లే ప్రవర్తించిరి. కాని చాణక్యుఁ డవమానపడి యూరకుండు నిస్తేజుఁడు గాఁడు. ఆ సభలో తన వాఁ డొక్కఁడును లేక పోయినను, స్వస్థలమున నైన బలఁగము లేక పోయినను ప్రత్యక్షముగ, రాజభవనమునందే యొక్కఁడుఁడు నిర్భయముగ "మి మ్మంత మొందింపకుండ నీ జుట్టు ముడవ"నని శపథము దాల్చుటకుఁ జాణక్యునకే తగును.

"నందసంహారము" "చంద్రగుప్త పట్టాభిషేకము" నను రెండు ప్రతిజ్ఞలు నెఱవేర్చుకొనుటలోఁ జాణక్యునకుఁ గలిగిన యంతరాయములకుఁ బారమును, నిందలకుఁ బరిమితియు లేదు. అయిన నాతఁ డెందులకు భీతిల్ల లేదు. అవి తటస్థించినపు డాతనికి సుంతయేని వైకల్యము గాని, యెట్లు సాధింతు నని విచారము గాని గలిగె నని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏమన? పురుషకారమున కసాధ్యము లేదనియుఁ బురుషకారమే సర్వఫలములకు సాధక మనియు నాతని యభిప్రాయము. ఆతఁ డట్టి విశ్వాసముతోనే పనిచేసెను. దానికిఁ

దగిన ఫలములనే పడసెను. అతని ప్రయత్నములలో సాత్మవిశ్వాస రహిత మొక్కటియు లేదు. విఫల మైనది యంతకు ముందే లేదు.

"అయిన నతఁడు కేవల నిరీశ్వరవాది" యని మీరు తలంచుటకు వీలు లేదు. అతఁ డాస్తికమహాజనులలో నెల్ల నుత్తముఁడు. సాంగచతుర్వేదములను వల్లె వేసిన వాఁడు; భగవత్పూజా ధురంధరుఁడు; స్వమతమునం దధికాభినివేశము గల సత్కులప్రసూతుఁడు. నైష్ఠికుఁడు; విజితేంద్రియుఁడు; గాని సర్వసంగపరిత్యాగము గావించిన సన్న్యాసి గాఁడు. అస్ఖలితబ్రహ్మచారి. అయినను లౌకికకార్యశూరుఁడు.

భారత సామ్రాజ్యం బంతయుఁ దన యాజ్ఞాబద్ధంబై యున్న నాతఁ డెప్పుడును వైభవముల నాసించిన వాఁడు కాఁడు. అతఁడు దంభముల పొంతఁ బోక, విషయసుఖవిముఖుఁ డై, మహర్షి వలె నొక పర్ణకుటీరమున వేదవిహితకర్మపరతంత్రుఁ డై యావజ్జీవమును నిష్కళంక బ్రహ్మచర్యముతోఁ గడపెను.

ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణ మను పేర నసంఖ్యేయ కుటిలకృత్యములం గావించిన యాతనికి నిర్మలబ్రహ్మచారిత్వ మెట్లు సిద్ధించు ననియు, వేదవిహితాచారపరాయణత యెట్లు చేకూరు ననియు సందేహింప వీలు లేదు. అతఁడు కర్మసన్న్యాసి గాఁడని ప్రథమము నందే చెప్పితిమి. అతఁ డేకకాలమునందే యిహపరముల రెంటిని సాధింపనెంచిన తేజస్వి. వేదవిహితాచారపరాయణతయు, లౌకిక కార్యనిర్వాహకతయు నాతనికి ముఖ్యవిధులే. ఇం దే ధర్మము విడుచుటకు వీలగును? కొందఱు లౌకిక కార్యప్రవాహమునం బడి కొట్టుకొని పోవువారికి మతాచారనిర్వహణ మసాధ్య మందురు. ఈ వాద మవిచారహేతుక మగుట నిరాకరణీయము.

ఈ చర్చ వలన మన చింతిత విషయము నిర్ధారితము కాలేదు. అది యొకింత విమర్శింతము. చాణక్యుని జీవితము నందుఁ గౌటిల్యమేమైన నున్నదా లేదాయని ప్రశ్న. లేదని ప్రత్యుత్తరము. మనము చాణక్యుని జీవితమును సామాన్య మానవుల జీవితములతోఁ బోల్చి విమర్శించుటకు వీలు లేదు. మహాపురుషుల జీవితలక్షణములను మనమును గావించితి మేని చాణక్యుని జీవితము నందలి వైశిష్ట్యము మనకు బోధపడఁ గలదు. సామాన్యుల జీవితపరమావధి యానందానుభవము. మహాత్ముల జీవిత పరమావధి ధర్మసంస్థాపనము. లోకమున నధర్మము విజృంభించియున్నపుడే మహాత్ము లవతరింతురు. మాయ మాయైక సాధ్యము. అట్లే యధర్మము నధర్మైక సాధ్యము. అగుట ధర్మసంస్థాపనము కొఱకు మహాత్ము లపుడపు డధర్మము నాశ్రయింతురు. కాని వారి జీవితమున కది కలంకము నాపాదింపఁ జాలదు. మహాత్ము లని భక్తితో శ్రీరామకృష్ణులను బూజింపని వాఁడు భారతీయులలో నొక్కఁడు నుండఁ జాలఁడు. వారి చరిత్రములలోఁ దాటకా సంహారాదికములును, బూతనా హింసనాదికములు నగు నధర్మప్రవర్తనములు కాన్పించుటలేదా? వాని నధర్మప్రవర్తన లనుట కెవఁడైన సాహసింపఁ గలఁడా?

ఈ సందర్భమున నందసంహారమునకుఁ బోలెఁ బర్వతకనిగ్రహమునకుఁ దగిన కారణము లేదనియు, నది చాణక్యుని జీవితమునం దొక కలంక మనియుఁ గొందఱు సందియింపవచ్చును. ఈసందేహము లెస్సయైనది గాదు. పర్వతకుఁడు చంద్రగుప్తునకు సద్బుద్ధితో సాయము సేయ వచ్చినవాఁడు కాఁడు. అతనికిఁ జంద్రగుప్తునకుఁ గంటెఁ బూర్వమే మగధరాజ్యముపై నాశగలిగినది. అతఁడు చాణక్యుఁడు వచ్చి నందసంహారమునఁ జంద్రగుప్తునకు సాయపడ

చెను. అల్పులు చేయు ప్రతిక్రియ యల్పముగ నుండును. గొప్పవారు చేయునది గొప్పగ నుండును. గొప్పవారికిని గొలఁదివారికిని గల తారతమ్యమును గ్రహింపఁ గలవారికిఁ జాణక్యచేష్టితములు ప్రతిక్రియలుగనే తోఁచును. చాణక్యుఁడు నందుల యెడలఁ గావించిన ప్రతిక్రియ ప్రబలరక్తపాతరూపమైన దగుటచే రక్తమును గాంచి కండ్లుతిరిగి పడిపోవువారు చాణక్యజీవితము నందలి నైర్మల్యమును గ్రహింపఁ జాలరు. రాజనీతి యన నేమో యెఱుంగని వారు మొదలే గ్రహింపఁ జాలరు.

రాక్షసుఁ డచంచలనందపక్షపాతియై తన ప్రయత్నములను భగ్నము సేయుటకుఁ దీవ్రముగఁ బనిచేసి తన విజయమున కనుభోక్తగాఁ జేయఁ దలంచి యున్న చంద్రగుప్తుని సంహరించుటకుఁ గూడఁ జాలఁ బ్రయత్నములు చేసిన వాఁడే యైనను నాతని యఖండసామర్థ్యమును, నిర్మలస్వామిభక్తిని బట్టువలెఁ బొగడుటయే గాక యాతనిని ముఖ్యామాత్యపదవియందు నిలుపని యెడల మగధరాజ్యమునకును, మహోన్నతము లగు తన విజయములకును, జంద్రగుప్తునకును సుఖస్థితి చేకూర దని నిశ్చయించి యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించి తుట్టతుదకా విషయమున లబ్ధవిజయుం డగుటయు, మిత్రునికొఱకుఁ బ్రాణత్యాగమునకుఁ గూడఁ దెగించియున్న చందనదాసుని రాక్షసవశీకరణము పొంటెఁ జాల నిడుమలు గుడువఁ జేసినను గట్టకడపట నాతని యోగ్యతను మెచ్చి ప్రపంచమునందలి గొప్పవర్తకుల కందఱకుఁ దలమానికంబుగాఁ బ్రకటించుటయుఁ జాణక్యుని గుణగ్రహణపారీణతకును సత్ప్రవర్తనమునకును సాక్ష్యములు గాక మానవు.

చాణక్యుని జీవితమున మనము పరిగణింపవలసిన విషయ మేమన? అతని జీవితరథము బ్రాహ్మణక్షత్రియ తేజస్సులను రెం డశ్వములచే లాగఁ బడినది. ఆ యశ్వములలో నొకటి యతిశాంత మైనది. రెండవది యత్యుగ్ర మైనది. ఆ రథచక్రములలో నొకటి యాతని యంతరాత్మ; వేఱొకటి చంద్రగుప్తుఁడు. వానిలోనొకదాని మార్గము మంత్రపూతహవిఃపూరితము లగు స్రుక్స్రువములు. రెండవ దాని మార్గము శాణవిమర్దనాతినిశితం బగు నసిధార. ఆత్మవిశ్వాస సంపన్నం బగు దృఢదీక్ష గాసికి సారథి. ఇట్లయ్యు శత్రువులు గడగడ వడంక, మిత్రులు మిక్కుటముగ నానందింప, నెల్లరు నద్దిరా! యని నుతింప, నిరపాయముగ నా మహారథము పెద్దకాలము ప్రయాణము గావించి గమ్యస్థలము చేరినది. ఆహా! చాణక్యోపా ధ్యాయుని మాహాత్మ్యము!

చంద్రగుప్తచరిత్రము నవగాహనము సేసికొనుటకుఁ జాణక్య మాహాత్మ్యమును దెలిసికొనుట యెంత యావశ్యకమో, చాణక్య మాహాత్మ్యమును దెలిసికొనుటకు రాక్షసగుణసమీక్షణ మంత యగత్యము. కాని చరిత్రకారులు రాక్షసుని గుఱించి యొకటి రెండు మాటలకంటె నెక్కుడు వ్రాసి యుండలేదు. వా రీతిని చరిత్ర వ్రా యుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవని చెప్పెదరు. అయిన నున్నంతే చరిత్రమును బట్టి రాక్షసుని గుఱించి యోచించునపుడు ప్రప్రథమ మున మన మాతని యచంచలస్వామిభక్తిని గమనింపవలసి యున్నది. చాణక్యుని క్రోధానలమునఁ బడి భస్మపటలము గాకుండ నంద వంశమును రక్షించుటకై యాతండు చేసిన ప్రయత్నములను బట్టియుఁ బడిన పాట్లను బట్టియు నాతని స్వామిభక్తి పరిమితిని మనము తెలిసి కొన వచ్చును. ఇట్టి స్వామిభక్తి పరతంత్రున కే దేశ చరిత్రమును

నుదాహరణము నొసంగఁ జాలదు. చాణక్యాచార్యులచే వృద్ధనందుఁడు సంహరింపఁబడిన పిమ్మట నాతఁడు గావించిన కూటప్రయత్నములు మగధరాజ్య రక్షణోద్దిష్టములై యుండిన యెడల రాక్షసుని స్వామిభక్తి, నిర్వ్యాజము కాదని చెప్పుట కవకాశము గలిగి యుండును. కాని యట్టి దేమియు సంభవింప లేదు. రాక్షసప్రయత్నము లన్నియుఁ బద్మనందుఁడు బ్రతికి యున్నంతవఱకు నందవంశ సంరక్షణమునకును, పిదప స్వామిభక్తిఁ దీర్చుకొనుటకునై యుద్దేశింపఁబడినవి. ఇఁక నాతని రాజభక్తి యమలిన మని చెప్పుట కేమి యభ్యంతరము గలదు? కావుననే విరోధియయ్యు గుణజ్ఞుండగుటం జాణక్యుఁ డాతనిని మిగులఁ బ్రశంసించెను.

ఇట్టి యకృత్రిమ స్వామిభక్తితో నంద సంరక్షణమునకును, జంద్రగుప్త సంహారమునకును రాక్షసుఁడు చేసిన ప్రయత్నము లనంతములు. ఆతఁ డొక్కొక్క యంతరాయము తటస్థించినప్పుడు చూపిన ధైర్యస్థైర్యములు సంస్తవనీయములు. ఒకొక్కపుడు ప్రకటపఱచిన పట్టుదలయు, సమయస్ఫూర్తియుఁ బ్రశంసనీయములు. కల్పనాచాతుర్యంబును, విమర్శనైపుణ్యము నాశ్చర్యకరములు. అయిన నేమి లాభము? అవి యన్నియుఁ బ్రతిహతములై పోయినవి. తుదకు రెక్కలు విఱిగిన పక్షివలె రాక్షసుఁడు చాణక్యుని వలలోఁ జిక్కుకొనియెను.

కార్యసిద్ధికిఁ బౌరుషమే ప్రధాన మగునెడల రాక్షసుని యమానుష యత్నము లన్నియు నట్లు భగ్నములై పోనేల యని యొక పూర్వపక్షము రావచ్చును. రాక్షస ప్రయత్నములు నిరంకుశములు గాలేదు. వానికిఁ జాణక్యుని ప్రయత్నములతో సంఘర్షణము గలిగినది.

అవి చాణక్యప్రయత్నములంత సుదృఢములు గావు. అక్కట తన నాద్వంద్వయుద్ధమునఁ బరాజితము లై పోయినవి.

చందనదాసున కట్టి గతి తటస్థింపదేని మన మింకను రాక్షసు నిచేఁ బన్నఁబడిన మఱికొన్ని కుట్రలను దెలిసికొనియుందుము. తన ప్రతిజ్ఞకు భంగము గలుగుటయేగాక, తా నెవ్వని వినాశము సేయఁ దలఁచెనో వానినే సాచివ్య మొనరించి యభివృద్ధి నందింపవలసి వచ్చినను రాక్షసుఁడు మిత్రద్రోహము చేయఁజాలక పోయినాఁడు. ఆతని ఘనత కీయొక్క దృష్టాంతమే చాలును. అయినను జంద్రగుప్తునకు మంత్రిత్వము నొప్పుకొనిన తరువాత నెట్టిద్రోహమును దలంపకుండుటను గూడ నిచ్చట నుదాహరింపక తీఱదు.

చంద్రగుప్త సంహార విషయికం బగు శపథమును వదలుకొనుటయేగాక, చంద్రగుప్తుని యాస్థానముననే మంత్రిత్వమును వహించుట యేమిగొప్ప యని సందేహము గలుగవచ్చును. నందులు రూపుమాసిరి. నందవంశము పేరులేకుండఁబోయినది. చంద్రగుప్తుని రాచఱికము స్థిరపడినది. మౌర్యరాజ్యమును బ్రజలందఱు నానందములో దీవించుచున్నారు. తన కెవ్వరును సాయపడక పోవుటయే మౌర్యరాజ్యమునఁ బ్రజలకుఁగల భక్తికి నిదర్శనము. ఇఁక మగధరాజ్య మేరికి ధారపోయుటకు రాక్షసుఁడు చంద్రగుప్తుని సంహరింపవలెను? తానే రాజ్యాధిపత్యము వహింపవలెనను కోరిక రాక్షసున కెప్పుడును లేదు. మగధరాజ్యము నిఁకఁ గ్రొత్త ప్రభువు స్వీకరింపక తప్పదు. చాణక్య శిష్యుండగు చంద్రగుప్తుఁ డతిప్రతిభాశాలి; పరాక్రమశాలి. ఆతఁడు మగధరాజ్యమును జయించుకొనియెను. ఆతని ప్రభుత్వము నంగీకరింపక పోవుటకు రాక్షసునకుఁ గారణ

ములు లేవు. ఇఁకఁ జంద్రగుప్తసంహారమునకై యత్నించినచో నాతఁడు రాజద్రోహియై పోవును. ఏమి ప్రయోజనము? చంద్రగుప్తుఁడు దుర్మార్గుఁడు గాఁడు. ప్రజాసౌఖ్యము నాతఁడు తిరస్కరింపఁడు. అట్టి సత్ప్రభువు నెదిరించి యాతనికిఁ గీడు సేయఁదలఁచుట యేమి ధర్మము? చాణక్య చంద్రగుప్తులు తానింకను గుట్రలు పన్నుచుండినచో దేశమునకును దమకును నెమ్మది యుండదని గదా రాక్షసుని మంత్రిత్వము నంగీకరింపుమని నిర్బంధించిరి? అటులయిన నాతఁ డభిమానశాలి యేని సర్వమును విడిచి యరణ్యమున కేల పోరాదు? ఇదియు నధర్మమే. రాక్షసుఁ డమానుషప్రజ్ఞాధురంధరుఁడు. కార్యనిర్వహణమునం దతిచతురుఁడు. ప్రజల యెడల దయగలవాఁడు. ఆ తెలివితేటలు నా శక్తి సామర్థ్యములు నరణ్యములో మాసిపోవలసినదేనా? మహాత్ములు తమ జీవితమును వ్యర్థము సేయఁజాలరు. అరణ్యమునకుఁ బోవుటవలన నేమి ప్రయోజనము? అప్పుడాతనినిఁ బరాభవదుఃఖము విడిచిపోదు. అట్లయిన నాతనిచిత్తమునకు శాంతి యుండదు. మోక్షము కలుగనే కలుగదు. అట్లు జీవితము నొరుల కుపయోగపడకుండఁ జేసి తాను చెడిపోయిన నేమిలాభము? చంద్రగుప్తుని మంత్రియైనచోఁ బ్రజలకు సుఖము గలిగింపవచ్చును. రాజునకు మంగళము నొదవింపవచ్చును. ఇంతకంటె నుత్కృష్టకార్యమేమి? ప్రతిష్ఠితరాజ్యము నెడల ద్రోహమును దలంపక పోవుట సజ్జనలక్షణము. శత్రువులచేఁ బూజింపఁబడిన రాక్షసుని జీవితమెంత మహోత్తరమైనది!

చంద్రగుప్తుని ప్రవర్తనమునఁ బ్రతిపదమునందును మనకు గోచరించునది యప్రతిహతమగు పురుషకారము. చంద్రగుప్తుఁ డచంచల పౌరుషోపాసకుఁడు. కావుననే యాతఁడు చక్రవర్తి గాఁగలిగెను.

నందుల ప్రవర్తనమంతయు దోషభూయిష్ఠము. మనము నందులను గుఱించి యిప్పుడింతకంటెఁ జెప్పవలసినదిలేదు. పర్వతకునకు మంత్రమేగాని తంత్రము తెలియదు. మలయకేతువు రెండును దెలియని పరప్రత్యయనేయబుద్ధి. ఇందుశర్మ మహాతాంత్రికుఁడు. ఆతఁడు చేసిన కుట్రలన్నియు ఫలించినవి. అవియన్నియు నాశ్చర్యకరములు. అలెగ్జాండరు గొప్ప మాంత్రికుఁడే. గొప్ప తాంత్రికుఁడే. కాని యాతని కంగబలము చాలినది గాదు. వచ్చునపుడే కత్తి విసరఁ దొడంగుటవలన నీ దేశములో నాతని కది సాధ్యమైనది గాదు. సెల్యూకసు మంత్రతంత్రములలోఁ జక్కని జ్ఞానములేని సాహసికుఁడు. ఆతఁడు తగిన ఫలము ననుభవించెను.

శ్రీరస్తు

వీరపూజ

ప్రథమ భాగము

పృథివీరాజు

శాలివాహనశకము పండ్రెండవ శతాబ్దప్రారంభమున నుత్తర భరతవర్షమున మహోన్నతస్థితిలో నున్న సంస్థానములలో ఢిల్లీ, యజమీరు, కన్యాకుబ్జము, చిత్తూరు, నబూగడము, ననిహిలపురము నను నవి ముఖ్యమైనవి. అందు దిల్లీ సంస్థానమును దువర వంశజుఁ డగు ననంగపాలుఁడును, నజమీరు సంస్థానమును జహువాన్వంశజుఁ డగు పృథివీరాయఁడును, గన్యాకుబ్జరాజ్యమును రాఠోడ్వంశజుఁ డగు జయచంద్రుఁడును, జిత్తూరు సంస్థానము (మేవాడు రాజ్యము)ను గుహలోడ్వంశజుఁ డగు సమరసింహుఁడును, నబూగడమును బరమారవంశజుఁ డగు జైతుఁడును, ననిహిలపురమును, జాళుక్యవంశజుఁడును ఘూర్జరాధీశుఁడు నగు భోళాభీముఁడును బరిపాలించుచుండిరి.

వీరందఱును సర్వతంత్రస్వతంత్రులు. అతులితపరాక్రమభూషితులు. అయినను వారిలో వారు పరస్పర మంతస్తాపములు గలిగి యుండిరి. ఒకరినిఁ జూచి యొకరోర్వ లేకుండిరి. తమలోఁ

దా మట్లుండుట చాల సహాయకర మని యెవ్వఁడును భావింప లేదు. ఇతరులలో నిది మంచిది గా దని తెలిసినవారును, దెలిసినచో వారిలో వారికి స్నేహబాంధవము నొనగూర్చుట మంచి దని తలంచి యట్లు గావింపఁ బ్రయత్నించిన వారు నున్నట్లు తోఁపదు. పరులెవ రైన నట్టి ప్రయత్నములు గావించినను లాభము లేక పోయి యుండును. మూర్ఖులకుఁ బోలె నట్టి విజ్ఞానవంతుల కట్టింతఃకలహము లేల కలిగి యుండవలెనో తెలియదు.

వీరిలోఁ గొందఱు పరస్పర బాంధవమును గూడఁ గలిగి యున్నారు. ఆ చుట్టఱికమును బట్టియైన వా రైకమత్యమును సరకు సేయ లేదు. ఒక రిద్దఱ కంతగా నంతస్తాపములు లేక పోవచ్చును; గాని మొత్తము మీఁదఁ జెప్పవలసి వచ్చునపుడు వీ రొకరి నొకరు గౌరవించుకొనుట కంగీకరింపని వా రని నిరాఘాటముగఁ జెప్ప వచ్చును.

వీ రందఱిలో ఢిల్లీనాయకుం డగు ననంగపాలుఁడు వృద్ధుఁడు. ఈతని కాలమునందే హస్తినాపురమునకు ఢిల్లీ యని పేరు వచ్చెను. ఎంత సమర్థుఁ డైనను వార్ధకము దిగఁదీయుచుండుటవలన నాతఁడు పరిపాలనాభారమును దప్పించుకొని విశ్రాంతి కొఱకు బదరికావనమునకుఁ బోవఁ దలంప సాగెను.

అయిన నీ భూభార మంతయు నేరిపైఁ బెట్టవలయును? ఆతనికిఁ బుత్రసంతానము లేదు. ఇరువురు కుమార్తెలు మాత్ర ముండిరి. పెద్ద కూఁతు రగు కమలాదేవి నజమీరుసంస్థానాధీశుఁ డైన సోమేశ్వరునకును, రెండవకొమార్తెను గన్యాకుబ్జాధీశ్వరుఁ డైన విజయపాలునకు నిచ్చెను. ఇందుఁ బెద్దకూఁతురు కొడుకు పృథివీరాజు.

చిన్నకూఁతురు కొడుకు జయచంద్రుఁడు. ఈ దౌహిత్రు లిరువురే యనంగపాలుని రాజ్యాధికారమున కుత్తరాధికారులై యుండిరి.

తన సంస్థానమును ముక్కలు గావించి మనుమల కిద్దఱకును బంచి యిచ్చుట కనంగపాలున కిష్టము లేక పోయెను. ఈ రాజ్యమంతయు నొక్కఁడే పాలింప వలయు నని యాతని యభిలాష. అట్లయిన నా యిరువురు దౌహిత్రులలో నెవరి యధికారము నెవరు వదలుకొందురు ? సంస్థానమును విభాగింపకున్నచో నిరువురు మనుమలలో నొకఁ డనిష్టుఁ డగును. అంతియ కాదు. వారిలో వారు పరస్పరవినాశము నపేక్షింతురు. అనంగపాలున కిప్పు డేమి గతి ?

ఢిల్లీరాష్ట్రము విభాగింపఁబడకున్నచో నీ సంశయము తీఱునది గాదు. ఇది యంతయు నా వృద్ధుఁడు సూచించుకొనియే యుండును. దీని కేమి ప్రతీకార మూహించెనో యాతనికే యెఱుక. తన తరువాత ననంగపాలుఁడు ఢిల్లీరాజ్యమునకు సుస్థితిఁ గోరెనో వినాశము గోరెనో చెప్పఁ జాలము. దౌహిత్రుల నిరువురను సమానముగాఁ జూడకున్న లోకు లేమని పోదురో యని యాతనికి జంకు వొడమెనో లేదో వివరింపఁ జాలము. కాని యా వృద్ధుఁ డొక శుభముహూర్తమున నత్యంతసంతోషముతో ఢిల్లీరాజ్యమునకు బృథివీరాయనిఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి నిశ్చింతతో విశ్రాంతి కొఱకు బదరికావనమునకుఁ బోయెను.

పుత్రు లెందఱున్నను జ్యేష్ఠపుత్రుఁడే రాజ్యాధికారి. అట్లగుట ననంగపాలుఁడు పెద్దకూఁతురు తనయుఁ బెద్దకుమారుఁడే యని భావించెనేమో. ఆతఁ డట్లు భావించెనేనిఁ బృథవీరాయనికి రాజ్యమిచ్చుట న్యాయ్యమే. కాని జయచంద్రున కట్టి భావన యసాత్మ్యముగాఁ దోఁచుట సహజము.

అనంగపాలుఁడు ఢిల్లీరాజ్య మంతయు బృథివీరాయనికిఁ బట్టముగ గట్టె నని వినినపుడు జయచంద్రుని హృదయక్షేత్రమునఁ బరాభవోద్భూతమై క్రోధాగ్ని హఠాత్తుగ నెగసెను. అతని తల్లి తన తండ్రి చేసిన యన్యాయ్యమునకుఁ జాల వగచి యూరకుండెను. కాని జయచంద్రుఁడు మాత్ర మట్లు సేయక యనంగపాలునియెడలఁ జాలఁ దిరస్కారభావము దాల్చుటయే గాక, పృథివీరాజు నెడలఁ బ్రబలవిరోధిభావము వహించెను.

దాతపైఁ గినిసినఁ గినియవచ్చును. కాని ప్రతిగ్రహీతపైఁబగఁ బూను టేటి ధర్మము? అనంగపాలుఁ డిచ్చినఁ బుచ్చుకొనియెఁ గాని ఢిల్లీ రాజ్య మంతయుఁ దనకే కావలె నని పృథివీరాజు కోరియుండ లేదు గదా? ఇఁక జయచంద్రున కాతనిపైఁ గోప మేల? ఇచ్చిన వాఁడును, బుచ్చుకొనిన వాఁడు నగుట ననంగపాలుఁడును, బృథివీ రాజు నొకటియే యని యాతని భావము. శత్రుని మిత్రుఁడు తనకు శత్రువు. కావున జయచంద్రున కనంగపాలునితోఁ బృథివీరాజు గూడ విరోధియే. విరోధి నుపేక్షించి యుండ రాదు. కావున జయ చంద్రుఁడు పృథివీరాయనిపైఁ బగఁ దీర్చుకొనుటకు సమయము నిరీ క్షింప సాగెను.

పగఁ దీర్చుట యనఁ గత్తియుఁ గత్తియుఁ గలుపుట యని యర్థము. దానివలన నెంత రక్తపాత మగును? ప్రజల కెంత సంక్షో భము కలుగును? అయిన నేమి? పూర్వకాలమున భరతవర్షమున నిట్టి ప్రసంగము లేవి తటస్థించినను గత్తియే యాధారము. ఇప్పుడో; అట్టి క్రూరకృత్యములతో నవసరము లేదు. ఎట్టి వివాదములు సంభవించి నను శాంతికి భంగము కలుగకుండఁ జక్కఁగఁ దీర్చు వా రిప్పుడు

కలరు. ఇట్టి యదృష్టము నా కాలపు భారతరాజు లెఱుఁగనే యెఱుఁగరు.

జయచంద్రుఁ డిట్టి సంకల్పముతో నున్నాఁ డని వినినపుడు పృథివీరాజు గూడ జయచంద్రుని యెడల విరోధిభావమును దాల్చెను. ఆతని కట్లు సేయుట తప్పని దయ్యెను. ఈ రూపమున నా యక్కచెల్లెండ్ర కుమారు లిరువురును బరస్పరవినాశమునకై యుద్ధమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను జేయుటలోఁ బ్రవృత్తు లైరి. అదృష్టవశమున నే యొక పెద్దరాజ్యము సంక్రమించు రూపమునఁ దన యంగబలము నర్థబలము నిబ్బడి యగుటం జేసి పృథివీరాజు యుద్ధసన్నాహములను జేయుటయం దంతగాఁ దదేకదీక్షతో నుండ లేదు; గాని జయచంద్రుఁడు కాల మంతయు దానియందే వినియోగింప సాగెను. పృథివీరాజు, "సామంతరాజుతో సముఁ డగు నీ యసూయావిదగ్ధుఁడు నన్నేమి సేయఁ గలఁ"డని గర్వముతో నవ్వుకొన సాగెను.

అక్కచెలియండ్ర కొడుకు లగు నీ యన్నదమ్ము లిరువురు నిట్టి స్థితిలో నున్న సమయమున నబూగడమును బాలించు జైత పరమారుఁడు, నవలావణ్యవతియై యున్న తన కుమారిత యిచ్ఛ నీ కుమారికి వివాహముఁ జేయ వలయు నను తలంపుతో నామె కను రూపుఁ డగు వరునిఁ జూచుచుండెను. ప్రముఖు లగు రాజు లెల్లరు నంతః కలహములతో నున్న యీ కాలమునఁ బ్రసంగము వచ్చినచో నందఱను జయింప సమర్థుఁ డగు రా జెవఁడా యని యాతఁడు పరిపరివిధముల యోచించుకొని, తుట్టతుదకు రెండు రాష్ట్రముల కధీశుఁడై యున్న పృథివీరాజు తన కూఁతునకుఁ దగిన వాఁ డని నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇచ్ఛనీకుమారికిఁ దగిన వరు నన్వేషించుచున్నాఁ డని విని యనిహిలపురాధీశుఁ డగు భీముఁ డామెయందు బద్ధానురాగుఁడై, యామెను దన యంతటి వాని కిచ్చుటకు జైతుఁడు సందేహింపఁ డని యూహించి వర్తమాన మంపెను; గాని యంతకు మున్నే జైతుఁడు తన తనయకు వరుని నిశ్చయించుకొని యున్న వాఁడు గావున "నీ కీయఁ జాల" నని భీమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపి వేసెను. అంత నాశాభంగము వలన సంక్షుభితమనస్కుఁడై జైతుఁడు తన్నతి నీచముగా నగౌరవపఱిచె నని క్రోధపరవశుఁడై భీముఁ డాతనిపై యుద్ధమును బ్రకటించెను.

జైతుఁ డిది యంతయు విని భీముని చేతకుఁ దనలో నవ్వుకొని, తన మనోనిశ్చయమును, భీమోద్యోగమును దెలుపుచు, వెంటనే వచ్చి యిచ్ఛనీకుమారినిఁ బరిగ్రహింపు మని పృథివీరాజునకు వర్తమానము చేసెను. పృథివీరా జంతకుఁ బూర్వమే యిచ్ఛనీకుమారి రూపలావణ్యాతిశయములను విని యామె యెడల ముగ్ధుఁడై యుండెను. అయిన నామెను దన కిమ్మని జైతునకు వర్తమాన మంపినచోఁ దన ఘనతకు లోప మని భావించి యామెతో విలాసముగఁ గాలము గడప నువ్విళ్లూరుచు గుట్టుగా నుండెను. అట్టి వాఁ డగుటం జేసి యాతఁడు జైతుని యాహ్వానము నంగీకరించి యాతనికి సాయము సేయుటయే ముఖ్యకారణముగాఁ బ్రకటించి, చతురంగ బలముతో బయలువెడలెను.

చాళుక్యభీమునకు, జైతుఁడు తన్ను నిరాకరించుటచే నాతని నోడించుటయు, నిచ్ఛనీకుమారినిఁ గైకొనుటయు నే ప్రథమోద్దేశములుగా నుండెను; గాని జైతునకుఁ బృథివీరాజు సాయము వచ్చుట

విని, యిచ్ఛనీకుమారి నిచ్చుటకు జైతుఁడును గ్రహించుటకుఁ బృథివీ రాజును గృతనిశ్చయులై యున్నా రని తలంచి పృథివీరాజపరా భము గూడఁ గావింపవలె నని నిశ్చయించుకొని యతిరభసంబున వచ్చి యబూగడసైనికులను దాఁకెను.

ఇరుతెగలవారు నత్యుత్సాహముతోఁ దలపడిరి. శత్రుసైని కులు సంఖ్యయం దధికముగ నున్న కారణమున, జంకు వొడమి పాఱిపోకుండుటకును, నధికోత్సాహముతోఁ బోరుటకును భీముఁడు తన సైనికులను యుద్ధరంగము నుండి కదలకుండ బహుమతు లను నాశాపాశముచే దృఢముగఁ గట్టి వైచెను. ఢిల్లీసైనికులు పృథివీ రాయని యాధిపత్యము క్రిందికి వచ్చిన తరువాత నిదియే తమ పరా క్రమ ప్రదర్శనమునకుఁ బ్రథమప్రయత్న మగుట నాతని యాదర మును సంపాదింపఁ గోరి శక్తికి మించి పోర సాగిరి. ఢిల్లీఫౌఁజుల సాయంబున జయము గాంచె నను నపకీర్తి కలుగకుండవలె నని యజమీరు దండు మివుల సాహసముతోఁ బోర సాగెను. ఇచ్ఛనీ కుమారినిఁ బడయఁ గోరి పృథివీరాజు తన యఖండచతురంగబల ముతో వచ్చి సాయము సేయకున్న గుజరాతీసైనికుల ప్రతాపానల మునఁ బడి మ్రగ్గిపోయి యుందు రని ప్రజలు తలంపకుండ నుండఁ గోరి యబూడగసైనికులు గూడ నతినైపుణ్యముతో శత్రుసంహార మును గావింపఁ దొడఁగిరి. ఇట్టి యుద్ధము చాల ఘోరముగ జరి గెను. అనేకయోధులు మడిసిరి. రక్తము కాల్వలు గట్టి ప్రవహిం చెను. తుట్టతుద కనిహిలపురసైనికులు పలాయనము చిత్తగించిరి. భీముఁడు తిరిగి చూడకుండఁ బాఱిపోయెను. పృథివీరాజు జైతునకు విజయలక్ష్మి నొసంగి తా నిచ్ఛనీకుమారినిఁ బుచ్చుకొనియెను.

మే మనేకరాజపుత్రికల పరిణయకథలను విని యున్నాము. కాని రక్తపాతము లేకుండ జరిగిన వివాహము లొకటి రెంటికంటె నెక్కుడు విని యుండ లేదు. అనేక వివాహములయందు వరులు కురుకులకాంతారదవానలుం డగు భీమసేనుఁడు దుర్యోధనరక్తముచే నార్ద్రిము లగు కరములతో యాజ్ఞసేని పెన్నెరులను ముడిచి నట్లు వైరివీరుల రక్తముచే నార్ద్రిము లగు చేతులతోడనే వధూకంఠసీమలయందు మంగళసూత్రములను ముడివేయుట తటస్థించుచు వచ్చినది. దంపతుల ప్రబలానురాగమునకును, దనర్మాలమున ననంతసౌఖ్యసంతోషములకును గారణము లగు నన్న స్వయంవరసమావేశము లన్నియు రణరంగములుగనే మాఱి పోయినవి. కొన్ని సమయములయందు వధువు బంధువులును, మఱికొన్ని యెడల వరుని బంధువులును గూడ మడియుటయో జర్జరితాంగు లగుటయో గూడఁ దటస్థించుచు వచ్చినది. మఱి కొన్ని యెడలఁ బెండ్లికూతుండ్రు సైతము కత్తి పట్టవలసి వచ్చె. ఒకపుడు వధువు గోరిన వరుఁడు సమయుటయు, మఱియొకపుడు వధువే గతించుటయుఁ గూడ సంభవించినవి. ఒక రాజు తన కూఁతు నిరువురు రాజులు, కోరుటచే నం దెరికిచ్చుటకును సాహసింపలేక స్వయముగ నామెను విషమిచ్చి చంపుకొనియెను. ఒకప్పుడు పెండ్లియైన పిదప వరుఁడు పెండ్లికూఁతును దన పట్టణమునకుఁ దీసికొని పోవుచుండఁగా విఫలమనోరథు లగు రాజపుత్రులు కొందఱు మార్గమున నడ్డుపడి వధూవరుల నిరువురను గూడఁ బరలోకమున కంపివైచిరి. ఇంకొక యప్పు డొక వధువు తన కోఱి కాసపడి వచ్చిన క్షత్రియకుమారులు మార్గమధ్యమున నడ్డుకొని తనభర్తనుఁ బరలోకమున కంపివేయ నామె యిఁక నైహికజీవితము భారమై పోయె నను నిర్వేదములో నొకచేయి పుట్టినింటివా

రికిని, వేఱొక చేయి యత్తింటివారికిని జ్ఞాపకార్థ మంపి స్వయముగ నసురుఁబోసెను. వేఱొకపు డిరువురు రాజు లొక రాచకన్నెను మోహించి విరోధపడి తమ జీవితకాల మంతయు యుద్ధరంగముల యందే గడిపివైచిరి. ఇట్టి యుదాహరణము లనేకము లున్నవి. రాజుల కిది సహజమా? లేక గౌరవమా?

అట్లు పాఱిపోయిన భోలాభీముఁడు జైతపరమారునిఁ బృథివీరాయని గెలుచుటకు మఱల నుపాయములను బన్న సాగెను. అతఁ డిచ్ఛనీకుమారీపృథివీరాయల దాంపత్యమున కెన్నఁటికైన నెట్లయిన విఘాతము గలిగింపవలె ననియు, నల్లుని బలము చూచుకొని మత్తెక్కి యున్న జైతు నెన్నఁటికైన సంహరించి తీఱవలె ననియు దృఢసంకల్పము గావించుకొనియెను. మఱియు, నంత పని తన యొక్కని వలననే నెఱవేఱఁజాల దనియుఁ దనకు సాయము సేయఁ గల రా జెతఁడా యనియు, నంతటి సమర్థత గల వారిలోఁ బృథివీరాయని ప్రాఁతశత్రువు లెవరైన నున్నారా యనియుఁ జూడసాగెను.

ఇది యిట్లుండ నిచ్ఛనీకుమారి కొఱకైన మహాసంగ్రామవార్తను, భోలాభీముని పలాయన వృత్తాంతమును, ఢిల్లీశ్వరుని విజయ ప్రసంగమును, విని జయచంద్రుఁడు చాలఁ గంటగించుకొనియెను. మఱియు, నాతఁ డిట్లే యౌదాసీన్యము వహించి యూరకున్నఁ బృథివీరా జింకను బలాధికుఁ డగు ననియు, నప్పుడు గోటఁ దీర్పఁ దగినది గొడ్డంటఁ దీర్ప వలసి వచ్చు ననియుఁ దలంచి, పృథివీరాయనిపై దండెత్తుటకుఁ జాలఁ దీవ్రముగఁ బ్రయత్నించుచు, నీ సందర్భమున ఢిల్లీశ్వరుని వైరి యగు భీమునితో స్నేహము సేయుట ముఖ్యావసర మని తలంచి తద్విషయిక ప్రయత్నములు గూడఁ జేయ సాగెను.

మును భేదించుకొనిపోయి తురుష్కస్థానమునందలి గజ్నీపట్టణముపైఁ బడెను. అప్పు డా పట్టణమును గ్యాసుద్దీను శహాబుద్దీను నను గోరీవంశజు లగు నిరువు రన్నదమ్ములు కలిసి యతిమైత్రితో బరిపాలించుచుండిరి. వా రిరువురును శౌర్యసాహసములయం దసామాన్యు లని పేరు వడసియుండిరి. మఱియు వా రఖండవాహినీపరివృతు లగుటఁ జూచి వారి సాహాయ్యంబున దిల్లీశ్వరుని విలాసమాత్రమున గెలువ వచ్చు నని తలంచి భీమజయచంద్రులు వారి సాయమును గోరిరి.

ఈ యాహ్వానము వచ్చుటతోడనే యా యన్నదమ్ము లిరువురు నుప్పొంగి పోయిరి. ఇంతకుఁ బూర్వము వారు భరతవర్షమహారము లగు ధనరాసులకు నిలయ మనియు, మున్ను గజ్నీమహామ్మ దనేకపర్యాయములు భారతదేశము నతిసులభముగ దోచుకొని యనంతధనసంపత్తినిఁ దీసికొని పోయె ననియుఁ దెలిసి యున్న వా రగుటం జేసి భారతదేశము నెప్పుడు ముట్టడింతుమా యని సమయము కొఱకు నిరీక్షించు చుండిరి. అక్కతన నీ యాహ్వానము వచ్చుటతోడనే యందుల కంగీకరించి, యసంఖ్యాసైనికులను గూర్చుకొని శహాబుద్దీనుఁడు, పృథివీరాయని జయించుటకును, భారతదేశమునఁ జంద్రధ్వజమును నెలకొల్పుటకును, భీమజయచంద్రులకు సాయము చేయుట కని వంక పెట్టి వచ్చి చేరెను.

భీమజయచంద్రులు శహాబుద్దీనుని సాయము గోరి రని విని యభిమాననిధాను లగు రాజులు కొందఱు వారినిఁ జాలఁ దూలనాడిరి. దేశీయు లెల్లరును జాలఁ గటకటం బడిరి. పృథివీరాజు చాల నొచ్చుకొనియెను. రాజ్యతంత్రజ్ఞు లిది దేశవినాశకం బగు

ప్రయత్న మని మిపులఁ దల్లడంపడిరి. అంతకు మున్నొకప్పుడు పంద్రెండు తడవలు దండెత్తివచ్చి భారతదేశమున గజ్నీమహమ్మదను తురుష్కుఁడు చేసిన రాక్షసకృత్యములను వృద్ధస్త్రీల వలన నాలకించి భారతరమణీమణు “లభిమానహీను లగు భీమజయచంద్రులు నాశమై పోదురు గాక” యని శపింప సాగిరి. మొత్తము మీఁద నత్తురుష్కుని రాక విని భారతీయు లాబాలగోపాలమును జాలఁ గలవరం పడసాగిరి.

కొందఱు రాజులకు భీమజయచంద్రులపైఁ జాల నాగ్రహము వచ్చెను. వారియందెల్లఁ జిత్తూరు దుర్గాధీశ్వరుం డగు సమరసింహుఁడు ముఖ్యుఁడు. ఆతఁడును మఱికొందఱు నీయకృత్యముకొఱకు భీమచంద్రులకుఁ దగిన శిక్ష సేయ వలయు నని పృథివీరాజునకు సాయముగా వచ్చిరి. యుక్తసమయమున నుభయపక్షములకును యుద్ధము పొసఁగెను. స్థలసంకోచమువలన మే మిా యుద్ధమును విపులముగ వర్ణింపఁ జాలము. చాల ఘోరముగ జరిగెను. కొసకుఁ బాపము! భీమజయచంద్రులకుఁ బరాజయము తప్పినది కాదు. వారు పాఱిపోయిరి. శహాబుద్దీనుగోరీ పృథివీరాజుచేఁ జెఱ పెట్టఁబడియెను.

ఈ వార్త నిముసములో దేశ మంతయు వ్యాపించి దేశీయుల నెల్లర నానందసాగరమున నోలలాడించెను. వారు కేవల మా యనిందితానందము ననుభవించుచు నూరకుండ లేదు. కొంద “ఱీ మానవాధములకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తమైన” దనిరి. మఱికొందఱు “న్యాయ్య మోడిపోవునా”? యనిరి. ఇఁక నొక కొందఱు “తుచ్ఛు లగు భీమజయచంద్రులను గూడఁ జెఱపెట్టుట ల” గ్గనిరి. వేఱొక కొందఱు

"ముందీ తురుష్కాధముని సంహరించి వేయవలె" ననిరి. అందఱును బృథివీరాయని, దత్పక్షమునఁ బనిచేసిన వారిని మిగులఁ గొనియాడిరి.

పిదపఁ బృథివీరాయఁడు చెఱపెట్టఁబడిన గోరీని వెంట నిడుకొని, యా మహాయుద్ధమున నత్యద్భుతముగఁ బోరిన సమరసింహాది వీరులను గూడుకొని మహావైభవముతో దిల్లీపట్టణము ప్రవేశించెను. పౌరులెల్లరు నెదురుగఁ జని సగౌరవముగ వారినిఁ బురప్రవేశము చేయించిరి. పౌరకాంతలు సౌధోపరిభాగముల నుండి పుష్పవర్షమును గురిసి వారి యానందమును బ్రవృద్ధము గావించిరి.

పృథివీరాజు నాఁడు కొలువుదీర్చి పౌరుల నెల్లరను దగునట్లు లాలించెను. సైనికులకు వారివారి కర్హములగు బహుమతుల నొసంగెను. సేనానాయకులను, గుఱ్ఱములు, నేనుఁగులు, జాగీరులు, ఖడ్గములు మున్నగు పసదనముల నొసంగి గౌరవించెను. సాయము వచ్చిన సమరసింహుఁడు మున్నగు రాజులను జయ మంతయు మీదే యని కొనియాడి చాల బహూకరించెను. నాఁటి కొలువుకూటము వివిధములగు నత్తరు సువాసనలచే మిక్కుల గుబాళించెను. దేశమందంతట నొక్క మహానంద తరంగము వీచెను.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచిపోయిన పిదపఁ గారాబద్ధుండగు గోరీ తా "నజ్ఞానము వలన భీమ జయచంద్రుల పక్షమునఁ బోరాడితి" ననియు, "నీ ప్రథమాపరాధమును సైఁచి విడిచి పుచ్చవలె" ననియుఁ బ్రార్థనాపూర్వకముగఁ బృథ్వీరాజునకుఁ దెలియఁ జేసెను. దానిపైఁ బృథివీరాజు సమక్షమున మాటలాడుటకు గోరీ కవకాశ మొసంగెను. పిదప నిరువురకు నేమి సంభాషణము

జరిగెనో, గోరీ ప్రార్థనము మీఁదఁ బృథివీరాజున కేమి తోఁచెనో తెలియదు; గాని యాతఁ డెనిమిది వేల గుఱ్ఱములను దీసికొని గోరీని విడిచి పెట్టెను. బ్రతుకు జీవుఁడా యని గోరీ స్వదేశమునకుఁ బోయెను.

ఇటుఁ జేఁ జిక్కిన వైరి నిట్లు విడిచిపుచ్చుట నీతియా యను నొక సందేహము గలుగుచున్నది. రాజ్యతంత్ర విశారదులు దీని కేమి ప్రత్యుత్తరము చెప్పెదరో తెలియదు. పృథివీరాజు పొరబడె నేమో యనుటకు మఱియొకప్పుడు "సముద్రశిఖర" మను పట్టణమునకుఁ బోయి వచ్చుచు మఱల శహాబుద్దీను గోరీచేత నే యెదిరింపఁబడి, యా యుద్ధమున లబ్ధవిజయుం డగుటయు గాక, గోరీనిఁ జెఱపట్టియు నసంఖ్యధనమును దీసికొని మఱల వానిని విడిచిపెట్టెను. అంతటితో నూరకుండక యిట్లే యా గోరీవలన నింక నైదు తడవలు మార్కొనఁ బడి వానినిఁ జెఱపట్టియు విడిచిపెట్టెను. గోరీవలన నన్ని తడవలు నసంఖ్యధనరాసులను గైకొనుట మాకుసమ్మతమే; గాని కరుణించి విడిచిన కొలఁదిఁ దిరుగఁ బడు వానిని విడుచుటను గుఱించియే సందేహము. అట్టివానివలన ధనముగైకొనుటయే నీతి యగునా? దీనముగఁ బ్రార్థించినపుడు విడుచుట ధర్మ మందు రేని నా విషయమున మేము మాట్లాడఁ జాలము; గాని సందిగ్ధము లగు రాజకీయ విషయముల యం దట్టి ధర్మమును బాటించుట లగ్గని మే మంగీకరింపఁ జాలము. ఏడు పర్యాయములును గూడ గోరీని విడుచుటలోఁ బృథివీరాయని యాస్థానమున నున్న మంత్రి మున్నగు రాజ్యతంత్రధురీణుల యభిప్రాయము లెట్లుండెనో చరిత్రములవలనఁ దెలిసికొనఁ జాలము.

ఈ యేడు దండయాత్రల యందును గోరీ కసంఖ్యాధననష్టము, నమితబలనష్టమును గూడఁ గలిగెను. మాననష్టము ప్రప్రథమమునందే గలిగెను; గాని ధైర్య నష్టము మాత్ర మెంతమాత్రమును గలుగలేదు. కావున నాతఁ డెట్లయినఁ బృథివీరాయని జయించి భారతదేశమునఁ దురుష్క సామ్రాజ్యమును స్థాపింపవలె నని దృఢదీక్షను దాల్చెను. ఆ యభిప్రాయముతో నాతఁడు భారతదేశాధీశ్వరుల రహస్యములను దెలిసికొనుటకును, వీ లయినపుడు వారిలో వారికి నంతఃకలహములు గలిగించుటకును, బైరాగి, గోసాయి మున్నగు వేషములతోఁ దన చారులను నియమించెను.

ఏమో సాయము సేయు నని కొండంత యాశపడి తీసికొని వచ్చిన గోరీ యిట్లేడు పర్యాయములు పరాజయము నంది నెత్తిపై ముసుఁగు వైచుకొని పోవుటచే భీమజయచంద్రులు కొంతకాలము వఱకు యుద్ధమును మానియుండఁ దలచుకొనిరి. కాని తనకును, బృథివీరాజునకును సార్వభౌమాధికారమును గుఱించి వివాదము గలిగి యున్నందునఁ దానే సార్వభౌముఁడ నని ప్రకటించుటకు జయచంద్రుఁడు రాజసూయయాగము సేయ సంకల్పించుకొనియెను. మఱియు, నా యాగమునందే తన కూఁతురు సంయుక్తకు స్వయంవరము సేయవలయు నని గూడ నిశ్చయించుకొనియెను.

యుక్తసమయమున రాజసూయయాగమునకు వలయు సాధనసామగ్రి యంతయు సమకూర్పఁబడెను. చుట్టములు, పక్కములు, సామంతులు, స్నేహితులు, నాశ్రితులు మున్నగు వా రెల్లరును జనుదెంచిరి. వేదవేదాంగములయం దసామాన్యు లని విఖ్యాతి వడసి జయఘంటలం గట్టుకొనిన విద్వాత్ప్రకాండు లనేకు లాహూతులై

వచ్చి చేరిరి. పట్టణ మంతయు జనసంకులమై పోయెను. ముహూర్తము
సమీపించెను. మంగళస్నానము గావించి ధర్మపత్నీ ద్వితీయుఁడై
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల వేదఘోషములతో మిళితములై సామంతాదుల
జయఘోషములు బ్రహ్మాండ మంతయుఁ బ్రతిధ్వని నీనుచుండ
జయచంద్రుఁడు యజ్ఞశాలను సమీపించెను. కాని యిది యంతయుఁ
దన చారుల మూలమున నెఱింగి పృథ్వీరాయఁడా యాగమున
కంతరాయము గలిగింపఁ దలఁచి జయచంద్రుని సన్నిహితజ్ఞాతి
నొకనిం జంపి యా వార్త నాయజ్ఞశాలచెంతఁ బ్రకటన సేయించెను.

పృథ్వీరాజు, సన్నిహితజ్ఞాతినిఁ జంపి జయచంద్రుని యాగ
మునకు విఘాతము గలిగించుటఁ జూచి మాకుఁ జాల నాశ్చర్యమును
గొలుపుచున్నది. ఇట్లు వ్రాయుటకుఁ జరిత్రకారుల కేమి యాధా
రము లున్నవో తెలియదు. మే మిది కేవల మబద్ధమని చెప్పుటకు
సాహసింప లేము; గాని, యనేకపర్యాయములు తన ధాటిఁ గోర్వఁ
జాలక పాఱిపోయిన జయచంద్రుని యాగమును భగ్నము సేయఁ
బృథ్వీరా జిట్టి నీచపుఁ బని కొడిగట్టుట కవసర మేమి వచ్చెనో
యూహింపఁ జాలకున్నారము. రాజుల నందఱను జయించి,
వారినుండి కప్పములను గొనిగదా రాజసూయము సేయవలసినది?
జయచంద్రుఁ డట్టి ప్రయత్నము లేవియుఁ జేసినట్లు కాన్పింపదు.
జయచంద్రుని రాజసూయమును విచ్ఛిన్నము సేయుటకుఁ, బృథ్వీ
రాజు తనయఖండదోర్వీర్యము వలనను బూనుకొనవచ్చును. పూర్వ
వైరమును బురస్కరించుకొనియు సిద్ధపడ వచ్చును. కాని యుద్ధము
చేసి దానిని ధ్వంసము సేయవలయునే గాని మానాభిమానములు లేని
సామాన్యజనులు చేయు నిట్టి కృత్యమును జేయుట పృథ్వీరాజునకుఁ
గలంక కారణ మని నిస్సందేహముగఁ జెప్పవచ్చును. లోకములోఁ

దమ శత్రువుల యింట వివాహాదిశుభకార్యములు జరుగునపు డోర్వ లేని వారు కొందఱాశౌచమును బట్టుచు నెల్లరకును దెలియు నట్లు ప్రతిస్థలమునందును జాటిచెప్పుచును, గంధపుంబొట్లు పెట్టుకొని యును, దొంగవార్తల నంపుచును గార్యవిఘ్నమును గలిగించుట గలదు. కాని యట్టి పని పృథివీరాయని యంతవానికిఁ జేయఁ దగినదియా?

ఎట్లయినను జయచంద్రుని యాగము విచ్ఛిన్నమై పోయినది. ఈ పరాభవబాణము జయచంద్రుని నల్లగుండెకుఁదీవ్రముగఁ నాటెను. మఱల జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజుపైఁ గత్తి కట్టు నని ప్రజలు తలం చిరి. సైనికులు దిల్లీయజమీరుల దండులఁపై గత్తులు నూరసాగిరి. ఈ తడవ మా ప్రతాపముఁ జూడుఁ డని క్రొత్తగారాధులు మిత్రుల చెంతఁ బ్రగల్భములు కొట్ట సాగిరి. కాని జయచంద్రుఁడు యుద్ధము మాటఁ దలపెట్ట లేదు. అతఁడు యాగము విచ్ఛిన్నమై పోయినను గూఁతురు స్వయంవరమును మానఁ దలంప లేదు. మఱియొక సుముహూర్తమున నది యథాప్రకారముగ జరుపునట్లు చాటించెను.

సంయుక్తాస్వయంవరదినము సమీపించెను. దేశదేశములనుండి యందగాండ్రమని విఱ్ఱవీఁగు రాజపుత్రు లనేకులు మహేంద్రవైభవ ములతో వచ్చి చేరిరి. జయచంద్రుఁ డందఱకును స్వాగతము నొసంగి యర్హానివేశముల విడియించెను. కన్యాకుబ్జపౌరు లెల్లరును పూర్వపుఁ గల్లోలములను మఱచి మహోత్సాహముతో నుండిరి. పట్టణ మంతయును స్వర్గమువలె దేదీప్యమానమై జనసంకులమై పోయెను. పరస్పర విరోధు లగుటంజేసి జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజును బిలువలే దని గాని, పృథివీరాజు రాలే దని గాని మేము వ్రాయవలసిన పనిలేదు.

ఒకనాఁడు శుభముహూర్తమున స్వయంవరసభ కూర్పఁ బడి యెను. రాజపుత్రు లెల్లరును గంభీరవేషములను ధరించి ప్రత్యేక స్థలమునందలి యున్నతాసనములపై సగర్వముగఁ గూర్చుండి యుండిరి. బందుగులు, స్నేహితులు, ప్రేక్షకులు మున్నగు వారు నిర్దిష్ట స్థలములయం దాసీను లైరి. జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజు నెడ లఁ దనకుఁ గల వైర మంతయుఁ దీఱిపోవు నట్లాతని ప్రతిమ యొకటి చేయించి దానిని "ఢిల్లీశ్వరుఁడు నా ద్వారపాలకునితోఁ దుల్యుఁ" డను భావముతో ద్వారమున నిలిపెను. అది చూచి సభ్యు లనేకవిధభావనలకు లో నైరి. కాని యేరును మాట్లాడ లేదు. అంతటను గాంభీర్యము విరాజమాన మగుచుండెను.

అంతఁ బుష్పమాలికను జేఁబూని సఖీజనములు వెంటరా రూపొందిన సౌందర్యాధిదేవతవలె సంయుక్త సభాస్థలమునకు వచ్చెను. నవలావణ్యవతియై కుసుమమాలికను జేఁబూని గంధర్వ రమణివలె నున్న సంయుక్త నారసి రాజపుత్రు లెల్లరును ముగ్ధు లై పోయిరి. ప్రతిరాజపుత్రుఁడును సంయుక్త తప్పకుండఁ దన్నే వరించు నని గంపెఁ డాశపెట్టుకొని యుండెను. ఇందఱు రాజ పుత్రులలో నీ బంగరుబొమ్మ నలంకరింపఁ గల రాజమణి యెవ్వఁడో యని ప్రేక్షకు లెల్లరు నాలోచనాధీను లై యుండిరి. జయచంద్రుఁ డును డోలాయమానహృదయుఁ డయ్యెను. శుద్ధాంతజనము గూడ నట్లే యుండెను. అంత రాజవర్ణనము సేయుటకు నియుక్త యగు చేటి యొక రాకుమారుని చెంతకుఁ దీసికొని పోవుటకు సంయుక్త చేయి పట్టుకొనియెను. అప్పుడు సంయుక్త హృదయమున నొక్క మాఱు హర్ష ప్రవాహము వెల్లివిరిసి పోయెను. కాని వెంటనే తెప్పరిలి సంయుక్త చేటిచేయి విడిపించుకొని మదపుటేనుఁగు నున్న

వోలె గంభీరగమనమునఁ బోయి ద్వారపాలకుని స్థలమునం దున్న పృథ్వీరాయని ప్రతిమ మెడలోఁ గుసుమదామమును గీలించెను.

వెంటనే సభయం దంతట నొక గొప్ప కోలాహలము ప్రారంభ మయ్యెను. అందఱు ననేకవిధములఁ జెప్పుకొన సాగిరి. సంయుక్త యా కోలాహలము నేమియు లక్ష్యము సేయక తిన్నగ శుద్ధాంతమునకుఁ బోయెను. స్వయంవర మిట్లగు నని యెవ్వరు ననుకొన లేదు. సంయుక్తతల్లి మందహాసవదనారవిందయై తన యల్లుఁ డే రాజకుమారుఁడో తెలిసికొన నువ్విళ్లూరుచుఁ గన్నులు సంయుక్తమీఁదనే పెట్టుకొని యుండెను. తక్కిన స్త్రీ లెల్లరును గనకకంకణములైన ధ్వనిచేయకుండఁ బుత్తడిబొమ్మలవలె నిలిచి యుండిరి. జయచంద్రుఁడు భావరహితము లగు చూపులతో రాజపుత్రుల నెల్లరను గలయఁ జూచుచుండెను. పాపము వారి యాశ లన్నియు నిట్లు భగ్నములై పోయెను. ఎల్లరును దెల్లవోయిరి. జయచంద్రుఁడు మహోగ్రుఁడై మండిపడుచు "దుశ్శీల యగు దీనినిఁ గారాగారమున బంధింపుఁ డని యఱచి లోనికిఁ బోయెను. పాపమాతని కంతకంటె నవమానకరం బేమి యున్నది? రూపరాశియగు సంయుక్త కొఱకుఁ బుట్టెఁడాశతో వచ్చి, యామె స్వయంవర సభలోఁ బ్రవేశించినపు డనేకవిధము లగు శృంగారచేష్టలను గావించిన రాజకుమారు లెల్లరును నిర్విణ్ణులై, నిరాశాసంతప్త చిత్తులై వెడలి పోయిరి. ప్రేక్షకు లనేక విధములఁ జెప్పుకొనుచు నాస్థలము విడిచి పోయిరి. లోకుల నెవ రేమి సేయఁ గలరు ?

సంయుక్త యట్లు రాణివాసమునకుఁ బోయినపిదప శుద్ధాంత జన మంతయు వచ్చి యామెను జుట్టుకొనియెను. ఆమెను గొందఱు కసరుకొనిరి. కొందఱు నీ కిట్టిది తగ దనిరి. కొంద ఱిది యేమి

చిత్రమే యని సన్నసన్నముగఁ జెప్పసాగిరి. కొందఱు కోపపడిరి. ఆమెను హద్దుమీఱి చీవాట్లు పెట్టుటలోఁ గొందఱ కంఠములు బొంగురుపోయెను. ఎవ్వరును రాజపుత్రిక యని సందేహింప లేదు. ఎవరికిఁ దోఁచి నట్లు వారు నిందించిరి. బుగ్గలపైఁ బొడిచిరి. సిగ్గు లేని దానా! యని యెత్తి పొడిచిరి. అందఱకంటె నధికముగఁ బుత్రికాప్రేమను దిగమ్రింగి యామె తల్లి మండిపడియెను. కాని సంయుక్త యేమియు మాట్లాడ లేదు. మఱల గుసగుసలు మెండయ్యెను. రుసరుసలు ప్రబలెను. సంయుక్త యెరికిని జవాబు చెప్ప లేదు. మొగ మెత్తి యేరినిఁ జూడలేదు.

కాలరుద్రునివలె గర్జించుచు నంతలో జయచంద్రుఁ డచ్చటకు వచ్చి సంయుక్తపైఁ జాలఁ గోపపడియెను. నీకిట్టి బుద్ధి యేల పుట్టె ననియెను. మతి పోయెనా యని కసరుకొనియెను. మా గౌరవ మంతయు మంటఁ గలిపితి వని తహతహ పడియెను. చూడు మేమి చేసెదనో యని పండ్లు పిండిచేసికొనియెను. పాపము కోపభరమ్మైన జయచంద్రుని శరీర మాపాదమస్తకము వడఁకిపోయెను; గాని సంయుక్త యేమియుఁ జలింపలేదు. అప్పుడు గూడఁ దన వరాలనోట మాట్లాడ లేదు. సంయుక్త మౌనమువలన జయచంద్రుని క్రోధము మఱింత వృద్ధి యయ్యెను. వెంటనే యాతఁ "డీ తుచ్ఛురాలినిఁ గైదులోఁ బడవేయుఁ" డని యఱచెను.

ఆ మాటయే రెట్టించి రెట్టించి పలుకుటవలన నది నిశ్చయమై నదియే యని భావించి చెలికత్తెలు సంయుక్త చేయి పట్టుకొనిరి. అంత జయచంద్రుఁడు ముందు బయలుదేఱి కారాగారము దెస దారి తీసెను. అప్పు డైనను సంయుక్త చలింపలేదు. వెంటనే యా

క్రొత్తపెండ్లికూఁతురు కైదులో బంధింపఁ బడియెను. అచ్చటి స్త్రీలలో నామె స్థితి నారసి "పాప మయ్యో" యని వగచిన వారొక్కరును లేరు. ఆహా! పెండ్లికూఁతు రని సకలోపచారములను జేయవలసిన యా స్త్రీసంఘ మప్పు డామెయెడల నెంత కాఠిన్యము వహించెను!

చుట్టములు గాని పక్కములు గాని తలిదండ్రులు గాని సంయుక్త భావ మేమో గ్రహింపఁ గలిగి రని చెప్పుటకు వీలులేదు. చిన్నతనమునుండియుఁ బెంచి పెద్దచేసిన దాదులును, నరమర యన నెట్టిదో యెఱుంగక చిన్నప్పటినుండియుఁ గలసిమెలసి తిరుగు చెలికత్తెలును గూడ గ్రహించిరో లేదో వారికే యెఱుక. చేష్టలను బట్టి గ్రహించిన వారు లే రనియే చెప్పవచ్చును. అయినను దలిదండ్రులకును, జుట్ట పక్కములకును, జెలికత్తెలకును గూడ వ్యతిరేకముగఁ బ్రవర్తించి కారాబద్ధ యైన సంయుక్త ముం దేమి చేయఁ దలఁచి కొనినదో?

అటఁ బృథ్వీరాజు, తన యెడల జయచంద్రుఁడు గావించిన కృత్యమును విని మండిపోయెను; గాని సంయుక్త గావించినది విని వెంటనే పొంగిపోయెను. "జయచంద్రుఁ డంతటి సభలో నాకుఁ గావించిన యగౌరవమునకు నే నచ్చటకుఁ బోకుండఁగనే ప్రతీకారము జరిగి పోయినది. అల్లారుముద్దుగఁ బెంచుకొనిన యాతని గాదిలికూఁతురే తత్క్షణ మా దుశ్శీలుని మానమును దగ్ధము గావించివైచినది. ఆహా! సంయుక్త యెట్టి సుగుణమణి!" యని యాతఁ డామె ధైర్యసాహసాదులకు మెచ్చుకొనియెను; గాని యనుంగుబిడ్డయై యుండియుఁ దన గౌరవమును మంటఁగలుపుటచేఁ గోపోద్దీపితుఁడై

దురభిమానియగు జయచంద్రుఁడు, సంయుక్తను, సభలోఁ బలికినట్లు కారాగారమున బంధింపక మానఁడనియు, సహింపరాని బాధలు పెట్టక మానఁడనియు నిశ్చయించుకొని, ప్రాణములమీఁదఁ గూడ నాశవదలుకొని తన గౌరవమునకుఁ గలంక మొదవకుండఁ గాపాడిన యా కన్యాతిలకము నుద్ధరింపకున్నను, దనయెడల నతినీచముగఁ బ్రవర్తించిన జయచంద్రుని శిక్షింపకున్నను, దన ప్రాభవమునకును పౌరుషమునకును గలంకము కలుగక మానదని తలంచి, ముఖ్యముగా సంయుక్త ప్రేమ త్వరపెట్ట వెంటనే ప్రయాణభేరిని మ్రోయింపించి యాకస్మికముగాఁ గన్యాకుబ్జనగర సమీపమున విడిసెను.

ఈ సమాచారమును విని కన్యాకుబ్జపౌరులు చాలఁ దల్లడిల్లిరి. జయచంద్రుని కోపాగ్ని మఱింత వృద్ధియయ్యెను. అక్కఱతన నాతఁడు వెంటనే తన సైన్యమునందుఁ జక్కని వ్యవస్థ నేర్పఱిచి సంయుక్త యున్న కారాగారమును గుఱించి స్వయముగఁ జాల జాగ్రత్త పుచ్చుకొనసాగెను. పిన్నటనాఁట నుండియుఁ జెలికత్తెలై యుండియుఁ జెఱసాలను గాపాడుస్త్రీలు పాపము ముద్దరాలగు సంయుక్త యెడలఁ జాలఁ గాఠిన్యమును జూపఁ దొడఁగిరి. "పృథివీరాజు వచ్చెనని నీవు మురియ నక్కఱలేదు. ఆతఁడు ప్రాణములతోఁ బోవునపుడు చూతములే" యని వారపుడపుడు సంయుక్తను మర్మోద్ఘాటనము సేయ సాగిరి. కాని సంయుక్త యప్పుడు గూడ నేమియు మాట్లాడ లేదు. మనమున నించుకేనియు జంకు వహింపలేదు. పయింబయిఁగఁ బృథివీరాజు రాక నాలకించిన నాఁటఁగోలె నామె మఱింత గాంభీర్యమును దాల్చెను. ఈ లక్షణములను జూచి యెల్లరు నామెకు మతిపోయిన దని తలంచిరి.

నాఁటి రాత్రి యిరుతెగలవారును సమరసన్నాహములలోఁ బ్రవేశించిరి. జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజు నెదిరించుటకుఁ గహారకం కేర్పఁడను సేనాధీశుని యాధిపత్యముక్రింద మూఁడువేల సైన్యము నేర్పాటు గావించి యుంచి దుర్గమునందుఁ జాలఁ గట్టుదిట్టములు గావించెను. బురుజు లన్నియు ఫిరంగిలతో నింపివేయించెను. ప్రాకారములయం దెల్లయెడల సైనికులను నిలిపెను. కొందఱు సేనాధిపతులు కోటలోపలను వెలుపలను నిలిపిన సైనికులను బరీక్షించుట కాయంధకారపరీత మగు నిశీథసమయమున నశ్వారూఢులై పటాక్షేపముతో నటునిటు సంచరింప సాగిరి.

సంయుక్త కీ సంగతి యెట్లో తెలియవచ్చెను. వెంటనే సంయుక్తయు నిరువురు చెలికత్తెలును బురుషవేషములను దాల్చి గుఱ్ఱముల నెక్కి సేనాపరీక్ష గావించు సేనానులవలె నటించుచు దుర్గమును దాఁటి పృథివీరాయని సేనానివేశము చెసకు గుఱ్ఱములను డాయించిరి. కాని వారి నెవ్వరును జూచి యుండలేదు. చెఱసాలలో దాసీలు సంయుక్తకుఁ గలిగించిన వన్నియుఁ దమపై రాజునకు విశ్వాసము గలుగుటకై కల్పించిన కృత్రిమబాధలే కాఁబోలు! ఔరా! స్త్రీల చాతుర్యము! పృథివీరాజు సంయుక్త రాక కెంతయు నలరి, యామె సాహసము నెంతయు మెచ్చుకొని యామె నప్పుడే గాంధర్వ విధిం బరిణయ మయ్యెను.

ఈ వివాహవిధానము భారతధర్మశాస్త్రమునకుఁ గేవలము వ్యతిరేకముగ నున్నది. పృథివీరాజజయచంద్రు లక్కచెల్లెండ్ర కుమారు లగుటం జేసి సంయుక్త పృథివీరాజునకుఁ గూఁతురు. ఇట్టి సంబంధమును భారతీయుఁ డైన వాఁ డెవ్వఁడును జేసికొనక పోవు

టయే గాక యిట్టిది జరిగె నని వినినచోఁ జాలఁ గంటగించుకొన కుండ నుండఁ జాలఁడు. అట్టి యెడల సంయుక్త పృథివీరాయనిఁ బ్రేమించుటయుఁ నాతఁ డామె ప్రేమ నంగీకరించుటయుఁ జూడఁ జాల నాశ్చర్యముగ నున్నది. అప్పటి వా రెవరైన దీనిని గుఱించి యాక్షేపణలు సేసిరో లేదో చెప్పుటకుఁ జరిత్రములయం దాధార ములు కాన్పింపవు. చరిత్రకారులు గూడ దానిని జాఱవిడిచిరే గాని యాక్షేపించి యుండలేదు. ఇట్టి వివాహములు భారతీయేతరుల యందు జరుగుచున్నట్లు విందుము. భారతధర్మశాస్త్రమునందుఁ గొన్ని వావులును, విశేషించి కొందఱు బంధువుల కన్యకలును వివా హములయందు స్వీకర్తవ్యలు గా రని నిషేధము లేర్పడి యున్నవి. మేనఱికమును జేసికొనుటకుఁ గూడఁ గొంద ఱంగీకరింపరు. భార తీయ వివాహములలో శాస్త్రమునకును, లోకమునకును గూడ విరు ద్ధముగ జరిగినది సుప్రసిద్ధ మగు ద్రౌపదీపరిణయ మొకటి కాన్పించు చున్నది. అయినను దానినిఁ గొన్ని కారణములు సూపి వ్యాసభగ వానుఁడు విశేషవిధిగా సమర్థించి యున్నాఁడు. ఈ సంయుక్తాపరి ణయమును గూడ నెవ రైనఁ గారణములు సూపి విశేషవిధిగా సమ ర్థింపఁగలరా? దీనినిఁ గేవలాక్రమవివాహములలోఁ బరిగణించుటకు మా కనుజ్ఞ నొసంగెదరా?

సంయుక్తరాకయు, నీ వివాహవృత్తాంతమును గూడ సంయుక్త చెలికత్తెలకుఁ దక్క ఢిల్లీ సేనానివేశమున సైత మేరికినిఁ దెలియదు. కాని కొంత తడవున కెట్లో సంయుక్త సఖీసమేతయై చెఱనుండి తప్పించుకొని పృథివీరాయనిఁ జేరె నని జయచంద్రునకుఁ దెలియవచ్చెను. అప్పు డాతనికిఁ గలిగిన కోపమును, దుర్గమునం దంత టను బొడమిన కలవరమును మేము వివరముగ వర్ణింపఁ జాలము.

వెంటనే జయచంద్రుని యనుజ్ఞ నంది సంయుక్తాపృథివీరాయలం బట్టితెచ్చుటకుఁ గహారకంఠీరుఁడు తన మూఁడువేలసైన్యముతో రహస్యముగ బయలుదేరెను.

కాని, యంతకుము న్నిట్టిది సంభవింపవచ్చు నని కన్యాకుబ్జనగరమునకును, దన శిబిరములకును నడుమఁగల యంధకారపరీత మగు విశాలప్రదేశమునఁ బృథివీరాజు తన భటుల నటనట నుంచుటంజేసి కహారకంఠీరుని రహస్యము దాఁగినది కాదు. దిల్లీభటులు వారినిఁ జూచుటతోడనే సంకేతానుసారముగఁ గాహళముల నూఁదిరి.దిక్కులారములు ముఖరితములు సేయు నా బాకాధ్వనుల నాలకించి యంతకుముందే సమరసన్నాహములతో నున్న దిల్లీసైనికులు బారులు దీరి నుందునకు నడచిరి. దాని కాతతాయి యను నతఁడు నాయకుఁడై యుండెను. పృథివీరాజు గూడ సంయుక్త చెంత సెలవు గైకొని హరహరా! యని యుద్ధరంగమున కుఱికెను.

అంత భేరీభాంకరణంబులును సింహనాదంబులును మిన్నుముట్ట యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. వీరు కాల్బంటులు, వీరు రాహుత్తులు నను భేదము లెక్కసేయక సంకులసమరము ప్రారంభించిరి. మత్తగజములు నడగొండలవలె ఘీంకారములు సేయుచు నెదుటి వారి నెల్లరినిఁ ద్రొక్కి చంపుచుండెను. ఎందఱో యోధుల యుత్తమాంగములు బంతులవలె నెగిరిపోవుచుండెను.

అప్పుడు కహారకంఠీరుఁడు, నాతతాయియు ద్వంద్వయుద్ధము నకుఁ దలపడిరి. నాగాయతబలులును, బరస్పరమును దుల్యులు నగు వారి పోరెంతయు ఘోరం బయ్యు, నెంతో దర్శనీయముగ నుండెను. వారి భ్రూభంగములును, సింహనాదములును, బరివర్తనములును,

లంఘనములును, బంతములును, మిగుల హృదయంగమములై యుండెను. అంతకంతకు వారికి శౌర్య మెక్కు డయ్యెను. ఆ సందర్భమున నతి లాఘవముగ నాతతాయినిఁ దన ఖడ్గభుజంగికి బలియిచ్చి కహారకంఠీరుఁడు విజయానందంబునఁ బేర్చి యార్చుచు దిల్లీసైన్యము నురుమాడఁ జొచ్చెను.

అంతఁ దమ నాయకుని పాటును, బరనాయకుని పోటును జూచి రిచ్చవడి డిల్లీసైనికులు వెన్నిచ్చి పాఱిపోఁ జొచ్చిరి. అది చూచి సహింపఁ జాలక పృథివీరాజు తన సైనికుల నోడకుఁ డోడకుఁడని హెచ్చరించుచుఁ బిచ్చుఱ పిడుగువలెఁ గహారకంఠీరుని పై కుఱికెను. వా రిరువురు నట్లు చాలఁ గాలము పోరిన పిదపఁ బృథివీరాజు హుంకరించి తన ఖడ్గమును కహారకంఠీరునిపై విసరెను. కాని యా యేటు తప్పిపోయెను. వెఱలఁ బృథివీరాజు సన్నద్ధుం డగునంతలోఁ గహారకంఠీరుఁడు విజృంభించి దిల్లీశ్వరునిపైఁ జంద్రహాస మెత్తెను. ఒక్క రెప్పపాటు కాలములోఁ బృథివీరాయని శిరస్సా సంగ్రామరంగమునం బడి దొర్లుచుండ వలసినదియే; గాని యంతలో వెనుకనుండి యొకవీరుఁడు సనుదెంచి కహారకంఠీరునిఁ బరలోకమున కంపివైచెను. దిల్లీశ్వరున కపాయము తప్పిపోయెను.

ఆకస్మికముగాఁ గహారకంఠీరుఁడు కూలుటచే రిచ్చవడి దిల్లీశ్వరుఁ డెదుట నున్న వీరునిఁ జూచి యాశ్చర్యపడెను. అది చూచి యా వీరుఁడు "రాజా! ఆశ్చర్యమున కిది సమయము గాదు. ముందున కుఱుకుము. అహితుల నఱకు" మని హెచ్చరించుచుఁ గన్యాకుబ్జసైనికులపైఁబడి యద్భుతముగ వీరవిహారము సేయఁ దొడఁగెను. అప్పటికినిఁ బృథివీరా జాతనిం గుర్తింపఁ జాలకపోయెను. అయిన నిప్పు డాతనిం గుఱించి యోచించుచుం గూరుచుండిన ముప్పు

వాటిల్లు నని తలంచి యాతని వెంటనే వైరివీరుల నురుమాడఁ జొచ్చెను. ఇది చూచి దిల్లీ సైనికులు మఱింత యుత్సాహముతోఁ బోఁ సాగిరి.

క్షాత్రవీరుని ఖడ్గమునకు, దిల్లీశ్వరుని చంద్రహాసమునకును వైరియోధు లెందఱు బలి యైరో లెక్క లేదు. ఒక నిముసములోఁ గహరగంఠీరవుఁడు కూలిన వార్త యెల్లెడను వ్యాపించెను. ఇది వినియుఁ క్షాత్రవీరుని యౌద్ధత్యమునకును, దిల్లీశ్వరుని ధాకకు నోర్వఁ జాలకయుఁ, దమ వారు స్వల్పముగను, బరు లధికముగను నుండుటం జూచియు నిఁకఁ గార్యము లే దని జయచంద్రుని భటులు వెన్నిచ్చి పాఱఁదొడంగిరి. అయినను విడువక పృథివీరాజు నాతని భటులు గన్యాకుబ్జయోధులను దఱిమి తఱిమి కసిమసంగఁ జొచ్చిరి. అపుడు క్షాత్రయోధుఁడు దయార్ద్రహృదయుఁడై "రాజా! నీకు విజయము లభించె; పాఱుఁబోతులఁ జెనకకు" మని యెలుగెత్తి పిలిచెను. అది విని యాతనిపైఁ గల సాద్యస్కం బగు గౌరవము వలన మాఱువలుక నోడి సేనలను మఱలించుకొని పృథివీరా జాతని తోఁ గూడ శిబిరముఁ జేరెను.

శిబిరముఁ జేరిన పిదపఁ గూడఁ బృథివీరాజు క్షాత్రవీరుని గుఱుతింప లేకపోయెను. ముఖమునఁ బొంగి పొరలి పోవుచున్న లావణ్యమును, విశాలనయనములయం దుచ్ఛలితం బగుచున్న తారళ్యమును, గలిగిపలుకులయం దుత్తరంగిత మగుచున్న మాధుర్యమును జూచి యరసాక్షి పృథివీరాజు మున్నెప్పుడో యొకప్పు డాతని తోఁ జాలఁదడవు మాట్లాడి యున్న ట్లనుమానించుచు నడుగుట గౌరవము కా దనియుఁ గొంత తడ వేదో ముచ్చటించుచుఁ గూర్చున్నఁ దెలియక పో దనియుఁ దలంచి యాతని యెదుటఁ గూర్చుండఁ

బెట్టుకొని యాతఁడు తనకుఁ గావించిన మహోపకారమునకుఁ గృతజ్ఞతఁ జూపఁ దొడఁగెను. క్రొత్తవీరుండు నింకను రాజు తన్ను గుఱుతింప లేనందులకు ముసిముసినగవులు నగుచు నల్లనల్లనఁ దగునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచుండెను. ఎంతకును రాజు కృతార్థుఁడు కాలేక “ నా జ్ఞాపకశక్తి యిట్లు మందమై పోయిన దేల? ” యని చాలఁ దొట్రుపడ సాగెను. ఇఁకఁ దన్నుఁ గుర్తించుట రాజువలనఁ గాదని తలఁచి వీరుఁడా పటకుటీరమంతయు మెఱసిపోవునట్లు విస్యత్కటాక్షముల నంతట నొక్కమాఱు నెఱపి మోము వంచి యూరకుండెను. అంత దరహాసితవదనలై సంయుక్త చెలికత్తె లిరువురును మదనుని పూవుటమ్ములవలె క్షణములో వచ్చి వీరుని భుజములపైఁ జేతుల నానుకొని యిరుదెసల నిలుచుండిరి. అప్పుడు రాజహృదయ మొక్కమాఱు కలఁగి పోయెను. వెంటనే యాతఁడు వీరుని చేయి పట్టుకొని ముఖము దెస గంభీరముగఁ జూచి “సంయుక్తా” యని పిలిచెను.

ఇఁక వీరుఁ డటఁ గూరుచుండఁ జాలక తటాలున రాజు చేయి విడిపించుకొని యడుగులు తడఁబడ శరవేగమున మఱియొక పటకుటీరములోనికిఁ బోయెను. చెలికత్తె లంత సిగ్గెందులకే యని రాజు దెసకుఁ జూచిరి. వెంటనే రాజు “ సంయుక్తా ” యని పిలుచుచు నామె యున్న పటకుటీరమునకుఁ బోయి యెంత వెనుకకుఁ బోఁ బోవుచున్నను వదలక యామె చేయిపట్టుకొని తీసికొని వచ్చి యంకతలమునఁ గూరుచుండఁబెట్టుకొని ప్రియమారఁ గౌగిలించికొని మోము ముద్దాడి “దేవీ! నాఁడు మానము నిలిపితివి. నేఁడు ప్రాణము నిలిపితి” వని యనేకవిధములఁ గొనియాడఁ దొడఁగెను. వీరుఁడు సంయుక్త యని పాఠకుల కిఁకఁ దెలుప నక్కఱ లేదు.

రా జట్లు చేయుటవలన సంయుక్త కెక్కడ లేని సిగ్గును వచ్చెను. పాప మాముద్దరాలి నా లజ్జ యుక్కిరి బిక్కిరి గావించి వైచెను. అక్కతన నామెయేమియు మాట్లాడఁజాలక మోమువంచికొని రాజు దృఢాలింగనమునఁ గరఁగిపోవుచుఁ గూరుచుండి యుండెను.

చెఱనుండి తప్పించికొని పురుషవేషముతో నశ్వము నధిరోహించి నిశీథసమయమునఁ గావలివాండ్రను వంచించి వెదకికొనుచు వచ్చి రాయని గాంధర్వవిధిం బరిణయ మైనప్పుడును, మఱలఁ బురుష వేషము దాల్చి పృథివీరాయనిఁ గాపాడి వైరివీరులను వేటాడినప్పుడును లేని యింతటి లజ్జ సంయుక్త కిప్పు డేల? అది యేమో స్త్రీలకే తెలియవలెను. సమయము వచ్చినపు డబల లెంతెంత పనుల నైనఁ గావింతురు; గాని పిదపఁ బురుషులను జూడవలసి వచ్చినపు డెంతో సిగ్గుపడెదరు. ఇది లోకములో జరుగుచున్న యాచారము. దీనికి హేతు వేమో చెప్పఁజాలము. పురుషు లైనచో నుత్కృష్ట కార్యములను నిర్వహించివచ్చి తఱుచుగఁ బెద్దపెద్ద సభలలోఁ బ్రగల్భములు గొట్టెదరు. స్త్రీ లట్లేల సిగ్గుపడెదరో? స్త్రీలకు సిగ్గు పడుటయే ప్రగల్భములు కొట్టుట వంటిదా?

ఈ యుద్ధమునఁ బృథివీరాజునకు సంపూర్ణముగ విజయము కలిగెను. అట జయచంద్రుఁడు ఢిల్లీశ్వరుని మీఁదికి మఱల సైన్యము నంపక యాతఁడు కోట ముట్టడించె నేనిఁ జూచుకొంద మని యూరకుండెను. కాని రాజు మాత్రము దుర్గమును ముట్టడింప లేదు. రాఁదగిన వస్తువు చేఁజిక్కె ననియుఁ గాఁదగిన పని యైపోయిన దనియుఁ దలంచి యూరకుండెనో, తన యెడలను రాజు నెడలను జాల నగౌరవమును దిరస్కారమును జూపినను జయచంద్రుఁడు కన్న తండ్రి యగుటచేఁ బుత్రికాసహజం బగు ప్రేమంబునఁ గోటను

ముట్టడింప మాను మని సంయుక్త ప్రార్థించెనో, గాని కన్యాకుబ్జ దుర్గమును బట్టుటకుఁ బ్రయత్నింపక రాజు సైన్యమును మఱలించు కొని సంయుక్తా సమేతుఁడై ఢిల్లీ చేరికొనియెను.

అన్ని యుద్ధములయందును బరాభవమే కలుగుచుండుట వలన జయచంద్రుని యసూయ పెరిగి పోఁజొచ్చెను. కన్నకూఁతురు కూడ శత్రువులలోఁ జేరుటవలన నాతని హృదయము దగ్ధమై పో యెను. అక్కాలమున నాతఁడు "ఢిల్లీ యజమీరు కన్యాకుబ్జములను బృథివీరాజైన నేలవలెను; నేనైన నేలవలెను; లేదేని మఱియొకఁ డేని నేలవలెను. కాని నా కంఠములోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ బృథివీరాజునకు విశ్రాంతి యొదవ నీ"నని యాతఁడు చెప్పసాగెను. అట భోలాభీముఁడు గూడ నిట్టి యభిప్రాయము నే గలిగి యుండెను. మఱల నిరువురును గలసి యథాప్రకారముగ యుద్ధప్రయత్నములను జేయసాగిరి.

ఇంతవఱకును జరిగిన యుద్ధములలోఁ బృథివీరాయని సేనాధి పులలో ననేకులు మడిసిరి. అయిన నింకను జాలమంది వీరు లుండుట వలనను, సంయుక్తను దీసికొని వచ్చిన పిదప భోగపరాయణత బలిసి పోవుటవలనను రాజున కా విచారమే లేకపోయెను. కాని మిగిలిన వారిలో గొప్పవాఁడు కయమాసను మంత్రి. అతఁడు "ఖటుపుర ములోని నిధానమును దీసెను. మరుస్థలములోని పిడిహారరాజుం జంపెను. గోరీనిఁ జెఱపట్టెను. బలవంతు లైన తురకరాజులను భారతీయరాజులను జయించెను. అందఱును జహూవాణ రాజు నకు (పృథివీరాజునకు) భయపడు నట్లు చేసెను. అతఁడు పెద్దపులి వలె భయంకరుఁడై తన కీర్తిచే నన్ని దేశములను నింపెను" అట్లన్ని

విధములఁ దనకుఁ గుడిచేయియై యుండినను సొంకమాలు తన భోగ కాంతను గామించె నని పృథివీరా జాతనిఁ జంపించెను.

మిగిలిన వారిలోఁ జాముండరాయఁ డను వాతఁడు గూడఁ జాల గొప్పవాఁడు. అవక్రపరాక్రమశాలి. విశేషించి రాజునకు స్యాలకుఁడు. అన్నివిధముల నీతఁడును గయమాషువలెనే రాజునకుఁ గుడిభుజమై యుండువాఁడు. అయిన నొకప్పు డీతఁడు రాజున కత్యంత ప్రీతిపాత్రమైన యొక యేనుంగును సంహరించినందునఁ గోపమువచ్చి రాజీతనినిఁ గైదులోఁ బెట్టించెను. అప్పు డీతఁ "డిఁక శస్త్రము పట్ట" నని శపథము దాల్చెను.

రాజున కంతకంతకు భోగపరాయణత మితిమీఱి పోఁజొచ్చెను. ఆతఁడు రాజకార్యములను జూచుట పూర్తిగ మానివేసెను. వానిని గుఱించి యుద్యోగు లేమైనఁ జెప్పఁ బోయినయెడల వారిపైఁ గోపింపఁ దొడఁగెను. ఒకప్పు డేదో సందర్భమున హాహులీరాయఁ డను వీరాధివీరుఁ డగు చమూపతిని మిక్కిలి పరాభవించెను. దాని కాతఁడు చాలఁ గోపించి "రాజు పొగ రణఁచెదఁ గాక" యని ప్రతిన పూని గోరీ కొలువు గజ్నీపట్టణమునకుఁ బోయెను.

అప్పటి కిటు భీమచంద్రుల ప్రయత్నములు గూడఁ బూర్తి యయ్యెను. గుప్తచారులవలన వారికి దిల్లీయందలి కయమాషు సంహారమును, జాముండరాయని కారాబంధనము, నాతని శస్త్రసన్న్యాసమును, హాహులీరాయని పరాభవము, నాతని గజ్నీపట్టణ ప్రయాణము నెప్పటి కప్పుడే తెలిసిపోయెను. ఆ కారణమువలన వారు మఱింత యుత్సాహ మంది యింక జాగు సేయరా దని గోరీని మఱల నాహ్వానించిరి.

అంతకు ముందే గోరీ తన గుప్తచారుల మూలమున భారతదేశమునందలి సమాచారము లన్నియుఁ దెలిసికొని దండయాత్రకా ఆకు మఱలయత్నములు సేయుచుండెను. ఇంతలో భీమచంద్రుల రాయబారులును హోమలీరాయఁడు నాతనికిఁ బ్రత్యక్షమైరి. అప్పటి యాతని యానందమునకుఁ బరిమితి లేదు. వెంటనే యాతఁడనంత సేనాసాగరమును గూర్చుకొని కాజీలచే నిర్దేశింపఁబడిన సమయమున భారతసామ్రాజ్యమును జయించుటకు బయల్వెడలెను.

ఈ వార్త తత్క్షణమే పృథివీరాజునకుఁ దెలియ వచ్చెను. కేవలము గోరీ సైన్యమే యపారముగ నున్న దనియు, భీమజయచంద్రుల వాహిని సైతము సామంతుల వరూధినితోఁ గలిసి యగణ్యమై యున్న దనియుఁ గూడఁ దెలియ వచ్చెను. ఆ వెంటనే యాతఁడీ యుభయ సైన్యంబులును గలిసినచో నజయ్యం బగు నని యూహించి సంగతి సందర్భము లన్నియుఁ దెలుపుచు వెంటనే సాధ్యమైనంత సైన్యమును గూర్చికొని దేశము నుద్ధరించుటకు బ్రాణములపై నాశ గూడ విడిచి యెట్లున్న నట్లు రావలసిన దని బావమఱఁదియు మహావీరుఁడు నగు మేవాడురాజు సమరసింహునకును, మిత్రులకును వార్తల నంపెను.

పృథివీరాజు, పగతుర సమరసన్నాహములును, దమ యుద్ధప్రయత్నములును, బ్రజాభిప్రాయమును, దేశస్థితియుఁ జూచి యీ తడవ శ్రీమంతం బగు భారతదేశము నిష్కంటకం బగుట యొండెఁ బారతంత్ర్యం బను నంధకారబంధుర మగు కూపంబునఁ బడిపోవుట యొండెఁ దప్ప దని నిశ్చయించుకొని తదనుగుణము లగు ప్రయత్నములను జేయ సాగెను. సంతత యుద్ధపరిశ్రమ వలననో, భారతదేశమునకు దౌర్భాగ్యదశ యాసన్నం బగుటనో, మఱల యుద్ధము

సంభవించె నను నిర్వేదము వలననో, శత్రువాహిని యగణ్యమైయున్న దను జంకు వలననో, యుద్ధములోఁ జనిపోయిన వారు గాక మిగిలిన తమనాయకులలోఁ గొందఱ క్రమముగ శిక్షింపఁ బడిపోయిరి గదా యను విచారము వలననో, యింటిగుట్టంతయుఁ బాపాత్ముఁడు హాహులీరాయఁడు శత్రువులకుం దెలిపివేయు నిఁక నేటి జయంబను సందేహము వలననో, యీ మహాసంగ్రామమువలన దేశమునందలి స్త్రీపురుషు లాబాల గోపాలము నట్లుడికిపోవు నట్లుడికిపోదు రను సంతాపము వలననో, మఱి యే కారణము వలననో ఢిల్లీసైనికు లొకింత కళదక్కి యుండిరి. కాని యది దూరదర్శులకుఁ గాని తెలియరానిదై యుండెను. దానినిఁ బరీక్షించి చూచిన వారు గూడ లేదు.

ఇంతలో రావలసిన వా రెల్లరును దమ తమ బిరుదములకుఁ దగినట్లు మహావైభవముతో వీరరసము మూర్తీభవించెనో యనునట్లు యోధవేషము లలవఱచికొని పెండ్లికొడుకుల వోలెఁ దరలి వచ్చిరి. మొత్తము పృథివీరాజు పక్షమునఁ బోర నరుదెంచినవారు రథగజ తురగపదాతి సైన్యమ్ములు గాక మహారథు లగు సేనాధీశులును, రాజులును, గలసి నూటయేఁబం డ్రుండిరి. అందఱిలో సమరసింహుఁడు, నాతని కుమారుఁడు కల్యాణరాయఁడును ముఖ్యులు. వా రందఱును గలసి దేశభక్తి ప్రేరితులై గంగోదకములు చేతఁబట్టి "శత్రువులను గెలువ నైన గెలిచెదము, స్వధర్మము కొఱకు రణాంగణమున దేహముల నర్పింప నైన నర్పించెద" మని శపథములు సేసిరి. అప్పుడు భేరీమృదంగ తూర్యాది మంగళధ్వనులచే దిక్కుహరములు ఝుఝురితము లయ్యెను. బ్రాహ్మణుల వేదఘోషములచే నా మహావీరుల శరీరములయందుఁ బ్రవహించు రక్తము పవిత్రం బయ్యెను. భట్రాజులు గావించిన పూర్వవీరయశోగానముచే నా రక్తము

కవోష్ణమై వారి ముఖములయందు వీరతేజం బంకితమయ్యెను. ప్రబో
ధగీతములు పాడుచుఁ బుణ్యాంగన లొసంగిన మంగళహారతులచే
నా తేజము వినీలమేఘములపై నృత్యము గావించు క్రొక్కారు
మెఱుంగువలె విరాజిల్లెను. పృథివీరాజు వచ్చి స్వధర్మమును గుఱిం
చి గంభీరోపన్యాసము నొసంగి, స్వయముగఁ గంఠములయందుఁ
బుష్పహారములు వేసినపుడు వారి శరీరములు పొంగిపోయెను. ఇచ్చ
నీకుమారి సంయుక్త మున్నగు నంతఃపురస్త్రీ లెల్లరును వచ్చి "మిమ్ము
విజయలక్ష్మి వరించుఁ గాత" మని పుష్పాంజలులు వెదచల్లినపు డైహి
కవిషయప్రపంచ మెల్ల నదృశ్యమై వారి మనోదర్పణములయందుఁ
గేవల మసిధారాతీర్థమును విరాజమానము గావించు నా యాదిశక్తి
వారికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను.

అంత నెల్లరకు నవశక్తి యొదవెను. నిశ్చలంబుగ నిలిచి గంభీ
రముగఁ జూచుచు నా యాదిశక్తి వారినిఁ జేయెత్తి యాహ్వానించెను.
గభీరము లగు భేరీభాంకరణములు వారి హృదయములకుఁ జలనము
గలిగించెను. వెంటనే వారు తటాలున నశ్వములను, రథములను, గజ
ముల నధిరోహించి సువ్యవస్థావిరాజమానము లగు తత్తత్సైన్యభా
గముల కధీశులై దిల్లీదుర్గాధిదేవత కభివందనములు గావించి, ప్రత్యా
కార వినిర్ముక్తములును భుజనిక్షిప్తములు నగు నిశితకరవాలముల
తీక్ష్ణకాంతులు మిఱుమిట్లుగొలుప "జయహర! జయమహాదేవ" యని
రణఘోషము గావించుచు స్థానేశ్వర మహాక్షేత్రమునకుఁ బ్రయా
ణమై పోయిరి. అట భీమ జయచంద్రులును, గోరీయు యుక్తసమ
యమునఁ జక్కని యేర్పాటులు గావించుకొని యచ్చటికిఁ జేరిరి.

వీరటఁ జేరకపూర్వమే మందహాస వదనారవిందరై, కొంత
తోమర భిండివాలాద్యాయుధములను ధరియించి, చిరుగజ్జియలు

మన మా యాదిశక్తినిఁ జూడ నభిలషింప వద్దు. యోధజీవన ముత్కృష్టమైనదే. కాని మన కది వలదు. మనము ఋషిసంతతివారము. శాంతజీవనము గూడ మోక్షప్రదమే. మన మా శాంతము నాశ్రయింతము. తపోవృత్తి నవలంబింతము. అప్పుడు మనకుఁ గూడఁ బరశక్తి ప్రత్యక్ష మగును. కాని యోధులకుఁ బ్రత్యక్ష మగు దానికిని దీనికిని భేద మున్నది. ఆమె యాయుధములు కుంతతోమరాదికములు. ఈమె యాయుధములు విజ్ఞానసీమములు. యోధజీవనము కంటె శాంతజీవనము తక్కువది యని మీరు భావింప వలదు. యోధునకు శాంతజీవన మలవడుట కష్టము. కాని శాంతునకు యోధజీవన మలవడుట కష్టము గాదు. అసంఖ్యావైరివీరులకు వీరస్వర్గము నొసంగిన యోధు లనేకులు వార్ధకమున శాంతజీవనము నవలంబించి దానియందే తమ దేహయాత్రను జాలించిరి. అంతియ కాని చాలఁ గాలము శాంతజీవనమునఁగడపి తుదకు యోధులై తజ్జీవనమునందే జీవయాత్ర ముగించినవా రరిది. దీనివలన మీరు శాంతజీవనోత్కృష్ట్యమును సులభముగ గ్రహింపవచ్చును.

కాని మన పూర్వు లెల్లరును యోధులే. వా రెల్లరును గత్తి కట్టి పోరాడిన వారే. వా రెల్లరును భారతీయుల బలపరాక్రమములను బ్రపంచమున కంతటికినిఁ జాటి చెప్పిన వారే. వారి కా యోధజీవనము రుచించినది. వారి యనుగ్రహమున కాశించి యాకాల మంతయు వీరకృత్యములయందే ప్రవర్తించినది. కాని మన మిప్పుడు శాంతజీవనము నవలంబింతము. ఇప్పు డీ బ్రిటిషుప్రభుత్వమునఁ గాలము గూడ శాంతముగ నున్నది. లేకున్నను గాలము మానవాధీనము. అది మానవుని యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగును. అదియుఁ గాక మనము భారతీయులము. మనవలనఁ గాని దేదియు లేదు. మన మిప్పుడు శాంత

జీవనము నాశ్రయించి భారతీయుల శక్తి సర్వతోముఖ మని ప్రపంచమున కంతటికిని చాటి చెప్పుదము. ప్రపంచమునందలి యెల్లవారికిని శాంతావలంబనమునకు మనమే మార్గదర్శకుల మౌదము. శాంతజీవనమునందే మనము మోక్షము సంపాదింతము.

అట్లా పరశక్తి స్వాతంత్ర్యరణరంగమున సకలాయుధధారిణియై తాండవము ప్రారంభించిన వెంటనే బంగరు తట్టలనిండ సుగంధకుసుమములను నింపుకొని కరములయందుఁ బుష్పహారములు దాల్చి విమానాధిరూఢలై వచ్చి యాకసమునం దంతటను యక్ష కిన్నరకింపురుష విద్యాధరాప్సరోగంధర్వకాంతలు నిండిపోయిరి. వా రెల్లరు నద్భుతవీరవిహారములు గావించిన వారిపైఁ బుష్పములను వర్షింతురు. అసిధారాతీర్థమునం దవగాహనము గావించిన వీరులను వరించి స్వర్గమునకుం గొంపోయి సకలోపచారములను గావించి యానంద పెట్టెదరు. ఈ మహాయుద్ధమునం బోరుట కనేకయోధులు వచ్చియున్నారు. అక్కతన నిప్పుడు వారి ముఖతామరసములయందు మహానందలక్ష్మి తాండవ మాడుచున్నది. అట్టి యానందపరీతహృదయు లగు నా కాంతామణుల వలన నా యోధు లెంత సుఖింతురో; గాని యా కాంతలు గూడ మనకుఁ గాన్పింపరు. వారి పుష్పప్రవర్షణము గూడఁ గాన్పింపదు.

ఆ యంతరిక్షమున నొకయెడ నవరత్నోజ్జ్వల మగు బంగరు సింహాసనం బమర్పఁబడి యుండెను. దాని చుట్టును గొందఱు పరిచారికలు నిలిచి యుండిరి. దాని రత్నకాంతు లాకసమునం దంతటను దురంగలించుచు విద్యాధరాదికాంతల సుందరవేషములకు మెఱుంగు లిడుచుండెను. కొంతతడవునకు మనోహరకుసుమమాలిక

యొకటి చేఁబూని చేటీజనంబులు బరాబరులు సేయుచుండ మదగజగమనయై చనుదెంచి విజయలక్ష్మి యా గద్దియ నధివసించెను.

పిదప నుభయసేనానివేశములనుండియు బ్రహ్మాండము బ్రద్దలగు నట్లు భేరీధ్వానములును జెవులు గింగురువోవు నట్లు బాకాధ్వనులు నెగసెను. ఇంకను వివిధారావంబులు వెలువడెను. పిమ్మట రణఘోషములు గావించుచుఁ జతురంగబలములు యుద్ధరంగమున సాక్షాత్కరించెను. ఆ వీరుల యుద్యోగ మొరులను జంపుటం లేకున్నఁ జచ్చుట. అట్టి వారికి భేరీకాహళాదిమంగళధ్వను లెందులకని మీరు ప్రశ్నింతురా?

యుద్ధరంగము స్వయంవర సభ. యోధులు వరులు. విమానాధిరూఢలై యాకసమున గుంపులు గూడి యున్న గంధర్వాదికాంతలు పెండ్లికూఁతుండ్రు. విజయలక్ష్మిగూడ వధువే. దివ్యసౌఖ్యముల నపేక్షించు యోధులు పాంచభౌతిక దేహములను విడిచిపెట్టి యజరామర మగు దివ్యదేహము నాశ్రయింతురు. వెంటనే దివ్యకాంతలు వారిని వరింతురు. విజయలక్ష్మి విజేతను వరించును. యోధులు పెండ్లి కాకముందే వసంత మాడుకొందురు. ఆ వసంతోత్సవమును గాంచి వధువు లెంతో యానందింతురు. లోకములో మంగళ వాద్యములు లేకుండ నెవరు పెండ్లి చేసికొందురు?

ఈ మంగళధ్వనుల కిఁక నొక యాంతరంగిక హేతువుగూడఁ గలదు. భేరీతూర్యాదిధ్వనులు హృదయపీఠముల నధివసించియుండు శౌర్యమూర్తులను ప్రబోధించి యోధులను రణరంగమున కుఱికించును. కాహళాదిగీతనిస్వనములు యోధుల శక్తిసామర్థ్యములను బొగడి వారిని మఱింత విజృంభింపఁజేయును. ఈ రూపమున నీ ధ్వనులు

యోధులకుం గావించు నుపకారములకుఁ బరిమితి లేదు. కాని యీ ధ్వనుల యం దాయర్థము యోధులకే గాని మనకు స్ఫురింపదు. అవి మన హృదయములను బ్రద్దలు సేయును.

పిదప తయుక్తసమయమున యుద్ధప్రారంభ మయ్యెను. ఇది చాలకాలము చాల ఘోరముగ జరిగెను. భారతదేశోపద్రవకరం బగు నీ యుద్ధమును మే మింతకంటె వర్ణింపఁ జాలము. ఇరుతెగల యందు ననేక యోధులు మడిసిరి. కాని పృథివీరాయని పక్షమునఁ బనిసేయవచ్చిన నూటయేఁబండ్రు యోధులు రూపుమాసి పోయిరి. సైన్య మంతయు నశించెను. ఒక రిద్దఱు పాఱిపోయి యుందురు వారు ఢిల్లీయందలి వారికి సమాచారములు దెలుపుటకుఁ బోయి యుందురని మన మూహింప వచ్చును. పృథివీరాజు తాతార్ఖానుఁ డను తురుష్కునిచేఁ జెఱ పెట్టఁబడియెను.

తన కిట్టి యవస్థ తటస్థించినందులకుఁ బృథివీరాజు చాల సిగ్గు పడియెను. చాల వగచెను. కాని యంతకంటె నేమి సేయఁ గలఁడు? తన్ను విడిపించుటకుఁ గాని, తన పక్షమునఁ బోరుటకుఁ గాని తన వా రెవ్వరును లే రని తెలిసికొని యాతఁడు నిర్విణ్ణుఁడై పోయెను. ఒకింతతడవునకుఁ దెలివి తెచ్చుకొని "నేను గోరీ నేడుసారులు చెఱపట్టి దయఁదలఁచి విడిచి పెట్టితిని. ఆ యుపకారము తలంచుకొని యైనను నన్ను విడువు" మని రాజు తాతార్ఖానునిఁ బ్రార్థించెను. ఖానుఁ డందుల కంగీకరింప లేదు. "నేను గోరీ నేడుసారులు చెఱ పట్టి విడిచితి నను మాట నీ యవివేకమును వెల్లడిసేయుచున్నది. నీ వప్పు డట్లు విడిచితివి కావుననే నీ కిట్టి గతి పట్టినది. నీ మౌర్ఖ్య మునకు నీవు ఫల మనుభవింపక తప్ప" దని ఖానుఁడు ఖండితముగఁ జెప్పెను. రాజు ఖానునకు ధనాశఁ గూడఁ జూపెను; గాని ఖానుఁడు

"నీవు నాకెంత ధన మిచ్చినను నీవు శిక్షింపఁబడుటవలన నాకుఁ గలుగు నంతటి యానందము, గౌరవమును, లాభమును గలుగఁబోవు. నీవు శిక్షింపఁబడుటయే నా కోరిక" యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చి భీమ జయచంద్రహాహులీరాయలతో విజయానందము ననుభవించుచుఁ గూర్చుండియున్న గోరీయెదుటకు ఖానుఁడు రాయనిఁ దీసికొనివచ్చి నిలిపెను. అంత వా రందఱును గలిసి రాజునకుఁ గావించిన పరాభవ మును, తిరస్కారమును, హేళనమును, మాలేఖిని వివరింపఁ జాలదు. పృథివీరా జేమియు మాట్లాడ లేదు. బలపరాక్రమములు మంటఁ గలిసిపోయినవి. ఐశ్వర్యము నీటఁ గలిసిపోయినది. మానాభిమాన ములు భగ్నములై పోయినవి. కాని రోషాగ్ని హృదయమును గాల్చి వేయు చున్నది. ముఖము కందిపోయెను. దేహము కొయ్యబాఱి పోయెను. ఇఁక నేమి సేయఁ గలఁడు? "నా కింత బలపరాక్రమము లొసంగుట పగవానిచే బంధింపఁ బడుటకేనా" యనియు, "నిదివఱ కనేక పర్యాయములు జయలాభము నొసంగుట యీ మహా సంగ్రా మమున నోడించుట కేనా," యనియు నాతఁడు భగవంతు నుద్దేశించి విచారింప సాగెను.

నిజముగ నిట్టి స్థితి ననుభవించుట మానికిఁ జాలఁ గష్టము. ఇంతకంటె మరణము మేలు. ఇంతకంటె యమయాతన యుండఁబో దని చెప్పవచ్చును. ఉండిన నది యింత దుస్సహముగా నుండదు. యమునకుఁ గూడ నొకింత దయ గలుగునేమో. అయిన ననుభవిం పక తప్పదు. దైవమును దూఱిన నేమి లాభము? ఇది దైవికము గాదు. స్వయంకృతాపరాధము. పూర్వజన్మార్జితము గూడఁ గాదు. ఈజన్మమునఁ జేసికొనిన దానికే యిది సద్యఃఫలము.

అట్లు భీమజయచంద్రహమ్మీరరాయలు రాజును దమ కసితీ అనట్లు నిందించి నిందించి విసిగిపోయి యూరకుండిరి. కాని గోరీ కింకను విసుగు పుట్ట లేదు. అక్కసు గూడఁ దీఱలేదు. ఏడుసార్లు రాయనిచేఁ జెఱపట్టఁబడిన గోరీ కడుపుమంట నిందించుట వలనను, బరాభవించుటవలనను, సంహరించుటవలనను గూడఁ దీఱునది గాదు. కావున నాతఁడు నిలిచియుండఁగనే, తత్క్షణమే రాజు కండ్లు పీకించి పాదములకు దుర్భరము లగు లోహపుబేడీలను వేయించి కారాగారమునఁ ద్రోయించెను. అంతటితో నైన వానికి సంతృప్తి కలిగినదో లేదో.

పిదప గోరీ తాతార్ఖానునిఁ బెద్దగా గౌరవించి యుత్కృష్టము లగు బహుమతుల నొసంగెను. సైనికుల నెల్లరిని సంతోషపెట్టెను. ఢిల్లీ సేనానివేశ మంతయు జాగ్రత్త పెట్టించెను. భీమజయచంద్రహమ్మీరరాయలను జాలఁ గొనియాడెను. ఆ వెంటనే మహావైభవముతో జయఘోషము మిన్నుముట్ట ఢిల్లీ నాక్రమించుటకు బయలు వెడలెను.

ఈవార్త విని భారతీయులెల్లరు నాకసము విఱిగి మీఁదఁబడిపోయినట్లును, ప్రపంచము తలక్రిందు లైపోయినట్లును దలంచి గొల్లున గోల పెట్టిరి. ఇచ్ఛనీకుమారి, సంయుక్త మున్నగు రాజపుత్రస్త్రీ లెల్లరును చాలవిచారించిరి. తుదకు ఢిల్లీదుర్గమునందలి రమణీమణు లెల్లరును నిఁక లాభములే దని తలంచి గుమిగూడి దుర్గాధిదేవతను బూజించి, కోటయందంతటను చితులు పేర్పించుకొని భగభగమండు నగ్నిహోత్రములలో దుమికి శాశ్వతపదవికిఁ బోయిరి. దుర్గరక్షణార్థము నియమింపఁ బడిన భటులు గోరీ నెదిరింపఁ బోయి వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనిరి. ఢిల్లీ గోరీచే నాక్రమింపఁ బడెను.

ఈ సందర్భమునఁ దురుష్కవీరుల చేతులలోఁ బడి యనేకభారతీయులు హతులైపోయిరి.

గోరీ కోట యంతయు బాగు చేయించెను. చితుల యానవాలైనయు లేకుండఁ జేయించెను. మఱల దుర్గము జనసంకులమయ్యెను. కాని దానికిఁ బూర్వశోభ రాలేదు. ఢిల్లీదుర్గాధిదేవతయొక్క యా పూర్వలావణ్య మంతయు మాసిపోయినది. పృథివీరా జెందు వసియించి రాజ్యపాలనము గావించెనో యందే, దేశమునందలి క్రూరులను శిక్షించుటకు దాను కట్టించిన కారాగారమునందే బంధింపఁబడియెను. కుతుబుద్దీ నను సరదారుని ఢిల్లీరాజ్యప్రతినిధిగా నియమించి విజయవార్త నన్నగారికి స్వయముగా విన్నవించుటకు గోరీ గజ్నీపట్టణమునకుఁ బోయెను.

కాని గోరీ భారతదేశమునఁ గావింపవలసిన పను లింకను ముగియలేదు. గజ్నీపట్టణమున గ్యాసుద్దీను గోరీయు, శహాబుద్దీనుగోరీయు నేమి యాలోచనములు గావించికొనిరో వారికే యెఱుక. తరువాత వెంటనే గోరీ ఢిల్లీకి వచ్చి మఱలఁ బ్రచండసైన్యమును గూర్చి హఠాత్తుగఁ గన్యాకుబ్జనగరమును ముట్టడించెను.

కన్యాకుబ్జాధీశ్వరుం డెవఁడు? జయచంద్రుఁడు గాఁడా? ఆతఁడు గోరీనిఁ బిలిచికొనివచ్చి పృథివీరాజును బట్టించి ఢిల్లీసింహాసనము నెక్కించినవాఁడే గదా? అట్టి జయచంద్రుని నగరమును గోరీ ముట్టడించుటా? ఈవార్త విని యెల్లరును విస్మితు లైరి. జయచంద్రుఁడు తెల్లవోయెను. ఔరా! గోరీసాహసము! ఇంత కృతఘ్నతయా?

పిదప జయచంద్రుఁడు గోరీరాకను గుఱించి యనేకవిధములఁ జర్చించుకొనియెను. తాను గోరీని భారతదేశమునుండి పొగనంపుటకు గుట్రలు పన్నుచుండుట క్లైవఁడో కిట్టనివాఁడు గోరీతోఁ దన మీఁదఁ దాసికలు చెప్పినట్లు, నా కారణమువలన గోరీ తనపై నెత్తి వచ్చినట్లు నాతఁడు భావించెను. కాని తుద కాతని కట్టి దేమియు సంభవింపలే దనియు గోరీ తనరాజ్యమును గూడ హరించుటకు బుద్ధి పూర్వకముగనే వచ్చె ననియుఁ దెలియవచ్చెను. వెంటనే యాతని మనస్సు ఛిన్నభిన్నమై పోయెను. భావయంత్రము చిక్కువడిపోయెను. అతని జ్ఞాన మంతయు మాయమైపోయి యా స్థానమున భయము పొడసూపెను. వెంటనే చూడలేక పాప మాతఁడు కనులు మూసికొనియెను; గాని కృపాణపాణియై, యారక్తనేత్రుఁడై, భయంకరవదనుఁడై గోరీ యా మూఁతవడిన కన్నులయందే సాక్షాత్కరించెను.

అప్పుడు జయచంద్రుని హృదయము మీఁది మహాఘ్యప్రతిసీర తొలంగిపోయెను. ఆతని కప్పుడు తాను గావించిన కృత్యములయందలి దౌష్ట్య మంతయుఁ గరతలామలక మయ్యెను. మఱియు దేశము నుద్ధరించుటకు స్థానేశ్వరయుద్ధమునఁ బృథివీరాయని పక్షమునఁ బోరి ప్రాణములను విడిచిన సమరసింహాదివీరశిఖామణులు, నగ్నిహోత్రములయందుఁ బడి ప్రాణముల నర్పించిన యిచ్ఛనీకుమారి, సంయుక్త మున్నగు వీరకాంతలును బారులుతీరి మందహాసముతో నిలిచి తన్ను గుఱించి యేమో చెప్పుకొనుచున్నట్లును, డిల్లీ సింహాసనము నలంకరించు పృథివీరాజు, విగతనయనుఁడై, బద్ధపాదుఁడై చింకిరిగుడ్డగట్టుకొని డిల్లీ కారాగారమునఁ బడి ఘోరన నేడ్చుచున్నట్లును, దనపై కుఱుకఁ బోవు గోరీ వెనుక నిలిచి భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మి వెక్కి వెక్కి యేడ్చు

చున్నట్లును, గాన్పింప సాగెను. మఱియు నగరప్రవేశసమయమున గోరీభటులచే సంహరింపఁబడిన ఢిల్లీపౌరులును, నిప్పుడు గోరీ మఱలఁ దమమీఁదికి దండెత్తివచ్చుటవలన భయభ్రాంతులై యున్న కన్యాకుబ్జపౌరులును గలిసి తన్నతి నీచముగ నిందించుచున్నట్లును, దన యంతఃపురస్త్రీ లెల్లరును దాను గావించిన యకృత్యములం దలంచి కొని తన్నుఁ దిట్టుచు ఘోరముగ విలపించుచున్నట్లును, భారత దేశ మందలి రమణీమణు లెల్లరు నకృత్యములను గావించిన తనపై నిప్పులు గ్రక్కుచు శాపోదకములను విడువఁబోవు చున్నట్లును, గూడ గోచరింపఁ జొచ్చెను.

వెంటనే యాతఁడు, తన జీవితము పాపభూయిష్ఠమై, నింద్యమై, నిరర్థకమై పోయిన దనియు, నీ ప్రపంచము నం దెందును దనయంతటి 'ద్రోహి' వంచకుఁడు, కుటిలుఁడు, జాతిభ్రష్టుఁడు, నపాంక్తేయుఁడు నగు పాపాత్ముఁడు లేఁ డనియుఁ, దనకొఱ కింతకు మున్నే యముఁడు నరకమున స్థలనిర్దేశమును, శిక్షానిర్ణయమును గూడఁ గావించియుండు ననియు; యమకింకరులు తమతమ పరికరములతో బాధింపఁ దనకొఱకు వేచియుందు రనియు నూహించి కొని, యిఁక గోరీని జయించుట దుర్ఘటమనియుఁ దన కిఁక వినాశము తప్పదనియు నిశ్చయించుకొని దా నిఁక నీ లోకమున బ్రతికి యుండుట లజ్జాకరం బనియు, నసంభవ మనియు గూడ నిర్ధారణము గావించికొని, గోరీపైఁ గత్తి గట్టుఁ డని సైనికుల కాజ్ఞాపింపలేక గంగలోఁ బడి ప్రాణములు విడిచెను.

ఈ వార్త విని యంతఃపురస్త్రీ లెల్లరును జోహారు గావించి శాశ్వతానందనిలయమునకుఁ బోయిరి. యవనయోధుల కత్తి కెందు నెదురు లేకపోయెను. కన్యాకుబ్జము గోరీ స్వాధీనమైపోయెను.

వెంటనే యట నొక పాలకుని నియమించి గోరి ఢిల్లీ చేరికొనియెను. జయచంద్రుని వినాశవృత్తాంతము చదివిన వారి కాతనితోఁ గలిసి పని చేసిన భీమహాహులీరాయలయెడలఁ గూడ గోరీ యెట్లు ప్రవర్తించునో యూహించుకొనుట కష్టము గాదు.

పృథివీరాయఁ డింకను ఢిల్లీకారాగారమునందే నవయుచుండెను. గోరి కెప్పటికైన దయగలుగు నని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఆతఁడు రాజకీయ విషయములయం దెన్నఁడును గనికరము జూపి యెఱుంగఁడు. అయిన నిఁకఁ బృథివీరాజున కెప్పటికినిఁ గారాగారనివాసము తప్పనిదేనా? ఢిల్లీ చక్రవర్తియై యనంతవైభవము ననుభవించిన యాతఁడు బందిఖానా యందే జీవయాత్ర ముగింపవలయునా?

స్థానేశ్వర యుద్ధసందర్భమున ఢిల్లీ దుర్గమునందలి దేవీమందిరమునఁ గూర్చుండి "పృథ్వీరాజరాసా" యను మహాగ్రంథమును రచియించిన మహాకవియుఁ, బృథివీరాయని బాల్యమిత్రుఁడును, విశేషించి యాతని యాస్థానకవియు నగు చాందభట్టను భట్రాజు, రాజు తురుష్కులచేఁ జెఱపట్టఁబడి నప్పటినుండియు నిట్లే యోచించుకొనుచుండెను. ఆ కారణమువలన, నిండోలగంబునఁ దన కత్యంత గౌరవము గావించిన యా ప్రాణస్నేహితున కెట్టులైన మోక్షము గలిగింపకున్నచోఁ దన యంతటి కృతఘ్నుఁ డీ లోకమున వేఱొకఁ డుండఁ బోఁ డనియుఁ, దాను బ్రతికి యుండియుఁ జచ్చిన వారిలో లెక్కయే యనియు భావించి పృథ్వీరాయ మోక్షణోపాయముల నాలోచింప సాగెను.

ఈ సందర్భమున నాతని కనేకవిధములైన యోచనలు గలిగెను; గాని పునర్విచారణలయందు మాత్ర మన్నియుఁ

ప్రతిహతము లై పోయెను. "ఇఁకఁ బృథివీరాజు జీవించి యుండుట లగ్గా? యిహలోకమును విడిచిపోవుట లగ్గా?" యని యాతని కీ ప్రశ్న తీరకముందే మఱియొక ప్రశ్న తోఁచెను. ఈ రెండు ప్రశ్నలను గుఱించి యోచించుటలో "గోరీనిఁ జంపుట గూడ నై" ట్లని యాతనికి వేఱొక ప్రశ్న తోఁచెను.

అతిజటిలము లగు నితిహాసములను విలాసముగఁ గల్పింపఁగల మహాకవి కుపాయములు తోఁచుటలోఁ గొఱంత యుండఁ బోదు. కాని కావ్యముల యందలి పాత్రము లన్నియుఁ దనయిచ్ఛవచ్చినట్లే ప్రవర్తింప వలసిన వగుటచే నెట్టిచిక్కుల నైనను గవి చక్కని యుపాయములను బన్ని విడదీయఁ గలఁడు. మఱియుఁ, గుట్రల నుండి తప్పించుకొనుట కుపాయములను బన్నువాఁడే కుట్రలను గూడఁ గల్పించువాఁ డగుటంజేసి కవి తాను విడఁదీయఁ జాలని కుట్రలను గన్పింపనే కల్పింపఁడు. కావ్యములయందలి కుట్రలను బట్టి వానిని విడఁదీయుటకుఁ బన్నిన యుపాయములు సాధారణము లైన,నుత్కృష్టములుగనే తోఁచును. అయినను గావ్యములయందేగాని కార్యములయం దట్టియాటలు సాగి రావు. కుట్రలు పన్నువాఁడు ప్రతీకారోపాయముల నూహించు తన కంటె వే ఱగుటచే నిట్టి సందర్భములందు సాధారణముగఁ గుట్రల యాంతరంగిక స్థితి నెఱుంగుటయే కష్టము. కుట్రలను బన్నువాఁడు విజాతీయుఁ డగు నెడల వాని రహస్యములను దెలిసికొనుట మఱింత కష్టము. మొదటఁ గుట్రల యాంతరంగిక స్థితినిఁ దెలిసికొనుట యెంత కష్టమో పిదప వానికిఁ బ్రతీకారములను బన్నుటయు నంత కష్టమే. కావునఁ జాందభట్టునకుఁ దొల్తఁ దురుష్కుల తత్వమును దెలిసికొనుట యావశ్యకమయ్యెను. అగుటంజేసి,యాతఁడు పృథ్వీరాయ మోక్షణోపాయమును

తరువాత నాలోచించుకొనవచ్చు నని తలంచి మున్నున్న భగీరథప్రయత్నములు గావించి, గోరీ యనుగ్రహమును సంపాదించి మెల్లమెల్లఁగఁ దదాస్థానమునకు రాకపోకలు గావింప మొదలు పెట్టెను. ఈ సందర్భమున నాతఁడు పృథివీరాయుని బాల్యస్నేహితుఁడగుటఁ బ్రకటన గానీయలేదు. అట్లయిన నాతనికి గోరీచెంతఁ బ్రవేశమే గలుగదు.

గోరీ మహాకవినిఁ బోషింపఁ దగిన యంతటి రసికుఁడు గాఁడు. ఆతఁడు కేవలయుద్ధప్రియుఁడు. వీరచరిత్రములను, యుద్ధవార్తలను వినునంత ప్రీతితో నాతఁడు శృంగారరసభూయిష్ఠములైన గ్రంథములనైన వినఁడు. అక్కతనఁ జాందభట్టునకు సర్వతోముఖమగు తన కవితాశక్తి నంతను జూపుట కవకాశము చిక్కినది గాదు. అతనికి గోరీచెంత నెంతసేపును వీరబీభత్సభయానకరసములనే వర్ణింపవలసి వచ్చెను. ఇతరరసములను వర్ణించుటలోఁ గూడఁ జాల నైపుణ్యముండినను, నా కాలమునందు రాజపుత్రుల నాశ్రయించియుండు భట్రాజులకు ముఖ్యముగా నా రసములను వర్ణించుటయే విధియై యుండెడిది. చాందభట్టునకుఁ గూడఁ దద్రసములను వర్ణించుటయందసామాన్యమగు నైపుణ్య ముండుటవలన నాతఁడు త్వరలో గోరీ యనుగ్రహమును బడయఁగలిగెను. మహాకవి కసాధ్యములేదు. ఆతఁడు మూఢుని శుష్కహృదయమును గూడ సరసము గావింపఁ గలఁడు.

కొలఁది దినములలో గోరీ చాందభట్టు కవిత్వమునందలి పారస్యమును గ్రహించుటలోఁ జాల నిపుణుఁ డని పేరుగాంచెను. ఒక్కొక్కప్పుడు భట్టు రచించి తెచ్చిన పద్యములను విని గోరీ

వివశుండగుట గూడ సంభవించుచువచ్చెను. గోరీవలన భట్టు కనకాంబరవస్తువాహనాదికము లగు పసదనము లనేకములు సంపాదించెను. గోరీ యాస్థానమునందలి వా రెల్లరును భట్టు నేలికతోఁ దుల్యముగఁ జూడసాగిరి. భట్టున కొక్కఁ యంతఃపురము దక్కఁ దుర్గములోనింకెందును బోరాని స్థలము లే దయ్యెను.

ఇట్టి స్థితి సంభవించునప్పటికి భట్టునకుఁ దురుష్కుల తత్త్వ సంతయుఁ దెలిసిపోయెను. తన చింతితకార్యము సాధించుకొనుట కప్రతిహత మగు నుపాయము తోఁచెను. అప్పుడు భట్టునకుఁ గలిగిన యానందమునకుఁ బారము లేదు. అతఁడు తన జీవితములో నింతవఱకు నంతటి యానందము ననుభవించి యెఱుఁగఁడు. కారాగారమునుండి పృథివీరాయనికి మోక్షము గలిగినట్లును, గోరీ హతుఁడైనట్లును, దన జన్మ సార్థకమైనట్లును దలంచి యాతఁడు పొంగిపోయెను. ఈ సందర్భమున నాతఁ డొకనాఁడు పేరోలగంబున గోరీప్రతాపమును వర్ణించి వర్ణించి వాని నానందసాగరమున ముంచివైచి "మీచేఁ జెఱఁబట్టఁబడిన వారి నొకమాఱు చూడఁ గోరిక గల" దని చెప్పి నిరభ్యంతర మగు గోరీ యనుజ్ఞ నందెను.

మఱునాఁడు బయలుదేఱి భట్టు నాలుగైదు చెఱలను బరీక్షించెను. అందలి వారు కొందఱు బ్రాహ్మణులు; మఱికొందఱు వీరులు. వా రింతవఱకును బద్ధులైన పిదప భారతీయుని ముఖమైనఁ జూచి యెఱుఁగరు. అగుటంజేసి వారు భట్టు నారసి యెంతో సంతసించిరి. వారి వారి యవస్థ లేమేమో చెప్పికొనిరి. కొంతతడవేడ్చిరి. ఇఁక మాకు మోక్షము లేదా యని భట్టు నడిగిరి. భట్టు వారికిఁ దగునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చి పృథ్వీరా జున్న చెఱ చెంత కరిగెను.

ఆ బందిగమును సమీపించినప్పుడు భట్టునకుఁ గలిగిన మనఃక్లేశ మింతింత యని చెప్పఁ జాలము. కాళ్లు కంపింప సాగెను. కంఠమున గద్గదికయుఁ గన్నులయందు బాష్పోద్గమంబును గూడఁ గలిగెను. "కొలువుకూటమున సింహాసనమునఁ గూరుచుండి ధర్మసంరక్షణము గావించుచుండఁ జూచిన కనులతోడనే నేఁడు రాజు శృంఖలయుక్తుఁడై బందిఖానాలో నవయుచుండుటఁ జూడవలసివచ్చెఁ గదా" యని యాతఁడు చాల విచారపడియెను. నిజముగ స్నేహముకొఱకుఁ బ్రాణములను ద్యజింపఁ దలచువారి కింతకంటె విచారహేతు వుండదు గదా!

ఆ వడఁకుచున్న కాళ్లతోడనే భట్టు చెఱలోనికిఁ బోయెను. లోనికిఁ బోవునపుడు భట్టు హృదయము దడదడఁ గొట్టుకొన సాగెను. నడువలేక నడువలేక యెట్లో లోనికేగి భట్టొక మూల మూర్తీభవించిన విచారదేవతయో యనఁ గూర్చుండియున్న పృథివీరాయనిం జూచెను. వెంటనే యాతని మనస్సు చెక్కలైపోయెను. భట్టు చైతన్యము లేక యొక నిముస మట్లే నిలిచిపోయెను.

పాప మప్పటికి రాజు తనకు సంభవించిన నికృష్టదశం దలంచికొని వగచుచుండెను. కనులనుండి యశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. తిన్నగ నాహారనిద్రలు లేకపోవుటవలనను, సమధికంబగు మనఃక్లేశమువలనను, నాతఁడు చాలఁ జిక్కిపోయి యుండెను. శిరస్సు ముండితం బగుటను, జూచుటకుఁ గన్నులు లేకుండుటను, లలాటగండఫలకములు ధూళిపరీతంబు లగుటను, ముఖము రాహుగ్రస్త పూర్ణచంద్రమండలమువోలెఁ గళావిహీనమై యుండెను. చిరకాలమునుండి స్నానము లేకుండుటంజేసి చిక్కి శల్యావశిష్టమై

యున్న దేహము మసిలోని బంగరు శలాకవలె నుండెను. హృదయఫలక మెంత బీటలు వాఱిపోయినదో, భావయంత్ర మెంత చిక్కులుపడియున్నదో, యాతనికే యెఱుక. చూచుటకుఁ గన్నులు లేకపోవుటను, గాళ్లకు లోహపుబేడీలు వేయఁబడియుండుటను నెంత బాధగా నున్నదో యాతనికే తెలియును. అట్టి స్థితిలో నున్న పృథివీరాజు భట్టు లోనికివచ్చినపు డొకింత యలికిడియగుటచే మొగము పైకెత్తి యెవరు వా రని పలుకరించెను.

ఆ ప్రశ్న కేమని ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను? ఉత్కటవిచారమువలన భట్టునకుఁ గొంతవఱకు నేమియుఁ దోఁచినది గాదు. తుదకాతఁడు రుద్ధమైపోయిన కంఠము నెట్లో యొకింత తెఱపిచేసికొని "సార్వభౌమా" యని పిలిచెను. వెంటనే రాజు వచ్చి సుకవీ! యని భట్టుపైఁబడి విలపింపసాగెను. అది చూచి భట్టొకింత తెప్పిరిలి "యీశ్వరుఁడు రాజు నింకను సర్వశూన్యునిఁ గావింపలే" దని చాల సంతసించెను. ఆరహస్య మేమో?

కొన్ని నిముసములు గడచిపోయిన తరువాత రాజు "మిత్రమా! నీ వింకను జీవించి యుంటివా?" యని ప్రశ్నించెను. "నీ బంధమోక్షణము కొఱకు. ఇపుడు గోరీయాస్థాన కవినై యాతని మన్ననలం బడయుచున్నాఁడ" నని భట్టు రాజునకు సంగ్రహముగఁ దన యభిప్రాయము నెఱింగించెను. రా జందేమి విశేషార్థమును గ్రహించెనో గాని యెంతో యానందించెను. ఆతఁడు మైత్రియందలి ఘనత నిప్పుడు గ్రహించిన ట్లెప్పుడును గ్రహించియుండలేదు. ఇట్టి యవసరములయందే స్నేహగౌరవము ప్రకాశమగును. ఇతరులతో నకృత్రిమ స్నేహము గావించిన వారే స్నేహగౌరవమును దెలిసికొనఁగలరు.

తాను సార్వభౌముఁ డైనను గొంచెమైన గర్వము లేక పృథివీ రాజు భట్టుతో నభేదముగఁ బ్రవర్తించెను; గావున నే భట్టు నేఁడిట్టి ప్రయత్నము సేయుట తటస్థించెను. ఇది యంతయు నూహించి కొని యింతవఱకు "దేవుఁడు లేఁడు. ధర్మమునకు బలము లే" దని పగచు పృథివీరాజిప్పుడు దేవుని యస్తిత్వమునందును, ధర్మప్రభావమునందును, విశేషించి తనబంధమోక్షమునందును విశ్వాసము దాల్చెను. పిదపఁ గొంతతడవు వా రేమేమో మాట్లాడుకొనిరి. భట్టు వెడలిపోయెను.

నాఁటి సాయంత్రము భట్టు యథాపూర్వముగ దర్బారున కరిగెను. ఆ నిండోలగంబున భట్టు బందీసందర్శనప్రసంగము వచ్చెను. వెంటనే భట్టు లేచి తన యనర్గళకవితాధారం బ్రవహింపఁ జేసి పెద్ద యుపన్యాసము చేసిచేసి పిదపఁ "బృథివీరాజు కనులకుఁ గంతలు కట్టుకొని ధ్వనిజాడం బట్టి లక్ష్యభేదనము గావించుచుండు వాఁ డఁట! అట్టి యోధాగ్రేసరునిఁ గూడ విలాసమాత్రమున బద్ధునిఁ గావించిన నీ ప్రతాప మమానుషం" బని గోరినిఁ బొగడి పొగడి విడిచెను. అంత గోరి యబ్బురంపడి "గ్రుడ్డివాఁడై యున్న యాతఁ డిప్పుడు గూడ నట్టి శరసంధానచాతుర్యమును జూపఁగలఁడా?" యని ప్రశ్నించెను. భట్టు చూడవచ్చు ననియెను.

అది విని సభికు లెల్లరును జమత్కృతు లైరి. మఱియు నెల్లరు నా వినోదమును జూడ వేడుకపడి సుల్తానువంకఁ జూచిరి. సుల్తాను వారి యింగితముల నెఱింగి తాను గూడ నా వింతఁ జూడ వేడుకపడుచున్నవాఁడే గావునఁ బృథివీరాయునిఁ దీసికొని రమ్మని యొకసరదారున కాజ్ఞ యిచ్చెను.

అతఁడు వెంటనే చెఱసాలలోనికిఁ బోయి "పృథివీరాజా!" యని పిలిచెను. రాజు చెఱసాలకు వచ్చిన తరువాత నా పేరుతోఁ గాని యంత గౌరవముగఁ గాని యేరు నాతనిఁ బిలువ లేదు. వారాతనిం జాల నీచసంబోధనములు గావించెడి వారు. అక్కట తన రాజు నేఁటి మార్పునకు వింతపడి నిముసములోఁ గారణ మూహించుకొని "బెబ్బులి కింత సౌమ్యత యెప్పుడు వచ్చిన" దని మాఱు పలికెను. అందలి యర్థ మత్తురుష్కున కవగతము కాలేదు. ఆతఁడొకింత తడ వూరకుండి మఱలఁ బృథ్వీరాజా! యని పిలిచెను.

"వీఁడు పట్టి మొద్ద"ని భావించి తనలోఁ దాను నవ్వుకొని రా జెందుల కని యడిగెను. సరదారుఁడు సుల్తాను నభిప్రాయము నెఱింగించెను. అది విని రాజు "బికారివేసముతో నున్న యోధుఁడు శరసంధానము సేయఁ గలఁడా?" యని ప్రశ్నించెను. అత్తురుష్కుఁ "డన్నా రాజున కెంత యభిమాన!" మని వింతపడి యే మనెద వనియెను. 'లాగు, కాసెకోక, అంగరకా, పాగా, మొలలోఁ గైజారు' నున్న గాని నేను శరము బట్టఁ జాల నని సుల్తానుతోఁ జెప్పు మని రాజు వాని నంపివైచెను. సుల్తా నందుల కంగీకరించి వాని నంపివైచెను. రాజు వానిని ధరించి బయలుదేఱెను. సరదారుఁడు రాజును దారితప్పిపోకుండఁ దన చేతిగఱ్ఱను బట్టుకొని రమ్మనియెను; గాని రా జందులకు నవ్వి "కఱ్ఱతోఁ బనిలేదు. నీవు మాట్లాడుచు నడువుము. నేను నిన్ననుసరించి వచ్చెద" ననియెను. సరదారుఁ డట్లే చేసెను. రాజు దర్బారులోనికి వచ్చెను.

రాజు నారసి సభ్యు లెల్లరు నాతఁ డేమి మాట్లాడునో యని నిశ్శబ్దముగ నుండిరి. అట్టి స్థితిలో గూడ రాజు నెమ్మొగమునఁ

దాండవము సేయు శౌర్యగాంభీర్యముల నారసి గోరీ యులికిపడెను. అప్పుడు గోరీకిం దా నేడు తడవ లాతనిచేతం జిక్కి భగీరథప్రయత్నముల వలనను, రాయని యఖండకృపవలనను విడువంబడిన వృత్తాంతము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. వెంటనే యాతని హృదయ మొకింత చలించెను; గాని ధైర్యము తెచ్చుకొని "రాజా! నీ శరసంధాననైపుణ్యము జూడం గోరుచున్నా" మని పలికెను. రాజు "చూడ వచ్చు" నని యూరకుండెను.

అప్పుడు తాతార్ఖానుండు తిరస్కారసూచకముగ మందహాసము గావించి "రాజా! యోధవేష మలవఱిచికొంటివి. కవచము మాత్రము లోపమై యున్నది. అది యక్కఱ లేదా?" యని ప్రశ్నించెను. రాయండు ఖానుని దిక్కు మొగంబై గంభీరముగ నిలువంబడి తాతార్ఖానుండా! యని సంబోధించి "నీవు గూడ శరసంధానచాతుర్యము జూప నెంచెదవా యేమి? అట్లయిన నీవు వేగముగం గవచము ధరించి రమ్ము. నా కక్కఱ లే"దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అందులకు మాఱు పల్క లేక ఖానుండు తలవంచికొని యూరకుండెను. సభ్యులు రాయని శూరత్వమును మెచ్చుకొనిరి. సుల్తాను శరవినోదప్రదర్శనమునకు రాయనిం ద్వరపెట్టెను.

ఒకింత దవ్వున నొక బెత్తముతో నచ్చటి స్తంభమునిూదం గొట్టి ధ్వనిసేయుట కొక సరదారుండు నియమితుం డయ్యెను. సభయందలి యెల్లర దృష్టులును స్తంభమునకును రాజునకును నడుమం బర్వ లిడసాగెను. అంత వేఱొక సరదారుండు విల్లునమ్ములను గొనివచ్చి రాజున కిచ్చెను. కాని రాజు వానినిం జేతంబట్టి చూచి "యీ ధనుర్బాణములు నావి గావు. వీనితో నే నేమియుం జేయం

బాల” నని క్రిందఁ బడవైచెను. రాయని గ్రహణశక్తి యా సభయం దంతటను రహస్యముగఁ గొనియాడఁబడెను. రాయని ధనుర్బాణములను దెచ్చి యిచ్చుటకు సుల్తాను నాజ్ఞ యయ్యెను. వెంటనే యా యానతి పాలింపఁబడెను.

రాజు తన ధనుర్బాణములను జేఁగొని మనస్సునందే వానిని మ్రొక్కి యభినందించి యశ్రమంబున వి ల్లెక్కువెట్టి నారి టంగు టంగున మ్రోయించి విడిచెను. ఆ యద్భుతధ్వనిచే నచ్చటి సరదారుల హృదయములు వీరరసపూరితము లయ్యెను. ఈ స్థితి గోరికిఁ గూడఁ గలిగెను. చాందభట్టు గూడఁ దన్మయుఁ డయ్యెను. వెంటనే యాతడు కవితావాహిని యడ్డకట్టు దెగఁగొట్టి గోరీనిఁ గొని యాడుచు, రాయనిం బ్రబోధించుచు నాతని దరిఁ జేరెను.

భట్టు కవిత్వమువలన రాయని శౌర్యమును, గోరీశౌర్యమును, సభ్యుల శౌర్యమును గూడ మఱింత యుద్రేకించెను. రాయఁడు మఱల నారి మ్రోయించెను. ఆ గుణధ్వని “యిట శూరు లైనవా రెవరో లెండు. అనంత మగు కీర్తికిఁ గాని, యక్షయం బగు వీర స్వర్గసౌఖ్యమునకుఁ గాని ప్రాణముల నైన విడువఁ దలంచెడి వా రెవరో రం” డని పిలుచుచున్న ట్లుండెను. ఉండుట యేమి? ఆ గుణధ్వని కర్థ మదియే. దానివలన నెల్లరును మఱింత వీరరసోద్రిక్తు లైరి. ఇది యంతయుఁ జూచి “మీ మనస్సుల నన్యత్ర నుఱల్పకుఁడు. మీ చూడ్కులు లక్ష్యమునందే ప్రతిష్ఠింపుఁ” డని భట్టు సభికుల నెల్లరను బ్రబోధించి ధ్వనిచేయు మని సరదారునకుఁ గన్నుగీటెను. వెంటనే నిశ్శబ్ద మైన యాసభలో టకటకధ్వని వ్యాపించి, సభ్యుల నాందోళ పఱిచెను. రాయఁడు ధ్వని నాలకించుచు

సోత్సుకుఁడై యట్లే నిలుచుండెను. అదిచూచి సుల్తాను “జాల మేల? కొట్టు” మని కేక వేసెను. సభ్యులెల్లరును లక్ష్యమునందే దృష్టి నిలిపి యుండిరి. భట్టు చాలఁ గనుఁగలిగి యుండెను. క్షణములో నా ఠకఠకధ్వని కిర్రివ్వు మను ధ్వనితో మిళితమై వెంటనే “హా హా! చచ్చితి” నను నా క్రందనధ్వనిలో లీనమైపోయెను. ఆ వెంటనే హరహరా, యను మఱియొక గంభీరధ్వని యా సభామండప స్తంభములను గూడ గడగడ లాడించెను. “మహాదేవా!” యను మఱియొకధ్వని యా గభీరారావమునకుఁ బ్రాణమువోసెను. ఆ వెంటనే మఱల సభలో గాంభీర్య మొక్క క్షణకాలము విరాజమాన మయ్యెను. లక్ష్యమునందే ప్రతిష్ఠింపఁ బడి యున్న సభ్యుల దృష్టి లాలస్యమున కోర్వఁజాలక తటాలున నొకమాఱు రాజుదెసకు మఱలెను. కాని యేమి ప్రయోజనము? అంతయు విపరీతముగఁ బరిణమించి పోయెను. ప్రపంచ మంతయుఁ దలక్రిందులైన ట్లాయి పోయెను. రాయని శిరాఘాతమువలన గోరీ సమసెను. రాయఁడును, భట్టు నొకరినొకరు పొడుచుకొని స్వర్గమునకుఁ బోయిరి.

ఆశ్చర్యచకితము లగు సభ్యుల దృష్టులు తొలుత రాయని యొక్కయు, భట్టుయొక్కయుఁ గళేబరముల నుండి ప్రవహించు రక్తప్రవాహపు సుడిగుండములలోఁ బడి మునిఁగిపోయి యెట్టకేలకుఁ దేలి తెప్పిరిలి వెంటనే గోరీకళేబరమునుండి ప్రవహించు రక్తవాహినిలోఁ బడిపోయెను. వెంటనే సభయం దంతట నొక్క పెద్ద కోలాహలము ప్రారంభ మయ్యెను. అందఱును బిచ్చియెత్తి నట్లు పరువు లెత్తసాగిరి. కొందఱు గోరీ నాడినిఁ బరీక్షింపఁ దొడఁగిరి. మఱికొందఱు రాయభట్టుల కళేబరములను ద్రొక్కి వానిపై నుమియసాగిరి. కొందఱు వైద్యులు వైద్యు లని కేకలు పెట్టిరి. అట్లు కొన్ని

నిముసములు గడచిపోయిన పిదప నిఁకఁ బ్రయత్నము లనావశ్యకము లనియు, భట్టును, రాయఁడును గూడ గతించిరనియు నందఱకును దెలిసి పోయెను. అందఱును గడగడ లాడిపోయిరి. ఆకంప మొకింత యడఁగిన తరువాత నిఁకఁ జేయునది లేక గోరీ కళేబరమును మహా వైభవముతోఁ బూడ్చి వేసిరి. రాయనియొక్కయు భట్టుయొక్కయుఁ గళేబరములను యమునలోఁ బారవేయించిరి; గాని యా భారతీయుల నా యమునానదీమతల్లి పూతులం గావించు నని సంతాప దగ్ధహృదయు లగు నత్తురుష్కు లప్పుడు గ్రహింపలేకపోయిరి.

ఇంతటితోఁ బృథివీరాయని చరిత్రము ముగిసినది.

ఈ చరిత్రమునందలి ముఖ్యపాత్రములలో గోరీ యొకఁడు. పృథివీరాయఁ డొకఁడు. జయచంద్రుఁ డొకఁడు. చరిత్రమునం దీ యుద్ధసందర్భమున రాయని మామ యగు జైతపరమారుని ప్రశంస యేమియు లేదు. ఇయ్యవసరమున భోలాభీముని విషయమునఁ గూడఁ జరిత్ర మౌదాసీన్యము వహించినది. మఱియొక వీరుఁడు సమరసింహుఁడు. ఇఁక మిగిలిన యాతఁడు హాహులీరాయఁడు. ఈతనిఁ గూడ మన మీ చరిత్రమునందలి ప్రధానపాత్రగా స్వీకరింపవచ్చును.

ఈతనిని రా జవమానపఱిచిన మాట యథార్థము. ఈతనియెడ నపరాధ మేమియు లేకపోవుటయు స్త్రీలంపటుఁడై రాజీతని నక్రమముగ శిక్షించుటయుఁ గూడ యథార్థములే. అక్రమ శిక్ష విధించినపు డెట్టివానికిఁ గోపము రాకమానదు. అట్టిచో శూరుఁడై సేనానియైన వాని కాగ్రహము వచ్చుట తప్పు గాదు. శూరునకు మానహానికంటె మరణము మేలు. తన్ను తినీచముగ నవమానపఱుచుట

వలన నీతఁడు రాజునకుఁ బ్రత్యుపకారము గావింతు నని శపథము దాల్చుట మే మాక్షేపింపఁ జాలము; గాని యీతఁడు తనశపథమును దీర్చికొనుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నము మంచిదా చెడ్డదా యని ప్రశ్న.

ఇది యంత కఠిన మైన ప్రశ్న గాదు. హాహులీరాయఁడు తన శపథమును దీర్చుకొనుటకై చేసిన ప్రయత్నమువలనఁ బృథివీరాయ నికే గాని మఱి యేరికిని బాధ కలుగఁగూడదు. న్యాయ మిట్లుండ నీతఁడు చింతితకార్య నిర్వాహణమునఁ దోడ్పడుటకై గోరీని సాయము గోరెను. గోరీ యాగమనమువలనఁ గలిగిన ఫలము భారతసామ్రాజ్య విధ్వంసము. పృథ్వీరాయపదభ్రంశే మనుట సాహసము. అగుట నీతని శపథము నెఱవేఱ లేదు. ఈతనికిఁ దన కవమానము జరిగిన దని తెలియును; గాని దాని యాంతర్యము తెలిసినది గాదు. అగుటవలననే యేమిచేసినఁ బృథివీరాయనికిఁ బరాభవ మగునో యీతఁడు గ్రహింప లేక పోయినాఁడు. మొత్తము మీఁద నీతఁడు శూరుఁడే గాని జ్ఞాన లవదుర్విదగ్ధుఁడు.

శహాబుద్దీనుగోరీ యభిప్రాయములును, బ్రయత్నములును జేష్టలును, ధర్మబద్ధములా, ధర్మబాహ్యములా యను సమస్య రాజ్యతంత్రమున రవంతైన జ్ఞానము లేనివారికిఁ దీరునది గాదు. మే మాతనిని గుఱించిన విమర్శతోఁ బుటలను నింపివేయఁ దలంచికొన లేదు. ఎన్ని విధముల నెన్ని యిక్కట్టులు వచ్చినను గోరీ వెనుదీయని యోధశిఖామణి. కావుననే యాతఁడు విజయలక్ష్మినిఁ జేపట్టఁ గలిగెను. ఇంతియ చాలును.

జయచంద్రుని చరిత్రము ప్రారంభమునుండి సమాప్తివఱకు నెగుడుదిగుడులు లేక యొక్కతీఱున నున్నది. ఆతని హృదయ

క్షేత్రమున వనూయాబీజమును జల్లినవాఁడనంగపాలుఁడు. అయినను క్షేత్రము మంచిది గాకపోవుటచే నా యనూయాంకురములు వెఱ్ఱితలలు వైచినవి. మధ్యమధ్యఁ దటస్థించిన సంభవముల ననుసరించి యా యనూయాంకురము లా వెఱ్ఱితలలతోడనే యెంతవఱకుఁ బెరుగఁగలవో యంతవఱకును బెరిగిపోయినవి. వెఱ్ఱితలలు వైచిన వృక్షము లెట్టి ఫలముల నిచ్చునో వెఱ్ఱితలలువైచిన యా యనూయాంకురములు గూడ నట్టి ఫలములనే యిచ్చెను. జయచంద్రుఁడు గంగలోఁ బడి ప్రాణములను విడిచెను. చరిత్రకారులును, జనులునుగూడ జయచంద్రుని, దేశఘాతుకుఁ డనియు, నధమాధముఁ డనియు నిందించుచున్నారు.

పృథివీరాయని చరిత్రమున ననేకవిధము లైన రంగములు ప్రసక్తము లైనవి. అక్కడ తన నాతని చరిత్ర నామూలాగ్రముగ ననేకు లవగాహనము చేసికొనలేకపోవుచున్నారు. దాని యందలి మర్మార్థమును దెలిసికొన వలసిన భారమును మేము పాఠకమహాశయులకే విడిచిపెట్టుచున్నారము. ప్రజల సుఖమునకును, దేశస్వాస్థ్యమునకును రాజేయాధారభూతుఁడైయుండుటవలనఁ జేజిక్కిన వైరిని విడిచిపెట్టు రాజులను రాజ్యతంత్రము గర్హించుచున్నది. గోరీని విడిచిపెట్టకపోయినచోఁ గొంప మునిగిపోవు సందర్భము లేవియుఁ దటస్థించి యుండనట్లు చరిత్ర వివరించుచున్నది. విడిచిన కొలందిని మీఁదికి వచ్చువానిని విడుచుట యవివేకిలక్షణ మను విషయము మూఢులకుఁ గూడఁ దెలియనిది గాదు.

పృథివీరాజు, తనభోగకాంతను మోహించిన కయమాషుమంత్రిని సంహరించుట, తనకు మిక్కిలి ప్రీతిపాత్ర మగు వేనుఁగును

జంపిన చాముండరాయనికిఁ గారాగారశిక్ష విధించుట మున్నగు విషయములను విమర్శించుటకు మేము రాజ్యతంత్రజ్ఞులను బ్రార్థించు చున్నారము. రాయఁడు, తాను దాతార్థానునిచేఁ బట్టుబడి యీ యొక్క మాఱు విడువు మని ప్రార్థించుటచే గోరీ నేఁడుతడవలు విడుచుటవలన నే కీర్తి గలుగు నని తలంచెనో యా కీర్తివలనఁ గూడ వంచితుం డయ్యెను. తుద కెట్లయిన నేమి? భారతసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమై పోయెను. చరిత్రకారులును, బ్రజలును గూడఁ బృథివీ రాయఁడు దేశభక్తుఁడనియు, భాగతమాతృసత్పుత్రుఁ డనియు స్తోత్రము చేయలేక విసిగి పోవుచున్నారు.

ఈ సందర్భమున మనము చాందభట్టును విస్మరించితి మేనిఁ జాల నింద్యుల మయ్యెదము.

చాందభట్టు మహాకవి. ఈతఁడు "పృథివీరాజరాసా" యను పేరునఁ బృథివీరాజు చరిత్రమును రచియించెను. అది హిందీలో నొక యంతర్భాగం బగు చారణీభాషలో వ్రాయఁబడిన లక్షగ్రంథము. కావున నీతఁడు గౌరవపాత్రుఁ డనుటకు సందేహము లేదు; గాని మే మీతని కొసంగిన గౌరవ మంతయు నందులకే యని తలంపవలదు. బాల్యమునుండియుఁ దన్నభేదప్రతిపత్తితోఁ జూచిన రాయని యెడల నతఁడు కనఁబఱచిన కృతజ్ఞత సంస్తవనీయము. రాజు బందిగంబున నున్నంతకాలము నీతఁ డనుభవించిన విచారపుఁ బరిమితి, పిదప మిత్రుని బంధమోక్షణార్థము గావించిన ప్రయత్నములను బట్టి మనము తెలిసికొనవచ్చును. ఈతఁడు రాజు బంధమోక్షముకొఱకే గోరీపైఁ గవిత్వము చెప్పెను గాని ధనసంపాదనము కొఱకు గాదు. మిత్రునకు బంధమోక్షణము గావించి యాతని వైరి నాతనిచేత నే చంపించి యాతనితోఁగూడ నిహలోకమును బాసిపోయిన యీ

మహాకవినిగుతించి మనుష్యమాత్రుఁ డెవ్వఁడును వ్యతిరేకాభిప్రాయ మును గలిగి యుండఁ జాలఁడు.

అయిన నతఁడు రాయని కొఱకుఁ బ్రాణములను గూడ విడు చుటకుఁ దగిన కారణము లేమి యున్నవో మన మొకింత పరిశీలిం తము. రాయఁడీతని కవిత్వమును మెచ్చుకొని ధనకనకవస్తువాహ నము లవ్వారిగ నొసంగెను. ఇంత మాత్రముననే భట్టు రాయని కొఱకు ప్రాణములను బాసెనా? ఇది సరియైన కారణము కాదు. ధనమువలననే లోకప్రవృత్తి యంతయు జరుగుచున్న దని మేము చెప్పఁజాలము. "ధనమూలమిదంజగ" త్తను లోకోక్తిని మే మెఱుంగక పోలేదు; గాని యీ లోకోక్తి కంతటను సిద్ధి లేదు. ఇఁక నిందలి రహస్య మేమనగా?

రాయఁడు, భట్టునకు మనసిచ్చి మనసు పుచ్చుకొనియెను. ఈ రూపమున వారి యంతరంగముల కైక్యము సంఘటిల్లినది. కావున నే రాయఁడు కారాగారమున నున్నపుడు భట్టు నానాబాధల నను భవించుటయు, నాతని బంధమోక్షము కొఱకు ప్రయత్నించుటయు, నాతనితో నీ లోకమును విడుచుటయు సంభవించినది.

కవి యైనంతమాత్రమున భట్రాజుతో స్నేహము గావించినందు లకు రాయఁడు స్తుతిపాత్రుఁడే; గాని రాజు తన యెడలఁ జూపిన గౌరవమును గ్రహింపఁ గలిగినందులకు మనము భట్టు నెంతయు మెచ్చుకొనవలసియున్నది. భట్టు హృదయము గూడ విశాలమే గావున నట్టిది సంభవించెను. హృదయవైశాల్యమే మానవుల కౌన్న త్యము సంఘటించునది.

శ్రీరస్తు

వీరపూజ

ప్రథమభాగము

భీమసింహుఁడు

లక్ష్మణసింహుఁడు చిత్తూరు దుర్గమునందలి మేవాడు సింహాసనము నలంకరించి ధరాపాలనము గావించుచుండెను. యుద్ధాదికము లగు నుత్పాతము లేవియు లేమిం జేసియు, సహజముగ రాజు ప్రజాసౌఖ్యము నభిలషించువాఁ డగుటను దేశము శాంతిభూయిష్ఠంబై యుండెను. ప్రజ లెల్లరు రాజభక్తితత్పరులై, యఖండసౌఖ్యములతోఁ దులతూఁగుచుండిరి.

సృష్టిరహస్య మేమో గాని, శాంతి కెందును సుస్థితి గలుగుట చూడము. అలజడు లన్నియుఁ బోయి శాంతి నెలకొనిన దని వినిన మఱునాఁడే, యెచ్చటనో, యేవిధముననో, మఱల నశాంతి ప్రబలిన దను వార్తయే వినవచ్చుచున్నది. మొత్తము మీఁద విమర్శతోఁ జూచినచోఁ బ్రపంచ మంతయుఁ గల్లోలసంకుల మగు మహోదధి ననుకరించి యున్న దనుట యథార్థము. మహోన్నత మగు నొక్క యల వచ్చి యల్లకల్లోలము గావించిపోయిన పిదప,

మఱల వేఱొక యల వచ్చునంతలో నటి సముద్రము శాంతమై యున్నట్లు కాన్పించును. భౌతిక ప్రపంచప్రవృత్తి గూడ నిట్టిదియే. ఒకానొకప్పుడే దేశమునందైనఁ గొన్నిదినములు శాంతి నెలకొని నచో నా శాంతి యాగామి యగు ప్రబలాశాంతిని సూచించును. ప్రకృతము మేవాడురాజ్యమునందలి శాంతి గూడ నిట్టిదే యైనది.

భీమసింహుఁడు రాణాలక్ష్మణసింహునకుఁ బినతండ్రి. ఆ తఁడు భీముని వలె మహాపరాక్రమశాలి. వివేకమహితుఁడు. సుగుణములకుఁ బుట్టినిల్లు. ఆతఁడు ఖడ్గవ్యాపారమున స్వసేనాధిపతి యయి, కార్యాలోచనమున మహామాత్యుఁడును, బాంధవమునఁ దండ్రి యంతటివాఁడునై, త్రికరణశుద్ధిగ రాణా యభ్యుదయమునే గోరుచు నాతనికిఁ గుడిభుజమై యుండెను.

ఆతఁడు సింహళద్వీపపురాజగు హమీరసింహుని కూఁతురు పద్మినీదేవి యను నామెను బరిణయమయ్యెను. ఆమె ప్రపంచ మునం దెందు నంతటి చక్కనిచుక్క లేదని పేరు గాంచెను. మఱి యు, నామె చక్కఁదనమునకుఁ దగునట్లు సుగుణవతియై, యన్ని విధముల భర్తకనురూపయై యాతని పదదాసియై మెలంగుచుండెను. ఇఁక భీమసింహుఁడు స్వర్గసౌఖ్యము ననుభవించుచున్నాఁడనుటలో వింత యేమి యున్నది? ఇహలోకమున భార్యకంటె సుఖదాయక మగు వస్తువు మఱియొకటి యేమున్నది?

"భార్యారూపవతీశత్రుః" వని యొక ప్రామాణోక్తి గలదు. ప్రాపంచికవృత్తమును విమర్శించి చూచినచో నిది యథార్థమని చెప్పుటకు సందేహ మక్కఱలేదు. రూపవతులకొఱకనేకయుద్ధము

ప్రవర్తిల్లినవి. అనేకవంశము లంతరించిపోయినవి. అనేకరాజ్యము లడుగంటినవి. రూపవతి యగుట వలననే దేవమనుజనసంభవ యగు జానకి రావణాపహృత యైనదని యొక చాటూక్తి గలదు. ఎచ్చట నైన నే కారణమువలన నైన నీ గ్రామీణోక్తి కెప్పుడైన వ్యతిరేకము జరుగుట సంభవించినను మొత్తము మీఁద దీనినిఁ ద్రోసివేయుటకు వలనుపడదు. పురాణములయందే గాక భారతదేశేతిహాసమునఁ గూడ దీని కనేకోదాహరణములు కాన్పించుచున్నవి.

మేవాడురాజ్యమును రాణా లక్ష్మణసింహుఁడు పరిపాలించు కాలమున నల్లాయుద్దీనుఁ డను తురుష్కుఁడు ఢిల్లీ సింహాసనము నధిష్ఠించి యుండెను. అల్లాయుద్దీనుఁడు ఖిల్జీ వంశజుఁడు. ఫీరోజను నాతఁడు బానిసవంశమునందలి కడపటివాఁ డగు కైకుబాదను సుల్తానునిఁ జంపి జలాలుద్దీనుఁడను పేరుతో ఢిల్లీశ్వరుఁ డయ్యెను. అల్లాయుద్దీనుఁడు జలాలుద్దీనుని తమ్ముని కుమారుఁడు. అల్లాయుద్దీనుఁడు సాహసధైర్యములయం దసమానుం డగుటచేఁ బెదతండ్రి యాతనినిఁ జాలఁ బ్రేమతోఁ జూచుచుఁ బెద్ద పెద్ద కార్యములయందు నియోగించుచుండెను. ఇట్లు చాలఁగాలము కడచిన పిదప నల్లాయుద్దీనుఁడు పెదతండ్రినిఁ జంపి ఢిల్లీశ్వరుఁ డయ్యెను.

పిదప నల్లాయుద్దీనుఁడు పద్మిని యంతటి సుందరి యీప్రపంచమున లేదని వినియెను. ప్రకృతిధర్మ మేమో గాని "సుందరి, సుందరుఁడు" అను మాటలు రెండును వినిపించిన వెంటనే స్త్రీపురుషుల హృదయముల కొకవిధ మగు చలనము గలుగుట చూచుచున్నారము. హృదయ మస్వతంత్ర పనిసేయునప్పు డీచలనము పాలపొంగు వలె నంతలో శాంతించిపోయినను, హృదయము సుస్థిరమై

యున్నపుడు మాత్ర మంతకంతకు వృద్ధియై, దుర్భరమై కామాంకురముల నుత్పాదించుచున్నది. ఆపిమ్మట జరుగునదియు, జరుగుచున్నదియు విస్పష్టమే. అనేకపురుషులు సుందరు లని వినినంతనే యాస్త్రీలకొఱకు కత్తులు దూసి వేలకొలఁది జనులను సంహారించిరి. అనేకస్త్రీలు నట్లే దేవేంద్రవైభవములను గూడఁ బరిత్యజించి యెవరేమనుకొనెదరో యను సందియమును విడిచిపెట్టి సుందరపురుషుల కొఱకు కిలువిడిచి నిర్జనప్రదేశములకైనఁ బోయి యున్నారు. అయినను మే మా విషయమున నేమియుఁ జెప్పుట లేదు. ఇఁక మా సందియ మేమనఁగా? స్త్రీపురుషుల హృదయములకు వికారములను గలిగించు నా శక్తి సౌందర్యమునందే యున్నదా? సౌందర్య శబ్దమునందుఁ గూడ నున్నదా?

పద్మినీదేవి త్రిలోకసుందరి యను మాట యల్లాయుద్దీనుని హృదయమున కొకమాఱు చలనమును మాత్రము గలిగించి యూరకయుండ లేదు. వెంటనే దానివలనఁ గాఁదగిన పని యేమో యైపోయెను. అతని హృదయమునఁ గామాంకురములు మొలక లెత్తెను. ఆ కామము నశించిపోవుటకుఁ దగిన యవకాశము లేమియుఁ దటస్థించినవి గావు. క్రమక్రమముగ నా కామము మోహముగాఁ బరిణమించెను. తుదకుఁ బద్మినీమోహనరూప మాతని హృదయక్షేత్రమునఁ దాండవము ప్రారంభించెను. అతఁ డెప్పుడును బద్మినినిఁ బ్రత్యక్షముగఁ గాని, పటమునఁ గాని చూచి యుండ లేదు. అయిన నేమి? భగవంతునిచే నొసంగఁబడిన భావనాబలము నిరంకుశమై యుండ వానికిఁ బద్మినీమోహనరూపసందర్శనమున కభ్యంతర మేమి? అదియైన తరువాత నిఁకఁ గావలసిన దేమున్నది? రాజ్యపాలనమున

వశ్రద్ధ వృడమెను. నిద్రాహారములయం దాసక్తి పోయెను. ఇఁకఁ బద్మినీదేవి తన యంతఃపురమునకు వచ్చినఁ గాని బ్రతుకఁజాల నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

అది యేమి చిత్రమో గాని భారత దేశేతిహాసమున వర్ణింపఁబడిన తురుష్క రాజులలో నేమి సరదారులలో నేమి యనేకులు భారతీయ స్త్రీలకు మానభంగము గావింపఁ దలఁచికొనిన వారే కాన్పించుచున్నారు. అనేకు లాప్రయత్నమున లబ్ధవిజయు లైనారు. అనేకులు విఫలప్రయత్ను లైనారు. అనేకులు ప్రాణములు గూడఁ దొరంగినారు. కొందఱు కొన్ని సంసారములను గూలఁద్రోసినారు. మఱికొందఱు కొన్ని రాజ్యములను బగ్గుంపాలు చేసినారు. అనేకులు భారతరమణీమణులచేతులలోనే మడిసినారు. దీనివలనఁ దురుష్కులందఱు నట్టి కాముకులే యనియు, దురుష్క జాతి కంతకు నది సహజగుణ మనియును మేము చెప్పుట లేదు. భారతదేశమునఁ బరిపాలనము గావించిన యే తురుష్కుని చరిత్రమును వ్రాయఁబూనినను సాధారణముగ భారతస్త్రీహరణమును గూర్చిన వారి ప్రయత్నములను వర్ణించుట యనివార్య మగుచున్నది. ఈవిషయమును బ్రత్యేకముగ వివరించి చెప్పుటకుఁ బక్షపాతము గాని యసూయ గాని కారణము గా దని సహృదయులకుఁ దెలియనిదిగాదు.

పద్మినీదేవి యెట్లు చేఁజిక్కును? ఆమె యవివాహిత గాదు. మగనాలు. పయింబయిగ నన్ని విషయములయందును దురుష్కుల నీసడించు వంశమునకు భూషణము. సహజముగ మేవాడుసంస్థానాధీశ్వరులు మానధను లని పేరువడసిరి. అందును భీమసింహుఁడు గ్రేసరుఁడు; భీమపరాక్రముఁడు. ఈ కోరిక యెట్లు సాధ్యపడును?

పెద్దజాగీ రొకటి యిచ్చినచో వారు స్వయముగఁ బద్మినీదేవినిఁ దన యంతఃపురమునకుఁ దీసికొనివచ్చి విడిచిపోయెద రని యల్లాయుద్దీనుఁడు తలంచెను. కాని చెంత నున్న వారీయాలోచన కొనసాగఁజాల దని విన్నవించిరి. దీనిపై నాతఁడు యుద్ధమైనఁ జేసి తీసికొని వచ్చెద ననియెను. అందులకు వారెల్లరును సమ్మతించిరి. మేవాడు సంస్థానమువారు నీ ప్రతాపానలము నెదుట శలభమాత్రు లని వారాతనినిఁ బొగడిరి. పద్మినీదేవికొఱకు విడిది మున్నగు నేర్పాటు లన్నియుఁ జేసియే యుద్ధమునకు బయలు వెడల వచ్చునని సలహా చెప్పిరి. తుద కల్లాయుద్దీనుఁ డఖండసైన్యమును వెంట నిడుకొని వచ్చి చిత్తూరుదుర్గమును ముట్టడించెను.

హఠాత్సంభవం బైన యీ విపత్తు వారసి రాజపుత్రులు చాలఁ గలవరపడిరి. పెదతండ్రినిఁ జంపి రాజ్య మపహరించిన యల్లాయుద్దీనుని క్రూరస్వభావమును వారు విని యున్నారు గావున నాతఁడు రాజ్యకాంక్షియై వచ్చె నని భావించిరి. అల్లాయుద్దీనుఁడు పద్మినీదేవికొఱకు కాంక్షించి వచ్చె నను సంగతి యా క్షత్రియవీరుల కేమి యెఱుక ? కాని వారి కీశ్వరునితో యుద్ధము పొసఁగినను భయము లేదు. ఉత్తరభరతవర్షమునందలి క్షత్రియకుటుంబములయం దెల్ల శౌర్య సాహసాదికములవిషయమున మేవాడు రాజకుటుంబమే యగ్రస్థానము వహించుచున్నది. వైరివీరులను ఖడ్గములకు బలి యిచ్చుట యొండెఁ దాము బలియగుట యొండెఁ దక్క వారికి మఱియొక నిశ్చయము లేదు. అట్లగుటచే వారికి సంగర మనిన సంబరము. సైన్యము కొలఁదిగ నున్న సంకోచింపరు. గొప్పగ నున్న సంతోషింపరు. యుద్ధప్రసంగము వచ్చినచో వెంటనే నడుముకట్టి

యొఱనుండి కత్తి దూసి రణరంగమున కుఱుకుట తక్క వారు మఱి యొకటి సేయరు. మీ రిది రాజనీతిజ్ఞుల లక్షణము గా దందురా? వారు, పరులు వచ్చి యుద్ధమునకు నిలిచినపుడు పోరకుండుట క్షత్రియలక్షణము గా దందురు. ఈ రెండు వాదములయందలి సమీచీనతను గుఱించి మేము తరువాతఁ జెప్పెదము. కథ నడపుటయే యిపుడు మా విధి. అల్లాయుద్దీనుఁ డట్లు కోటను ముట్టడించిన వెంటనే వారు దుర్గద్వారములను మూయించి యుద్ధమునకు సిద్ధపడిరి.

రాణా తురుష్కుని యాగమనకారణమును గుఱించి యాలోచింప సాగెను. అప్పు డాతనితో భీమసింహుఁడు గూడ నా యాలోచనమునఁ బ్రవృత్తుఁడై యుండెను. ఒకదానిపై వేఱొకటి చొప్పున వారి కనేకయోచనలు తోఁచెను. తుదకు వా రీ యోచనాపరంపరచే విసిగిపోయి "యిఁకఁ గారణములతోఁ బని లేదు. యుద్ధము తప్ప" దని నిశ్చయము గావించుకొని సైన్యపరీక్షకు బయల్వెడలిరి.

ఇంతలోఁ దురుష్కుని వద్దనుండి కోటలోని కొక వార్త వచ్చెను. ఆ వార్త వినుటకు వారు చాలఁ దొందరపడిరి. అల్లాయుద్దీనుఁ డిట్లు కబురంపెను. "మేము మీ కోటను బ్రద్దలుగొట్టి మీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనవలె నని గాని, మీచేఁ గప్పము పుచ్చుకొనవలె నని గాని వచ్చి యుండలేదు. మీరు, మీకును మీ కోటకును, మీ రాజ్యమునకును, సుస్థితినిఁ గోరెద రేనిఁ ద్రిలోకసుందరి యగు పద్మినీదేవిని మాకిచ్చివేయుఁడు. లేకున్న బలిమినిఁ దీసికొని పోయెదము"

ఆ క్షత్రియవీరు లావార్త నాలించి ప్రళయకాలరుద్రుల వలె మండిపడిరి. ఇంతకంటె వారి యాగ్రహమును మేము వర్ణింపఁ జాలము. భారతీయులకుఁ దమ స్త్రీలమానమును గాపాడుకొనుట కంటె వేఱొక యుత్కృష్టకార్యము లేదు. ఇతరజాతుల వారికిఁ గూడ నిట్టి పట్టుదల యుండిన నుండవచ్చును. కాని యొక్క స్త్రీ మానమును గాపాడుటకు భారతీయులు జూపునంతటి యాత్మత్యాగము నెవ్వరును జూపఁజాలరు. పరస్పరభిన్నాచారము లగు రెండు జాతుల మైత్రిని మే మంగీకరింతుము గాని సమ్మేళనము నంగీకరింపఁ జాలము. భిన్నజాతిసమ్మేళనము వలనఁ గలుగు లాభము లాభాసములు. గంగాగోదావరీకృష్ణవేణ్యాదినదుల పావిత్ర్యమును, గోబ్రాహ్మణమహాత్మ్యము నంగీకరించువా రెవరును భిన్నజాతిసమ్మేళనమున కంగీకరింపజాలరు.

తమ జాతియే సర్వోత్కృష్ట మని భారతీయుల యభిప్రాయము. ఋగ్యజుర్వేదాదికము లగు భారతీయుల మూలగ్రంథముల ఘనతెను స్వయముగ నెఱింగిన విజాతీయపండితులు గూడ భారతజాతి యుత్కర్షము నంగీకరించి యున్నారు. తమ తమ జాతుల యెడల నిట్టి యభిప్రాయ మెల్లరకు నుండవచ్చును. అట్లయిన జాతిసాంకర్యమున కవకాశమే యుండదు. ప్రపంచమునందలి జాతుల కన్నిటికి నైక్యము గావలె నని గోసువారి కీ వాద మవిచారమూలకముగఁ గాన్పింపవచ్చును; గాని సర్వజాతులకు నైక్య మెన్నటికిని సంఘటిల్ల దనియు, నొకవేళ సంఘటిల్లినచో నది రాజకీయవిషయములఁ గాని సాంఘికవిషయములఁ గా దనియు నెఱుంగుట వారికి శ్రేయము. ప్రకృతమునఁ గాకపోయినఁ బూర్వకాలమున నైన

మున్నతి వహించియున్న జాతిలోఁ బుట్టినవాఁడు, తన పూర్వు లజ్ఞాను లని గాని, తన వేద మజ్ఞానవిలసిత మని గాని చెప్పుటకుఁ గాదు; తలంచుటకుఁగూడ నంగీకరింపఁజాలఁడు.

ఉత్తరభారతదేశమునందలి క్షత్రియసంస్థానములలో నెల్ల ముఖ్యముగ మేవాడు సంస్థానమువారు తొలుదొల్త నుండియు నీ భావమునే ప్రకటించిరి. అట్లాగ్రహమహోగ్రులై యున్న రాణాయును భీమసింహుఁడును గూడ నతిరభసంబున బురుజుల మీఁది కరిగి తురుష్కశిబిరములను ధ్వంసము సేయుఁ డని ఫిరంగీల సైనికుల కాజ్ఞ యిచ్చిరి. హఠాత్ప్రయుక్తమై, తన సైనికులలో ననేకులకు వీరస్వర్గము నొసంగిన భీకరాయసగోళవితతియే యల్లాయుద్దీనునకుఁ బ్రత్యుత్తరం బయ్యెను.

ఇది యంతయుఁ జూచి సంగతిసందర్భములు గ్రహించికొని యల్లాయుద్దీనుఁ డత్యుగ్రుఁడై కోటను ధ్వంసము సేయ సైనికుల కాజ్ఞాపించెను. వెంటనే యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. ఈ యుద్ధము చాల దినములు జరిగెను. రాజపుత్రు లెవ్వరును జిత్తూరు వారికి సాయము రాకుండ మార్గము లన్నియు నరికట్టి తా నవసర మైనప్పు డెల్ల దిల్లీనుండి క్రొత్తసైన్యమును రప్పించుకొనుచు నల్లాయుద్దీనుఁడు పద్మినీదేవి పొందొనఁగూడినచోఁ గలుగు నానందము నూహించుకొనుచుఁ బోరు సాగించుచుండెను.

కాని యెన్నివిధములఁ బ్రయత్నించినను రాజపుత్రులు స్వాధీన మగుదు రని తలంచుట కాధారములు కాన్పింపవయ్యెను. దినములు కడచిన కొలఁదిని దురుష్కసైన్యములు తరిగిపోసాగెను; గాని రాజపుత్రులు మాత్రము చెక్కుచెదరక యట్లేయున్న ట్లుండిరి.

దుర్గ మెత్తయిన కొండమీఁద నుండుటచేఁ దురుష్కుల ఫిరంగీల బారులు చాలవఱకు నిష్ఫలము లై పోవుచుండెను. రాజపుత్రులు ప్రయోగించు ప్రతిశతఘ్నులయు వందల కొలఁది తురుష్కులను రూపుమాపుచుండెను. అట్లగుటంజేసి తుట్టతుద కల్లాయుద్దీనుఁ డిఁక జయము నెడల నాశ వదలుకొనవలసినదే యని నిశ్చయించు కొనియెను.

కాని పద్మిని మీఁది యాశ మాత్ర మాతని కింకను బెరిగిపోవు చునే యుండెను. ఆ యాశవలన క్షీణించిపోయిన పౌరుష మపు డపుడు మఱల నుద్దీప్తంబు కాసాగెను. ఈ యాశయు నా పౌరుషంబును గలిసి శిబిరమునఁ గూరుచుండి ఢిల్లీకిఁ బోవలయు నని యూహించుకొనుచుండు నల్లాయుద్దీనుని మఱల మఱల యుద్ధభూమికు ఱికించుచుండెను. ఎంతచేసినను ఫలము లేదయ్యెను. తుదకుఁ బద్మినీదేవిమీఁది యాశ పూర్వపక్ష మైపోయెను. పౌరుషము మొదలే నశించిపోయెను. ఇఁక నేమియుఁ జేయఁజాల నని తలంచి లజ్జ నంతకు ముందే త్యజించి యల్లాయుద్దీనుఁడు, "పద్మిని నొకమాఱు చూపినఁ జాలును. నేను ముట్టడి మాని ఢిల్లీకిం బోయెద" నని రాజపుత్రులకుఁ దెలిపెను.

రాజపుత్రులు గూడఁ గొంతయలసిపోయిరి. రాణాయును భీమసింహుఁడును, దక్కుంగల కులవృద్ధులు నీ విషయమును గుఱించి చాలఁ దీవ్రముగ నాలోచించిరి. ఎవ్వఁ డే స్త్రీనిఁ గామించి తీసికొనిపోవుటకు వచ్చెనో యా విజాతీయున కా స్త్రీనిఁ జూపు నెడల మానమునకును శౌర్యమునకునుఁ గలంకము వచ్చునా రాదా యని మొదటి ప్రశ్న. దానికి వా రెట్లో సమాధానము నూహించుకొనిన

వెంటనే "యింతటితోఁ దురుష్కుఁడు ముట్టడిమాని పోవునా పోఁడా? యని మఱియొక ప్రశ్న తారసిల్లెను. దానికిఁ గూడ నొకవిధముగ సమాధానము నూహించుకొనిరి. కాని యెల్లరును గలిసి కట్టకడపల "నీ యవసరమున భీమసింహుఁడు ప్రత్యుత్తర మీయవలసియుండు" నని చెప్పిరి. రాణాయు నా యభిప్రాయమునే సూచించెను.

భీముఁడు వారి మాటలవరుసను బట్టి తురుష్కుని కోరికను దీర్చుటయే వారి యభిప్రాయ మైనట్లు గ్రహించెను. పిదప నాతని మనస్సు పరిపరివిధములఁ బోయెను. కులమువా రంగీకరించినంతమాత్రమున మానభంగమున కొప్పుకొనవలసినదేనా యని యొకమాఱును, నిది మానభంగ మగునా కాదా యని మఱియొకమాఱును, యుద్ధము సేయలేక విసివిపోయి యిట్లు కోరిన తురుష్కుఁడు దీని కంగీకరింపకున్న నేమి సేయఁగలఁ డని యింకొకమాఱు నాతఁ డిట్లనేకవిధములఁ దనలోఁ దాను చర్చించుకొనియెను. కాని యేటు సెప్పుటకు నాతనికి సాహసము గలిగినది గాదు. మఱల మఱల యోచించుకొనియెను. పద్మిని యేమి చేసిన నేమనునో యని గూడ సందియము తోఁచెను. ఈ తీవ్రచర్చలో నాతనికి మఱియొక సందియము గలిగెను. కులపుఁబెద్దల సంగతి యట్లుండుఁ గాక. ఏమి చేసినను బద్మిని యిఁకఁ దనకుఁ దక్కునా తక్కదా? ఈసందేహము తోఁచినపు డాతని హృదయము కలఁగిపోయెను. ఇఁక హృదయ మాలోచనకుఁ జో టిచ్చినది గాదు. అక్కతన నాతఁడు సాహసించి "యిట్టి సందిగ్ధస్థితిలోఁ గర్తవ్యనిర్ధారణము కులస్వాములే చేయవలయు" నని చెప్పెను. ఇది విని వా రెల్లరును "భీముని బిగి సడలి

పోయినదని తలంచిరి. ఒక్క భీముని బిగియే గాదు. రాజపుత్రుల యందఱిబిగియు సడలినదని మేము తలంచుచున్నారము.

పిదప భార మంతయుఁ దమపైఁబడుటచేఁ గులస్వాములును లక్ష్మణసింహుఁడును మఱల మఱలఁ జాలఁ దీవ్రముగ నాలోచించి తుదకుఁ బద్మినీప్రతిబింబమును జూపుట కంగీకరించిరి. భీముఁ డందులకుఁ దన యాభ్యంతర మేమియు లే దనియెను. అప్పుడు రాణా "నీకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ బద్మినీదేవి దర్శన మగుట కలలోని వార్త. కలయునెడల నిలువుటద్దములోని యామె ప్రతిబింబమును నీవు చూడవచ్చు" నని తురుష్కునకుఁ దెలియఁబఱిచెను.

"కాముకస్య కుతో లజ్జా" యని యొక లోకోక్తి గలదు. దీని యాథార్థ్యమును గుఱించి సందేహింపవలసిన యావశ్యకము గాన్పింపదు. ఒక్కొక్కప్పుడు కాముకులు తమతమ మనోహారిణుల యెడలఁ గావించు చేష్ట లాశ్చర్యజనకములు. దర్శనమాత్రముననే కొందఱానందింతురు. వచశ్శ్రవణమాత్రంబుననే మఱికొందఱుబ్బిపోయెదరు. తన ప్రియురాండ్రను గుఱించి పరు లెవరైనఁ జెప్పుకొనుట విని సైతము ధన్యుల మని తలంచు మహాత్ము లున్నారు. తలుపు చాటున నుండియైన, నిముసమైన నామె ముఖమండలము గాన్పించినఁ జాలు నని విసుగులేకుండఁ దఱచుగ నా వీధినిఁ దిరుగువారు వందలకొలఁదిగ నున్నారు. ఆమె ధరించి పాఱవైచిన కుసుమమాలికలను, సేవలకుసుమములను గూడ నత్యానందముతోఁ దీసి యత్యాదరముతో నాఘ్రాణించి జాగ్రత్త సేయువారు గూడ నున్నారు. ఇఁక నామె చెప్పినపనులు చేయుటయందుమాత్రమే దినములు, మాసములు, సంవత్సరములు గూడఁ గడపివైచిన వారి విషయమును,

భావనాబలంబుననే యామె కోర్కెల నూహించుకొని వెంటనే
తీర్చువారి సంగతిని, నే హేతువువలన నైన నామె గ్రామాంతరము
వెళ్లినచో నేదో యొక వంక పెట్టుకొని తాము గూడ నా గ్రామ
మున కరుగువారిని గురించియుఁ జెప్పవలసిన పని యేమున్నది?
అంత మాత్రమున నేమి ఫల మని మీరు మమ్ము బ్రశ్నింప వలదు.
అది కాముకైక వేద్యము. మే మెట్లు చెప్పగలము?

కాముకవృత్తం బిట్టిదగుట నల్లాయుద్దీనుఁ డందులకే సంతో
షముతో నంగీకరించెను. ఆతఁడు, యుద్ధము మాని సైనికుల నందఱను
శిబిరములలో విశ్రమింప నాజ్ఞాపించెను. కోటలోఁ బద్మినీసందర్శన
మునకు వలయు నేర్పాటు లన్నియు నిముసములో ముగిసెను. నిలు
వుటద్దమునఁ దురుష్కునకుఁ దన ప్రతిబింబమును జూపుటకుఁ బద్మిని
మనస్ఫూర్తిగ నంగీకరించెనో, పురుషుల బలాత్కారము వలన
సమ్మతించెనో చెప్పఁజాలము. ఎట్లయిన నేమి?

ఇంతలో రావచ్చు నని కోటలోనుండి వర్తమానము వచ్చెను.
అది విని పరమానందభరితుఁడై చక్కఁగ నలంకరించుకొని యూష్ణ
యల్లాయుద్దీనుఁడు వెంటనే బయలుదేఱి యొంటరిగఁ గొండ యెక్కి
దుర్గములోఁ బ్రవేశించెను. సంధి కుదిరినది గావున రాజపుత్రులు
కొంద ఱాతని నుచితమర్యాదలతో నెదుర్కొని రంగస్థలమునకుఁ
దీసికొనిపోయిరి. అట నొకదానిలోని ప్రతిబింబ మొకదానిలోఁ
బ్రతిబింబించునట్లు నిలువుటద్దములు వరుసగ నమర్పఁబడి యుండెను.
తరువాతఁ గొన్ని నిముసములకుఁ బద్మినీమోహనరూప మా దర్పణ
ములయందుఁ బ్రతిబింబిత మయ్యెను. తురుష్కుఁ డది చూచి
ముగ్ధుఁడై కొంతవడికిఁ బ్రతిమాకృతినిఁ దాల్చెను. పిమ్మటఁ

దెలిపెంది, యామె తన మోహనరూపమును గాంచినచో నిప్పుడు గాకున్న మఱియొకప్పుడైన వెనుదగిలి రాక మాన దని భావించి, తన ప్రతిబింబ మామెకుఁ గాన్పించున ట్లద్దమున కెదురుగ నిలిచి యామె సౌందర్యమును మఱల నొకమాఱు చూచి వికసిత వదనుఁడై మఱల యథాస్థానమునకు వచ్చి కూర్చుండెను.

పద్మినీరూపసందర్శన మింతటితో ముగిసెను. అల్లాయుద్దీను నకును రాజపుత్రులకును స్నేహ మొనఁగూడెను. ఎప్పటికి నీ స్నేహ మిట్లేయుండవలయు నని వారు కూడఁబలికికొనిరి. ఎల్లరిచెంతను సెలవు గైకొని యల్లాయుద్దీనుఁడు తన శిబిరమునకు బయలుదేఱెను. రాణా మున్నగువా రెల్లరు నచ్చటనే యుండిపోయిరి. పెద్దల యనుజ్ఞ చొప్పున భీమసింహుఁడు తురుష్కుని సాగనంపుటకు బయలుదేఱెను. వా రిరువురును మందహాసవదనులై యేమేమో మాట్లాడుకొనుచుఁ బ్రాకారము లన్నియు దాఁటి మెట్లమీఁదనుండి కొండ దిగసాగిరి. ఛీ! తన భార్యను దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన వానిని సగౌరవముగ సాగనంపుటా?

ఆ మాటయు నా మాటయు ముచ్చటించుకొనుచు, నడుమ నల్లాయుద్దీనుఁడు "మీ రొకసారి మా ఢిల్లీనగరమునకుఁ జనుదెంచి మమ్ము గౌరవింపఁ గోరుచున్నార" మని భీమసింహునితో ననియెను. "తీరికయైనప్పు డట్లే చేయవచ్చు"నని తురుష్కునకు భీమసింహుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. వా రిట్లు మాట్లాడుకొనుచుఁ గొండమీఁదఁ జాల దూర మరిగిరి. భీమసింహుఁ డింక వెనుకకుఁ బోవలె నని తలఁచి యల్లాయుద్దీనుని యసంపూర్ణవాక్యమును దానే ముగించి "యిఁక సెలవు గైకొనియెద" ననియెను. "చిత్త" మని చెప్పి

చిన్నగవుతోఁ దురుష్కుఁడు మార్గమున కిరుకెలంకులనున్న సాంద్ర లతాగుల్మములదెస దృష్టి సారించి కొంచెము దగ్గుట నభినయించెను. కనుమూసి తెఱచునంతలో నాపొదలచాటునుండి కొందఱు తురుష్కభటు లురుకెంచి భీమసింహునిఁ గదలకుండఁ బట్టుకొని కాలుసేతులకు సంకెలలు తగిలించి ఖైదు చేసిరి. భీమసింహుఁ డది చూచి నిర్విణ్ణుఁడైపోయెను. ఔరా! ఎంత వింత!

అల్లాయుద్దీనుఁడు ద్రుతగమనంబున క్షణములో శిబిరమును జేరికొని భీమసింహునిఁ బ్రత్యేకశిబిరమున బంధించి "యిఁకఁ బద్మిని యెట్లు చేఁజిక్కదో చూచెద"నని యనుకొని తన తెలివితేటల కొకమాఱు గర్వించి, యుద్ధము సేయుటకు సైనికులను సర్వసిద్ధముగా నుండ నియమించి "పద్మిని నిచ్చినఁ గాని భీమసింహుని విడువ"మని రాజపుత్రులకు వర్తమానము చేసెను. అట్లు చేయకపోయినచో మఱల యుద్ధము ప్రారంభించుటయే గాక, "భీమసింహుని సంహారించివైచెద" మని గూడ నా వార్తలో సూచించెను.

కోటబురుజులమీఁదఁ గాపున్న భటులమూలమున భీమసింహుని బంధనవృత్తాంతమును విని తెల్లవోయియున్న రాణాయుఁ గులస్వాములు నల్లాయుద్దీనుని సందేశమును విని కొయ్యబాఱిపోయిరి. అంతఃపుర మంతయు గగ్గోలువడసాగెను. తక్కిన వారెల్లరును గళవళపడఁజొచ్చిరి. రాణా చాల విచారించెను. పిదప నెల్లరును గూడి భీమసింహుని విడిపించుట యెట్లని యాలోచింపఁ దొడఁగిరి. వారి కనేకోపాయములు తోఁచెను. కాని యన్నియుఁ బ్రతిహతములై పోయెను.

రాణా యగుట లక్ష్మణసింహునిపై నిప్పుడు చాల భారము పడినది. అల్లా యుద్దీనున కిప్పు డాతఁడే సమాధానము చెప్పవలసి యున్నది. మొదటి నుండియు నకృత్రిమప్రేమతోఁ గేవలము తన యభ్యుదయమునకై జీవితము ధారవోయుచున్న భీమసింహుని విడిచిపెట్టుట న్యాయ్యమా? ఆతనికై కాతని యాత్మప్రాణ మగు పద్మినీదేవిని విడుచుట ధర్మమా? మేవాడురాజ్యమునకుఁ బ్రతిష్ఠ వచ్చినను, నప్రతిష్ఠ వచ్చినను, విజయము చేకూరినను, వినాశము సంప్రాప్తించినను నేఁటి యీ సమస్య వలననే తెల్ల మగును. ఇప్పుడు మేవాడు రాజ్యముతోఁ గూడ వా రిరువురను రక్షించితీర వలెను. ఏమి దారి?

అంతఃపురమునఁ బద్మిని సైత మిట్లే తనకును, దనభర్తకును, మేవాడు రాజ్యలక్ష్మికి నెట్టి యపాయము నొదవకుండ నీ యాపద నుండి దాఁటుట యెట్లని యాలోచించుచుండెను. పాప మీ సంద ర్భమున నామెకుఁ గూడ ననేకాలోచన లుప్పతిల్లి వెంటనే యన్నియుఁ బూర్వపక్షములై పోయెను. మఱల దీర్ఘాలోచనము ప్రారంభించెను. ఇంతలో "దర్శనమునకు నిరీక్షించి యున్నాఁడ" నని లక్ష్మణసింహుఁడు పరిచారికాముఖమున నామెకు సమాచార మంపెను. అప్పటి కామె యోచన పూర్తి యయ్యెను. "ఇఁక నిప్పుడు దర్శనమునకు రానక్కఱ లేదు. "మీకుఁ బద్మినీదేవి నిచ్చి వైచెదము. మీరు ముట్టడి మానివేయవలయును. మఱియుఁ బద్మినీ దేవి చాల గౌరవము గల దగుటవలన నామెను సాగనంపుటకై యేడువందల మేనాలలో క్షత్రియస్త్రీలు వచ్చెదరు. కావున నా పల్లకు లెల్ల విడియుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు గావింపవలెను. వారి

రాణివాసమున కేమియుఁ భంగము గలుగఁ గూడదు. మీ వా రెవ్వరు నా డేరా చెంగట నుండ రాదు. అట్లయినఁ బద్మిని మీకుఁ దక్కు" నని తురుష్కునకు సందేశ మంపవచ్చు" నని యామె కుమారునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

అదివినిన వెంటనే లక్ష్మణసింహుఁడు రిచ్చవడెను ; గాని తోడనే యందలి మర్మార్థము నెఱింగి పినతల్లి వివేక గౌరవమునకుఁ జాల సంతసించి కార్యసిద్ధి యైనట్లే భావించెను. ఆ వెంటనే యీ వార్త నల్లాయుద్దీనునకుఁ దెలియఁజేసి ప్రత్యుత్తరము కొఱకుఁ బ్రతీక్షింపసాగెను.

అప్పు డల్లాయుద్దీనునకుఁ గలిగిన యానందమునకు మితి లేదు. తాను వినినంతకంటె నెక్కుడు సౌందర్యవతియై యున్న పద్మిని తన్ను ననుగ్రహించు నని తెలియవచ్చుటచే నత్తురుష్కుఁ డిఁకఁ దన యంతటి యదృష్టవంతుఁడు భూలోకమున మఱియొకఁ డుండఁబోఁడనియు, నిలువుటద్దమున నామె కెదురుగ నిలిచి తాను గావించిన ప్రేమసూచకం బగు కనుసన్న పూర్తిగఁ బనిచేసె ననియు, నామె యా యద్దమున స్వీయప్రతిబింబమునకు సరసఁ బ్రతిబింబితం బైన తన ప్రతిబింబము నారసి నిలువెల్లఁ గరఁగిపోయి యుండు ననియు, నప్పుడే యామె యెప్పు డీ రసికశేఖరునితోఁ గలిసి సుఖించుట సంభవించు నని యనుకొని యుండు ననియు, నట్లగుట నీ సమయమునఁ దాను భీమసింహునిఁ జెఱఁబట్టుట పద్మినికిని దనకును గూడ మంచిదే యైన దనియు భావించి యాతఁడు పొంగిపోసాగెను. ఈ యానందాతిరేకమువలన భావరహితములై పోయిన యాతని చూడ్కు లప్పుడు విద్యుల్లతల వలె మెఱసిపోఁ జొచ్చెను.

ఇట్లొక నిమిషము గడచిపోయిన తరువాతఁ బద్మినిని సాగ నంపుట కేడువందల పల్లకీలలో క్షత్రియ స్త్రీలు వచ్చెద రనియు, వారికిఁ దగు విడిది యేర్పాటు చేయవలయు ననియు రాజపుత్రులు పంపిన సందేశము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. వెంటనే యాతఁ డొక పెద్దడేరా నిర్మింపించి పద్మిని రాకకై చిత్తూరు దుర్గసింహద్వారము దెసకుఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పు డాతఁడు "రాజపుత్రు లేమో మహాపరాక్రమశాలు లను నమ్మకముతో నిఁకఁ బోరుటవలన లాభము లేదని తలంచి పద్మిని నొకమాఱు చూపినఁ జాలు నని తా ననుట చాలఁ బొరపాటుపని యనియు, నింకను రెండు దినము లట్లే పోరాడినయెడలఁ దన కీ కలంకము రాకుండ నుండునదియే యనియు ననుకొని "యిఁక గతించిన దానిని గుఱించి విచారించుట వలనఁ బ్రయోజనము" లేదని మనస్సునకు సమాధానము చెప్పుకొనెను.

ఇంతలో దుర్గద్వారము తెఱువఁబడియెను. ఆయుధపాణు లగు కొందఱు కాల్బంటులు ముందు వచ్చిరి. వారి వెనుకఁ బట్టుతెరలతో మూయఁబడిన నాలుగువందల పల్లకులు వచ్చెను. పిదప నిశితాయుధములను ధరించిన సుందరీమణులచేఁ బరివేష్టింపఁడి, ముత్యాల ఝాలరులతో నలంకరింపఁబడిన పట్టుబురకాచే నాచ్ఛాదిత మగు దంతపుఁబల్లకియు, దాని వెనుక మఱి మూఁడువందల పల్లకులును, వాని వెనుక నాయుధపాణు లగు కాల్బంటులును వచ్చిరి. ఒక్కొక్క పల్లకికిఁ బదార్గురు బోయీ లేర్పఱుపఁబడి యుండిరి. ముందు వెనుకల నున్న కాల్బంటుల సంఖ్య యొక సహస్రమునకు మించి యుండును. అది యంతయుఁ జూచి యల్లాయుద్దీనుఁడు "పద్మిని చాల మానవతి. నాకుఁ దగిన రాణి" యనుకొని, క్షత్రియ స్త్రీలకు విడిదిగా నేర్పఱుపఁబడిన డేరాచెంగటఁ బురుషు లెవ్వరును లేకుండు

నటు చూడ నొక సరదారున కాజ్ఞయిచ్చెను. ఆ సరదారుడు యజమానుని కంటెను మొగమోటలేనివాఁడు. పెద్దమనుష్యుఁ డగు నాసరదారుఁ డాడెసకుఁ బురుషు లెవ్వరును జూడనే కూడ దని శాసించెను. క్షణములో నేడువందల పల్లకులును వచ్చి యా గుడారము ప్రవేశించెను. కాల్బంటులు గుడారము చుట్టును బారులు తీఱి నిలిచిరి.

ఇది యంతయుఁ జూచి భావనాప్రపంచమున విహరించుచున్న యల్లాయుద్దీనుని యెదుట గంభీరగమనముతో వచ్చి యొక రాజపుత్ర యోధుఁడు నిలువఁబడియెను. అతనిచేత నొక నిశితభల్లమును నవ లగ్నబంధమున దీర్ఘ కరవాల మొకటియు నుండెను. అతని కోరమీసముల మీఁదను, గభీరదృష్టుల యందును వీరరసము పొంగి పొరలి పోవుచుండెను. అల్లాయుద్దీనుఁడు హఠాత్తుగ నాతనిం జూచి యులికి పడి యంతలో ధైర్యము తెచ్చికొని “యెవ” రని ప్రశ్నించెను. అందుల కాతఁడు “నేను రాజపుత్రుఁడను. పద్మినీదేవి వెంట వచ్చితిని. ఆమెను నీ యధీనము సేయక మున్ను నీతో నొకటి చెప్పవలసి యున్నది.” అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అది విని సుల్తాను నిర్భయుఁ డయ్యెను. అతని చిత్తచాంచల్య ముపశమిల్లెను. అప్పు డదియేమో చెప్ప వచ్చునని మెల్లఁగఁ బలుక రాజపుత్రుఁ డిట్లనియెను. “త్రిలోకసుందరి యగు శ్రీమతి పద్మినీ దేవి యిపుడు నీ వశము గానున్నది. ఈ రూపమునఁ జాలఁగాలమా నుండి కలసిమెలసియున్న పద్మినీభీమసింహులకు వియోగము కలుగు చున్నది. నీ యంతఃపురముఁ జేరుటవలనఁ బద్మినీదేవికి సుఖమే గలుగ వచ్చును. కాని భీమసింహున కిఁక నీ యైహిక జీవితము కుంభీపాక నరకము కాకమానదు. కావున నామె నీ యంతఃపురము చొచ్చుటకుఁ

భార్యము దురదృష్టవంతుఁ డగు భీమసింహున కామెతోఁ గొన్ని నిమిషములు మాత్రము మాట్లాడుట కవకాశ మీయవలెను. ఇది కాకున్న నీ దేవి యగు పద్మిని యభిలాష"

"పద్మినీదేవి యభిలాషయా? అట్లయిన నభ్యంతర మేల? అట్లే చేయవచ్చును. పద్మిని యాజ్ఞ కెందు నెదురులే"దని చెప్పుచు వెంటనే యల్లాయుద్దీనుఁడు భీమసింహుని రప్పించెను. రాజపుత్ర యోధుఁడు భీమసింహునిఁ దనతోఁ గూడ రమ్మని పిలిచెను. భీమసింహున కది యేమియు నర్థము కాలేదు. అతని మొగమునఁ గ్రోధరసము ప్రత్యక్షమయ్యెను; గాని యోధుఁడు కనుసన్న సేయుట వలన వెంటనే భీమసింహుఁడాతనితో బయలుదేఱెను. క్షణములో వారు పద్మినివిడిదిలోఁ బ్రవేశించిరి. మఱల యోధుఁడు వచ్చి యథాపూర్వముగ నల్లాయుద్దీనుని చెంగట నిలువఁబడియెను.

కాల మెంతసేపు నిలిచి యుండును? నిముసముల మీఁద నిముసములు వచ్చి పడిపోవుచుండెను. గడియ దాఁటెను. ఇఁక నొక యరగడియ గూడ దాటిపోయెను. "ఇంక నెంతసేపు మాట్లాడ వలయు" నని సుల్తాను వేగిరం పడసాగెను. ఇంతలో డేరానుండి కొన్ని పల్లకీలు కోండదెసకు బయలుదేఱెను. అది యేమని యాత్రముతో నల్లాయుద్దీనుఁడు ప్రశ్నించెను. "పద్మినిని సాగనంపవచ్చిన క్షత్రియస్త్రీలు తిరిగి దుర్గమునకుఁ బోవుచున్నా" రని రాజపుత్రుఁ డనెను. "వలనుపడదు. పద్మిని మా యంతఃపురమునకు వచ్చునంత దనుక నేరును గదలఁ గూడ" దని సుల్తా నఱచెను. రాజపుత్రుఁడు దాని కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మీయక యున్నట్లే యుండి హఠాత్తుగఁ బద్మిని విడిది దెస కొకసారి దృష్టి సారించి, బ్రహ్మాండము

బ్రద్ధలగునట్లు "హరహరా!" యని యఱచి, సుల్తానువైపు కుఱికి బల్లెము విసరెను; గాని యాతనిచెంత నున్న తురుష్కసర్దారులలోఁ గొందఱు రాజపుత్రుని వంకఁ దదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండుటవలన నాతఁడు విఫలమనోరథుఁ డయ్యెను. అతని యేటు తప్పిపోయెను; కాని దానిచే నొక తురుష్కసరదారుఁడు మాత్రము నేలఁగూలెను. వెంటనే తక్కిన వారు రాజపుత్రునిపైఁ బడి చిత్రవధ గావించిరి. ఆలోపున మఱికొందఱు తురుష్కసర్దారులు కూలిరి. ఇంతలో డేరాచుట్టును నిలిచియున్న రాజపుత్రులు ముందున కుఱికిరి. సుల్తాను పలాయనము చిత్తగించెను. రాజపుత్రులు నిరంకుశులైరి. క్షణములో డేరాలోనుండి నాలుగైదువేల రాజపుత్రులు వచ్చి మొదటి వారికి సాయపడిరి. తురుష్కులు నమ్మినట్లు పల్లకీలలో క్షత్రియస్త్రీలు రాలేదు. ప్రతి పల్లకియందును కత్తి, కటారి, తుపాకి, బల్లెము, డాలు మున్నగు యుద్ధోపకరణములుండెను. బోయీ లెల్లరును రాజపుత్రయోధులు. పద్మినితో మాట్లాడుటకు డేరాలోని కరిగిన భీమసింహుఁడు, పద్మినిని సాగనంపి క్షత్రియస్త్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నా రనిన పల్లకులయందొక దానిలోఁ గూరుచుండి యప్రతిహత మగు నుపాయమును బన్ని తన మానప్రాణములు కోటలో నంతఃపురమున నుండియే కాపాడిన రమణీమణి యగు పద్మినీదేవితో మాట్లాడుటకుఁ బోయెను. "నిన్ను దీసికొనిపోవుటకు వచ్చి చాలలేక, నిలువుటద్దమున నీ ప్రతిబింబమును జూచి సాగనంపఁబోయినవుడు నన్నుఁ గైదుచేసిన తురుష్కుని బారినుండి నీ యనుగ్రహమువలననే తప్పించుకొని వచ్చితి నని భీమసింహుఁడు, పద్మినికిఁ గృతజ్ఞతఁ జూపుటకుఁ గాఁబోలుఁ

గానున్న సంగ్రామము మాట తలంపక రహస్యముగఁ బల్లకిలోఁ గూరుచుండి తప్పించుకొని పోవుట! అదిరా! పౌరుషము!

రాజపుత్రయోధుల కలకలం బాలకించియును, బలాయనము గావించిన యల్లాయుద్దీనునిచేఁ బ్రబోధితులైయును దురుష్కసైనికులు తొలుత రిచ్చవడికి గాని వెంటనే ధైర్యము తెచ్చుకొని దీన్ దీనను రణధ్వనులు మిన్నుముట్ట శరవేగముగ వచ్చి క్షత్రియసైన్యమును దాఁకిరి. ఇంతలో దుర్గములోనుండి మఱికొందఱు క్షత్రియులు వచ్చి తమ వారితోఁ గలిసికొనిరి.

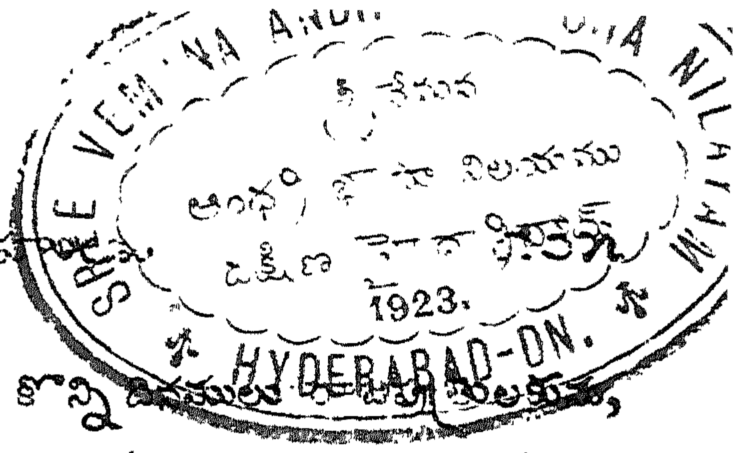
ఈ సంకులసమర మతిభయంకరముగఁ బ్రవర్తిల్లెను. ఇరుతెగలవారును జాలఁ బట్టుదలతోఁ బోరిరి. రక్తప్రవాహము లఖండముగఁ బ్రవహించెను. ఇది యాకస్మికముగఁ జారసిల్లుటం జేసియు, నంతవఱకు రాజపుత్రులవలెఁ గాక తురుష్కు లిఁక యుద్ధముచేయవలసిన యగత్యము లేదని యుపేక్షించి యుండుటవలనను రాజపుత్రుల చేయి మీఁదయ్యెను. తురుష్కవాహిని క్షత్రియప్రతాపమున కోర్వఁజాలక యింకిపోయెను. హతశేషులు పాఱిపోయిరి. అల్లాయుద్దీనుఁ డంతటనుండే యపజయము తప్పదని నిశ్చయించుకొని తిరిగి చూడకుండ ఢిల్లీకిఁ బాఱిపోయెను. భాగ్యవశమున విజయలక్ష్మి రాజపుత్రులనే వరించెను. కాని యీ సంకులసమరమున వారిలోని విఖ్యాతయోధు లనేకులు మడిసిపోయిరి.

పద్మినీదేవి సౌందర్యమును వినినపుడే యంకురించి, దర్పణమున నామె నిజరూపమును గనులారఁ గాంచినపిదపఁ బ్రవృద్ధమై నవనవలాడఁ దొడంగిన యల్లాయుద్దీనుని మోహలత దుస్సహాపరాభవఝంఝామారుతహతిచేఁ బడిపోయి మలినం బయిపోయినను, మగుడఁ

దలయెత్తి విజృంభింప సాగెను. ఆతని హృదయము మఱలఁ జెదరి పోయెను. కంఠములోఁ బ్రాణము లుండఁగా నెన్నటికైన నయముననో, భయముననో పద్మినీదేవినిఁ గూడితీరవలె నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. నిరాయాసముగఁ దన్ను వంచించి పాఱఁద్రోలిన చిత్తూరురాజపుత్రులను దగునట్లు శిక్షింపకున్నయెడలఁ వారేగాక తక్కిన భారతీయరాజు లెల్లరును జులకన సేయుదు రనియు, నట్లయినఁ దన ఢిల్లీరాజ్య మొక్కటే గాక, భరతవర్షమున మహమ్మదీయులు సైతము నిలుచుట యసంభవ మనియు నా హేతువులవలన మఱలఁ జిత్తూరువారికి గర్వభంగము సేయవలయు ననియుఁ గూడ నిశ్చయించుకొనియెను. ఈ నిశ్చయమువలన నాతని క్రోధాగ్ని మఱల నిముసములో నెగసెను. వెంటనే చిత్తూరుమీఁదఁ జైత్ర ప్రస్థానమును బ్రకటించెను.

రాజపుత్రులు మహాసంగ్రామమున నల్లాయుద్దీను నిదివఱకొక మాఱోడించినవారగుటంజేసి వాని రాక కదలలేదు. తురుష్కుఁడు, ధైర్యముతోఁ బోరాడిన భయపడఁగూడ దనియు, దీనముగఁ బ్రార్థించిన దయదలఁపరా దనియు నిశ్చయించుకొని వారు యుద్ధమునకు సిద్ధపడిరి.

మఱల యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. పరాభవదుఃఖమువలన మహమ్మదీయులును, విజయగర్వమువలన రాజపుత్రులు, నొడలుఁ మఱచి పోరసాగిరి. భేరీకాహళాదిగంభీరధ్వనులవలనను, వీరుల సింహనాదములవలనను, గజఘీంకారములవలనను, హయహేషలవలనను, నగ్న్యాయుధముల భయంకరఢాంఢాంనినాదములవలనను, గఠోరశరముల రివ్వు మను ధ్వనులవలనను, బడిపోయిన వీరభటుల మూల్గులవలనను బ్రహ్మాండము ప్రతిధ్వనింపసాగెను. ఇట్లీ

యుద్ధము చాలఘోరముగ జరిగెను. కొన్ని దినములు రాజపుత్రులకును, కొన్ని దినములు మహమ్మదీయులకును బక్షపాతము చూపెను. తుదకు రాజపుత్రుల కపాయశంక పొడమెను. ఇఁక జయము గలుగుట సర్వాబద్ధమని వారు నిశ్చయించుకొనిరి.

అయినను సంగ్రామరంగమునుండి వెనుదిరిగిపోవుటకు వా రంగీకరింపలేదు. "పాఱిపోవుట మన కులధర్మమునకు విరుద్ధము. శత్రులం జంపుదము. లేకున్నఁ జత్తు" మని వారు నిశ్చయించుకొనిరి; ఈ నిశ్చయమువలన వారి శౌర్యాగ్ని మఱింత దుస్సహ మయ్యెను. గాని మహమ్మదీయు లందులకుఁ జలింప లేదు. "విజృంభింపుఁడు. మనకు జయము గలుగుట యథార్థము. చిత్తూరుదుర్గముపైఁ జంద్రధ్వజమును నిలుపుట కల్లా యాజ్ఞ యైనది. చిత్తూరుదుర్గములో నచ్చరలను దలఁదన్నఁగల స్త్రీలు వేలకొలఁదిగ నున్నారు. విజృంభింపుఁ" డను నల్లాయుద్దీనుని ప్రోత్సాహమువలన వారి శౌర్యము నుత్సాహశక్తియు నిబ్బడి కాసాగెను.

చిత్తూరుదుర్గమునందలి మహారథికులలోఁ జాలమంది గతించిరి. లక్ష్మణసింహుని పండ్రెండుగురు పుత్రులలోఁ బదునొకండ్రు వీరస్వర్గము నలంకరించిరి. అంత రాణా తన ద్వితీయపుత్రుఁ డగు నజయసింహునిఁ జేరఁబిలిచి "వంశ మంతరించిపోకుండ నీవు పోయి యారావళీపర్వతములలో వసియింపుము. అటనుండి నీవు చిత్తూరుదుర్గముకొఱకుఁ బ్రయత్నింపుము. నీ జీవితకాల మంతయు స్వాతంత్ర్యమునందే గడుపుము. మేవాడు రాజ్యము నీకు స్వాధీన మైనను గాకున్నను దాని స్వాతంత్ర్యమును, నీ యన్న కొమరుఁడును, న్యాయ్యము ననుసరించి నా తరువాత నీ రాజ్యమున కధీశ్వరుఁడు నగు హమీరున

కిచ్చివేయుఁ" డని యాజ్ఞాపించి వీలయినంత ధన మొసంగి పంపి వేసెను. పిదప స్త్రీలకు జహార్వ్రతమున కాజ్ఞయిచ్చి పురుషుల నింక యుద్ధరంగమునుండి తిరిగి రాఁగూడ దని గూడ శాసించెను.

క్షణములోఁ గోటయం దంతటను చితులు పేర్పఁబడియెను. రాజపత్నులు, రాజకన్యలు, రాజస్నుషలు, సరదారుల భార్యలు, సైనికుల యిల్లాండ్రును మున్నగు కోటయందలి స్త్రీలెల్లరు నగ్ని కార్య ప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తులైరి. కోటయందలి పురుషు లాబాలగోపాలమును బచ్చని వస్త్రములు గట్టుకొని యొడలినిండ రక్తగంధ మలందికొని, రక్తకుసుమమాలాలంకృతులై, ఖడ్గపాణులై యుద్ధరంగమున కుఱికిరి.

రాజపుత్రుల వాఁటి సమరవేషములం గాంచి యవను లాశ్చర్యపడిరి; గాని వెంటనే యవి యన్నియు దాంభికవేషము లని తలంచిరి. ఒక్క మా ఱుభయపక్షములవారును దుపాను సమయమునందలి మహాసాగరము వోలె నటునిటు నూఁగిపోయిరి. అదియే యుద్ధమున కంతిమప్రయత్న మయ్యెను. యవనభటతరంగములలోఁ బడి రాజపుత్రు లదృశ్యులైపోయిరి. వారి విజయధ్వజము కూలిపోయెను. తురుష్కులు విజయప్రమత్తులై పేర్చియార్చుచుఁ గోటవైపుకుఁ బరువు లెత్తిరి.

తమవారి జయాపజయములను దెలిసికొనుటకు బురుజులపై నెక్కి చూచుచున్న క్షత్రియస్త్రీలు వెంటనే చితులచెంతఁ గనిపెట్టుకొని యున్న రమణీమణులతో నింకఁ ద్వరపడవలె నని చెప్పివేసిరి. అంత నేతికుండలతో నిండియున్న చితు లన్నిటికిని నిప్పు ముట్టింపఁబడియెను. క్షణములో నగ్ని హోత్రుఁడు నిజరూపమును దాల్చెను.

పద్మినీ ప్రముఖులగు స్త్రీ లెల్లరును సంతోషముతో నగ్నిహోత్రమున లీనమైపోయిరి.

తురుష్కులు కోటలోఁ బ్రవేశించిరి. ధూమాగ్రము లగు చితుల యగ్నిజ్వాలలు వారికి స్వాగత మొసంగెను. అశ్వారోహణము గావించి యత్యుత్సాహముతో నచ్చటికి రెండు దంజలలో వచ్చి చేరిన అల్లాయుద్దీనుఁ డచ్చట జరిగిపోయిన వ్యాపార మంతయుఁ జూచి, హతాశుఁడై, నిలువున నీరై, మొదలు నఱికిన చెట్టువలెఁ గ్రిందఁ గూలఁ బడెను. కొంతవడ వాతఁడు మూర్ఛపోయెను. తెలివి వచ్చిన తరువాత నాతఁడు పద్మినికొఱ కెంతో వగచెను. పద్మిని చిచ్చునోటికి తన హృదయమునఁ జిచ్చుపెట్టె నని పశ్చాత్తాపపడెను. తుద కల్లాయుద్దీనుఁడు మాలవదేవుఁ డను నొక రాజపుత్రునిఁ జిత్తూరుదుర్గమునకుఁ బాలకునిగా నేర్పఱిచి ఢిల్లీకిఁ బోయెను.

ఇంతటితో నీ యాఖ్యానము ముగిసినది.

భీమసింహుఁడు, లక్ష్మణసింహుఁడు మున్నగు వారు దేహబలమునఁ గొంతవఱకు మనోబలమును గూడఁ గలవారని యొప్పుకోవక తప్పదు. వారికిఁ గొఱవడినది బుద్ధిబలము. క్షత్త్రియాభిమానము దానిని దగ్గఱకే చేరనిచ్చినది గాదు. అది లేనందులకుఁ గలుగు ఫలమును వారు పూర్తిగ ననుభవించిరి.

అల్లాయుద్దీనునకుఁ బద్మినీదేవి ప్రతిబింబమును నిలువుటద్దమునఁ జూపినపుడు మానమో యని కొట్టుకొను వీరిమానమును, బద్మినీదేవిని సాగనంపి క్షత్రియ స్త్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నారనిన పల్లకులలో నొకదానిలోఁ గూర్చుండి భీమసింహుఁడు కోట

లోనికిఁ బోయి ప్రాణము దక్కించుకొనినపుడు పౌరుషమో యని ప్రాకులాడు వీరి పౌరుషమును, పద్మినీదేవియు, నామెను సాగనంపుట కేడువందల పల్లకీలలో క్షత్రియస్త్రీలును వచ్చుచున్నా రని ప్రకటించి, దొంగవేషములతో వీరభటుల నంపినపుడు ధర్మమో యని దేవులాడు వీరి ధర్మమును, సమూలముగ నాశమైపోయినవి. పద్మినీదేవినిఁ దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన యల్లాయుద్దీనుని నామె భర్త యగు భీమసింహునిచేతనే సాగనంపించినపుడు వారి సిగ్గులేనితనమును, జయ మింకఁ గలలోని ముచ్చట యని తోఁచినపుడు స్త్రీలకు జహారవ్రతమున కాజ్ఞ యిచ్చి తా మందఱును యుద్ధములోఁ జచ్చినపుడు వీరి చేతగానితనమును, "పద్మిని నొకమాఱు చూపినను జాలు నని తురుష్కుఁడు కోర దీర్ఘాలోచనము చేసిచేసి తుదకు వల్లె యని యంగీకరించినపుడు వీరి పిఱికితనమునుఁ బూర్తిగఁ బట్టబయలైనవి. వంశము నిలుచుటకై యొక్క యజయసింహుని మాత్రమే కోటదాఁటించి పంపివేసి యందఱును గుమిగూడి చచ్చుట వలనఁ బగసాధించుటలో వీరికిఁ గల పట్టుదల గూడఁ దేటతెల్లమైనది. ఇఁక నొంటరిగఁ గోటలోనికి వచ్చిన యల్లాయుద్దీనునిఁ బూలలోఁ బెట్టినట్లు చాల గౌరవముతోఁ బంపివైచిన వీరి రాజనీతిధురంధర్యమును వేఱుగఁ గొనియాడ నక్కఱ లేదు. అట్టి వీరినిఁ జరిత్రకారులు కొందఱు "అత్యుచ్చనీతితత్త్వమును బాటించిన వా"రని పొగడిపొగడి విడిచిపెట్టినారు. ఏమి నీతియో?

ఇఁక నే మిపుడు చెప్పఁబోవునది యే మనఁగా? భీమసింహాదులు వెఱ్ఱిశూరులును, వెఱ్ఱిపరాక్రమవంతులును గాని నిర్మల

శూరులును, నిర్దుష్టపరాక్రమవంతులు గారు; కావుననే వారి కట్టి గతి ప్రాప్తించినది. ప్రాచ్యదృష్టికి వారి సంఘమరణము వీరమరణముగనే తోఁపవచ్చును; గాని రాజనీతిజ్ఞుల కంత యుత్కృష్టమరణముగాఁ గాన్పింపదు.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

హామీరసింహుఁడు

మంత్రి యగు లక్ష్మణసింహుని యావతి చొప్పున విజయసింహుఁ డాగావలీ పర్వతమునందలి కేల్వా డను స్థలమునకుఁ బోయి యచ్చట నివసించి యుండెను. అతని కుమారు లిరువురు, నన్న యగు నారసింహుని కొడుకు హామీరుఁడును గూడ నాతని యొద్దనే యుండిరి. అల్లాయుద్దీనుఁడు చిత్తూరుపై నెత్తివచ్చి భగభగమండు చితులతో నిండి భయానకమై యున్న కోటను స్వాధీనము చేసికొనిన యపుడు హామీరుఁడు తన తాతగారి యింటఁ బెరుగుచుండెను. అక్కతన నాతని కా యుద్ధమునఁ బ్రసక్తి గలిగినది గాదు.

నానాఁగు మీసములతోడను, సుదృఢబాహుదండములతోడను, విశాలఫాలతలములతోడను, గభీరనయనయుగ్మములతోడను, విజయలక్ష్మి సింహపీఠము లన నొప్పు వక్షస్థలములతోడను వీరరసాపరావతారములో యనఁ దేజరిల్లు తన కుమారులను, హామీరునిఁ

జూచి యజయసింహుఁడు వేఁడి నిట్టూర్పులు విడువని క్షణములేదు. విశాలసామ్రాజ్యపాలనాసమర్థ మగు వివేకమును, యోధసహస్రముల ననలీలజయింపఁగల బాహుబలమును, వెదురుధాన్యము మున్నగు క్షుద్రాహారపదార్థములను సేకరించుకొనుటకును, వ్యాఘ్రాదిహింస్రపశువుల బాఁటఁ బడకుండఁ దమ్ము దాము కాపాడుకొనుటకు నే భగవంతుఁడు వీరికిఁ బ్రసాదించెఁ గాఁబోలు నని వగవని దినము లేదు.

ఈ విచారమువలనఁ బూర్వస్మృతియు, దానివలన నుత్కట విషాదము, నితరేతర ప్రవర్థకములై యాతని కుక్కిరిబిక్కిరి గలిగించుచుండెను. ఈ దుర్భరస్థితివలన నుత్సాహశక్తియు, మంత్రశక్తియు నశించిపోయెను. ఇఁక నే మున్నది? ప్రకాశవంతమై మహోన్నతము గాఁదగిన యా క్షత్రియవీరుని జీవితము గాఢాంధకారబంధురమై యధఃపతితం బై పోయెను. కష్టము వెంట సుఖమును, సుఖము వెంటఁ గష్టమును గలుగుట ప్రకృతిధర్మము. కష్టము వచ్చినప్పుడు క్రుంగిపోవుటయు, సుఖము వచ్చినపుడు పొంగిపోవుటయు వీరధర్మముగాదు; గాని యేలకో యీతని జీవిత మట్టి దై పోయినది.

ఆతని కుమారులకును, హమ్మీరునకును మాత్ర మిట్టి గతి సంభవింపలేదు. నూనూఁగు మీసములకు నైల్య మొదవిన కొలందిని, బాడుక్కులయందును హృదయములయందును గాంభీర్యము పొడచూపిన కొలందిని, ననవరతశింజినీసమాకర్షణమువలన సుకుమారబాహుదండములు కిణాంకితము లై నకొలందిని, వారికి నవశక్తియు, నవ్యభావములును బ్రభవించి దినదినప్రవర్ధమానములు కాఁజొచ్చెను. క్రమక్రమముగ వారికి శత్రుసంహారేచ్ఛయు, రాజ్యతృష్ణయుఁగూడఁ గలిగెను. ఆ చిత్తూరే రాజధానిగఁ జేసికొని యా మేవాడు రాజ్యము నే

బరిపాలింపఁగలయు నను దృఢదీక్ష గూడఁ గలిగెను. అంతటితో వారిజీవితనాటకమునఁ బ్రథమాంకము ముగిసి ద్వితీయాంకము ప్రారంభ మయ్యెను.

అప్పటినుండియు వా రజయసింహుని, మేవాడు రాజ్యమును గుఱించియుఁ జిత్తూరుదుర్గమును గుఱించియు, యుద్ధవిధానముల గుఱించియుఁ, దమ పూర్వుల శక్తిసామర్థ్యములను గుఱించియు, శత్రువుల బలాబలములనుగుఱించియు, వారి రాజనీతిపద్ధతులను గుఱించియుఁ దీవ్రముగఁ బ్రశ్నించుచుఁ దమలోఁ దాము చర్చించుకొనఁ బ్రారంభించిరి. దానిచే నజయసింహుని జీవితమున నంతలో నూతన మగు మార్పు గలిగెను. దుర్భరవిషాదమువలన మాడిపోయి రూపు మాయుట కున్ముఖములై యున్న రాజ్యప్రత్యాశాలతలు మఱలఁ బల్లవితములు కాఁజొచ్చెను. తేజోవిహీన మైన యాతని ముఖమున నవలావణ్య మంకిత మయ్యెను. తండ్రి నారసి కుమారులును గుమారులను జూచి తండ్రియు మఱింత ధైర్యవంతు లగుచుండిరి. ఇది యంతయుఁ జూచుచున్న యజయసింహుని రాణి మఱలఁ దొంటి యౌన్నత్యము వచ్చితీఱు నను నమ్మకముతోఁ దన ముఖమండలమునఁ దాండవము సలుపుటకు దరహాసలక్ష్మి నాహ్వానము సేయ సాగెను. అదిచూచి యజయసింహుఁడు మేవాడురాజ్యలక్ష్మి తనపై నపాంగ వీక్షణములం బఱపుచున్న దని యానందింపఁజొచ్చెను.

తినుటకుఁ దిండియుఁ గట్టుటకు గుడ్డయు,నిలుచుటకు నీడయు లేని వానికి రాజ్యకాంక్ష గలిగినది. కత్తి చేఁబట్టి పోరాడుట కొక్క భటుఁడైన లేనివానికిఁ బ్రబలుం డగు వైరితోఁ బోర నిచ్ఛ గలిగినది. మీలో నెవరికైన నిది పరిహాసపాత్రముగఁ దోఁచుచున్న దియా?

మేము దీనిని గుఱించి యేమియుఁ జెప్పఁ జాలము. తన వాంఛలను నెఱవేర్చుకొనుట కింక నజయసింహుని కాంతరంగికము లగు సాధారము లేమి యున్నవో, యాతని భావయంత్ర మెట్లు పనిచేయుచున్నదో, తెలియదు. అతని యూహ లెట్లు పరిణమింపఁగలవో, ప్రయత్నము లెట్లు ఫలింపఁగలవో యూహించుట కైతి గాదు. అయిన నతఁడు రాజ్యతృష్ణ యధిక మైనకొలందిని రాజ్యసంపాదనమును గుఱించి యనేకోపాయములను బన్నసాగెను. అతని పుత్రులు గూడ నా పనిమీఁదనే యుండిరి.

కాల మిట్లాలోచనలతోఁ గడచిపోవుచుండ నాతని కొక భిల్లునితో విరోధము సంభవించెను. అది మాటలతోఁ దీరినది గాదు. కత్తులు కలుపవలసివచ్చెను. ఆటవికుం డగుటం జేసి భిల్లుఁ డందులకు జంక లేదు. క్షత్రియునకు మాత్రము జంకెక్కడ? వెంటనే ద్వంద్వయుద్ధము పొసఁగెను. హమీరుని ఖడ్గాఘాతమువలన భిల్లుని శిరము బంతివలె నెగిరిపోయెను. తోడనే హమీరుఁ డా శిరస్సును గొని వచ్చి పినతండ్రి పదనికటమున నుంచెను.

అది చూచి యజయసింహుఁడు, హమీరుని శౌర్యప్రతాపములను, దనయందలి భక్తినిఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. ఈ సందర్భమున నజయసింహునకు వీరస్వర్గప్రయాణోన్ముఖుండై జనకుఁ డగు లక్ష్మణసింహుఁడు చెప్పిన మాటలు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అప్పు డాతని హృదయకుహరమున "హమీరుఁడే మేవాడురాజ్యేశ్వరుఁ" డను మాట గంభీరముగఁ బ్రతిధ్వనించెను. వెంటనే యా హృదయము చేయివెట్టి కలఁచినట్లు కలంగిపోయెను. వివిధము లగు ననేకభావము లుదయించి యాకల్లోలమున నొకదానిపై నొకటి పడి చిందఱవందఱయై

యడుగంట మునిఁగిపోయెను. అంత నజయసింహుఁడు ఖాభిల్లుని శిరస్సు నుండి స్రవించు రక్తముతో హమీరునకు బొట్టువెట్టి "నీ జనకుఁడు నా కగ్రజుం డగుటం జేసియు, విశేషించి నా తండ్రి విధించుటం జేసియు, నీ సంతోషసమయమున నీకు మేవాడు రాజ్యాధిపత్యము నొసంగుచున్నాఁడను. అశేషంబుగ నీ వా రాజ్యమును జయించి కొని పెద్దకాలము కువలయాహ్లాదకరంబుగఁ బరిపాలింతువుగాత"మని యాశీర్వదించెను. అతని కుమారు లిరువురును గూడ నందుల కంగీకరించిరి. ఇది జరిగిన కొలఁదిదినముల కజయసింహుని రెండవకుమారుఁడు పరలోకగతుం డయ్యెను. జ్యేష్ఠపుత్రుం డగు సజ్జనసింహుఁ డెప్పుడైన మేవాడు రాజ్యాధిపత్యమునకై హమీరునితోఁ బోరాడు నేమో యని తలంచి యాతఁడు "నీవు మేవాడు రాజ్యమును విడిచి యెందేనిఁ బొ"మ్మని పెద్దకొడుకున కాజ్ఞాపించెను. సార్థకనాముఁ డగు సజ్జనసింహుఁడు పితృవచనమును వేదవాక్యముగా భావించి వంశభూషణుండ వగుమని హమీరుని దీవించి, తలిదండ్రుల కెఱఁగి దక్షిణమునందలి మహారాష్ట్రదేశమునకు సంతోషముతో వెడలి పోయెను.

హమీరున కిట్లు మేవాడు రాజ్యాధిపత్యము చేకూరెను. కాని దానివలన నేమి ప్రయోజనము? పాలించుటకు రాజ్య మెక్కడ? తురుష్కుల యధీనమునం దున్న మేవాడు రాజ్యమున కజయసింహుఁడు హమీరునిఁ బ్రభువుగాఁ జేయుట యేమి సందర్భముగ నున్నది! ఇవి యన్నియుఁ జూచిన మా పాఠకమహాశయులు వింత పడక మానరు; కాని హమీరుఁ డెంతో యానందించెను. తన యెడలఁ జూపిన నెనరున కాతఁడు పినతండ్రి కెన్నో ధన్యవాదములను

సమర్పించెను. వెంటనే యాతఁడు మేవాడు రాజ్యసంపాదనమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను బ్రారంభించెను.

లోకములో రాజ్యసంపాదన మైన తరువాత నాధిపత్యము సిద్ధించుచున్నది; గాని యాధిపత్యము సిద్ధించినతరువాత రాజ్యలాభము గలుగుచున్నట్లు వినము. ఈ వృత్తాంత మంతయు లోకాచారము నకు విపరీతముగ నున్నది. తండ్రి యభిప్రాయము నజయసింహుఁ డెంతవఱకు గ్రహించెనో, యట్లు చేయుటలో నాతని యభిప్రాయ మేమో, హమీరుఁడు రాజకుమారుఁడే నగు నేను రాజ నెట్లు గాకపోదు నని తలంచెనో, మనమేమో చెప్పఁజాలము. మేవాడు రాజ్యేశ్వరుఁ డన్న హమీరుని బిరుదము సార్థకమైనదో, నామ మాత్రమైనదో చరిత్రలవలన మనము తెలిసికొందము.

ఇది జరిగిన కొలఁదిదినముల కజయసింహుఁ డిహలోకమును విడిచిపోయెను. కన్న కొడుకుల కంటెఁ దన్నెక్కుడు ప్రేమతోఁ జూచిన యజయసింహుని మరణమునకు హమీరసింహుఁ డెంతో విచారించెను; గాని విచారించి యేమి సేయఁగలఁడు ? హమీరు నీ కష్టసమయములో "నయ్యో! నీ కిట్టి దిక్కు తటస్థించినదా?" యని యూరడించుట కెవ్వఁడును లేఁడు. "ఏమైనను నీకు భయము లేదు. నీవు క్షత్రియవీరుఁడ" వని ధైర్యము చెప్పువా రంతకుమున్నే లేరు. పాపము మేవాడు రాజ్యాధీశ్వరుఁ డగు హమీరుఁ డిట్లు దిక్కులేక యారావలీపర్వతారణ్య వాటికలయందు సంచరింపవలసిన వాఁడై పోయెను.

లోకములో మానవుల కింతకంటె శోచనీయ మగు నవస్థ వేఱొకటి లేదు. తినుటకుఁ దిండి లేకపోయినను "వా" యన్నవాఁ

దొకఁ డుండినచో హృదయ వేదన కొంకెంత యుపశాంతి కలుగ
వచ్చును. అట్టి వాడు లేకున్న వానికంటె దైవోపహతుఁడు వేఱొకఁ
డుండఁబోఁడు. ఇప్పుడు పాపీరాయఁ డట్టివాఁ డై పోయెను. అయిన
నాతఁ డింకుల కేమియు సంచలింపలేదు. అతని హృదయ మీ విష
యమునే గమనింపలేదు. అప్పు డాతనిమనస్సు వేఱు విషయమున
లీనమై యుండెను.

ఆ విషయ మేది? శత్రుసంహారము. మఱియు, రాజ్యసంపా
దనము. వీని విషయమై యాతఁడు తీవ్రాలోచనము ప్రారంభించెను.
రాజ్యసంపాదనమున కీ దిక్కులేనివాని కే రాజైన సాయము సేయ
వచ్చునా? అది వట్టి భ్రాంతి. అసంభవము. అట్లగుట నాతఁడు పర
రాజుల నాశ్రయింపవలె నను నూహ పొడమిన వెంటనే దానిని
హృదయక్షేత్రమునుండి తొలఁగించివైచెను. "స్వయముగనే ప్రయ
త్నింపవలెను. ఇతరులకు ఫలానుభోగము లేని కార్య మితరుల
తోడ్పాటువలన నెఱవేఱఁ జాల"దని యాతఁడు నిశ్చయించుకొ
నియెను.

ఇట్లు నిర్ధారణము గావించుకొని వెంటనే యాతఁడు విల్లు
నమ్ములు ధరించి యోధజీవనము గావించు నాటవికులను సైనికులుగాఁ
జేర్చుకొనసాగెను. అచ్చటి భిల్లు లెల్లరు నా వీరాగ్రేసరుని నాయ
కత్వము నంగీకరించిరి. క్రమముగఁ గొలఁదిదినములలో నైదువేల భిల్లు
లాతని నీడఁ జేరిరి. ఇఁక శత్రుసంహారమునకుఁ బ్రారంభము సేయ
వచ్చునని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

ఈనిశ్చయము ననుసరించి పనిఁ బ్రారంభింపఁబోవునప్పు డాత
నికి మఱల నీ విషయమున నపజయశంక పొడమెను. ధనలోపము
వలన నానాబాధలు ననుభవించు నిక్కాలమునఁ దుపాకి ఫిరంగి

మున్నగు దీక్షాయుధములు లేని కేవలధానుష్కులగు నీ యైదువేల భిల్లుల సాయంబువలన బలాధికుఁడై యున్న శత్రువు లోఁగుట కల లోని వార్త యని యాతనికిఁ దోఁచెను. అక్కాలమున నాతఁడు ఢిల్లీరా జ్యమునఁ బ్రవేశించి యసంఖ్యధనము సంపాదించెను. ఆతఁడా ధన మంతయు నారావళీపర్వతారణ్యవాటికలయందలి కేల్వాడను స్థలమునకుఁ జేర్చి, యంతకంతకుఁ బాఁజు వృద్ధిచేసికొని క్రమక్రమ ముగఁ బట్టణములను దుర్గములను గూడ ముట్టడించుచుఁ దుదకుఁ జిత్తూరుదుర్గము దక్కఁ దక్కిన మేవాడురాజ్య మంతయు వశపఱు చుకొనియెను.

ఆతఁడీ స్థితికి వచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, రథ ములు, తుపాకులు, ఫిరంగిలు మున్నగు రణపరికరములను గల బ్రహ్మాం డసైన్యము సమకూడెను. రాజపుత్రస్థానమునందలి భారతీయ రాజన్యు లందఱితోడను బరిచయమును, గోలఁదిగనో గొప్పగనో స్నేహము నొనఁగూడెను. మంత్రి ప్రధాని సచివుఁడు నమాత్యుఁడు మున్నగు ప్రకృతివర్గము గూడ నేర్పడెను. ఇట్లు దిక్కులేని హామీరుఁడు రాజయ్యెను. దీని కంతకును గారణ మాత్మగౌరవపౌరుషములో, యజయసింహుఁ డాతనికిఁ బట్టాభిషేకము గావించినప్పటి ముహూ ర్తపుఁ బ్రభావమో మేము చెప్పఁ జాలము.

అల్లాయుద్దీనుఁడు చిత్తూరుదుర్గమున మాలదేవుఁ డను రాజ పుత్రునిఁ బ్రతినిధిగా నేర్పఱుచుట మా పాఠకులకు విదితము. ఇప్పుడు గూడ నాతఁడే చిత్తూరుదుర్గమున కీశ్వరుఁడై యుండెను; గాని ఢిల్లీశ్వరుఁడు మాత్రము మాఱిపోయెను. హామీరుఁడు మేవాడు రాజైన యీ సమయమున మహామూద్ ఖిల్జీయను వాఁడు ఢిల్లీశ్వరుఁడై

యుండెను. మేవాడు రాజ్యము నంతను స్వాధీనము చేసికొనుచున్న హామీరుని మాలవదేవుఁడు చాలఁ దడవ యెదిరించెను; గాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. తుద కెట్లో మాలవదేవుఁడు తన కొమార్తెను హామీరున కిచ్చి పెండ్లిచేయుట తటస్థించెను.

తన యజమానుని రాజ్యమును గొల్లగొట్టి హరించుచుఁ దన విరోధియైన హామీరునకు మాలవదేవుఁడు తన కొమార్తె నిచ్చుట కెట్లంగీకరించెనో, తురుష్కులకు దాసులైన వారి సేవగించుకొను హామీరుఁడు, తురుష్కుని సేవకుఁడును, దన సైన్యక మగు సింహాసనము నధిష్ఠించి, తన్ననేక పర్యాయము లెదిరించినవాఁడు నగు మాలవదేవుని కన్యను వివాహ మగుట కెట్లంగీకరించెనో తెలిసికొనుటకుఁ జారిత్రికము లగు నాధారము లేమియు లేవు. ఈ వివాహవార్త ఢిల్లీశ్వరునకుఁ దెలిసెనో లేదో, తెలిసిన నాతఁడు దీని నెట్లు సమ్మతించెనో గూడఁ దెలిసికొనఁజాలము.

ఈ వివాహ సందర్భమున నింక నొక విశేషముగూడఁ గలదు. హామీరునకుఁ బెండ్లిచేయఁబడిన కన్య బాలవిధవ. కాని యీవిషయమును గప్పిపుచ్చి మాలవదేవుఁ డీ పెండ్లి గావించెను. దీనివలన మాలవదేవునకు హామీరునిఁ బరాభవింప నుద్దేశ మున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఢిల్లీశ్వరుఁ డీ వివాహమున కేమియు నాక్షేపణములు చెప్పకపోవుటకుఁ గూడ నిదియే హేతువై యుండవచ్చును. ఏది యెట్లయిన నీ రహస్యము మాత్రము దాఁగినది గాదు. హామీరున కంతయుఁ దెలిసిపోయెను. కాని యాతఁ డందుల కేమియు ననలేదు. మామగారి నేమియు దూషింపలేదు. భార్య నించుకయుఁ దూలనాడలేదు. ఏరి మీఁదను గోపము నూపలేదు. భార్య నాతఁ డెంతో ప్రేమించెను.

ఆ దంపతులు సీతారాములవలె నితరేతరానురక్తులై మెలంగసాగిరి. హమ్మీరుని మిత్రులగు రాజపుత్రులు గూడ నీ వివాహమును గుఱించి యాక్షేపణలు సేసినట్లు కాన్పింపదు.

హమ్మీరుఁడు, బాలవిధవ యని తెలిసియుఁ దన కూఁతు నధికానురాగముతోఁ జూచుచుండుటవలననో, హమ్మీరునిఁ బరాభవింపవలయు ననునభిప్రాయమే లేకపోవుటవలననో, హమ్మీరుఁడు మహాపురుషుఁ డని తెలిసికొనుటవలననో, మాలవదేవుఁడు హమ్మీరునిఁ జాల గౌరవముతోఁ జూడసాగెను. తనకుఁ బిల్లనిచ్చిన మామగారగుటం బూజ్యుఁ డనియే తలంచెనో, తన పైతృక మగు సింహాసనము నెక్కియుండె నను కోపమునే విడనాడెనో, చిత్తూరుదుర్గము నెడల నాశయే వదలుకొనెనో గాని హమ్మీరుఁడు గూడ మాలవదేవు నెడలఁ జాల గౌరవముఁ జూపసాగెను.

కాలమిట్లు గడచిపోవుచుండఁగా మాలవదేవుఁ డొక సమయమున దారపుత్రులతోఁ బెద్ద సైన్యమును గూర్చుకొని ఢిల్లీశ్వరుని యాజ్ఞచొప్పున నెవ్వనితో యుద్ధము సేయఁబోవుట తటస్థించెను. అప్పుడు చిత్తూరుదుర్గము మీఁదఁ దద్రక్షణార్థము కొలదిసైనికులతో హమ్మీరుఁడు నాతని భార్యయు నుండి రని చరిత్రలు చెప్పుచున్నవి. ఈ సమాచార మెంతో వింతగా నున్నది. దీనికిఁ జరిత్రకారుల కెట్టి యాధారము లున్నవో తెలియదు. అట్టి యెడల హమ్మీరుఁడు చాల యుక్తిపరుఁడు గావున భార్యకు నామె తండ్రిపైఁ బ్రబలవిరోధమును గలిగించి సైనికులను లోఁపుచేసికొని స్వస్థలము నంపి తన సైన్యమును గొంత రప్పించికొని చిత్తూరుదుర్గము నాక్రమించితి నని మిత్రుల కెల్లరకును తెలియఁజేసెను.

చిత్తూరు తురుష్కుని యధీనమున నుండుటవలన రాజపుత్రు లకుఁ జాల నిబ్బందిగా నుండెను. వారందఱును రాజపుత్రస్థానమునఁ దురుష్కుఁడు ప్రవేశించె వీనినిఁ దఱుము టెట్లని యాలోచించుచుండిరి. అట్టివారగుటంజేసి హామీరుని సందేశమునకు వారెంతో యానందించిరి. ఇఁకఁ దురుష్కుని పీచ మడంచుట విలాసమాత్ర మని భావించి వారందఱును "వలసినప్పుడు మా మా సైన్యములతో నీకు సాయము రా సిద్ధముగ నున్నా" మని హామీరునకుఁ బ్రత్యుత్తరము లంపిరి. అది చూచి యాతఁడు పదివేల యేనుఁగుల బలము వచ్చినట్లు సంతోషించెను.

ఇంతలో మాలవదేవుఁడు తా నరిగిన పని ముగించుకొని వెనుకకు మఱలి చిత్తూరుదుర్గమును సమీపించెను; గాని హామీరుని వీరభటులవలన నిరోధింపఁబడెను. అది చూచి మాలవదేవుఁడు నిర్విణ్ణుఁడై యంతలో నంతయుఁ దెలిసికొని, మఱియొక యుద్ధసందర్భమున హతశేష లగు తన స్వల్పసైనికులతోఁ జిత్తూరు సైన్యమును దాఁకెను. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. ఆ స్వల్పసైన్యము గూడ రూపుమాసెను. మాలవదేవుఁ డఱచేతఁ బ్రాణములు పెట్టుకొని దిల్లీకిఁ బోయెను.

అట దిల్లీశ్వరునితో నాతఁ డేమిచెప్పెనో తన కేమియు నపాయము రాకుండునట్లు చేసికొనియెను. వెంటనే మహమ్మదుఖిల్జీ యనంతసైన్యోపేతుఁడై చిత్తూరుదుర్గమును ముట్టడింప బయల్వెడలెను. ఈ సంగతి దెలిసికొని హామీరుని స్నేహితు లందఱును దమతమ సైన్యములతో వచ్చి చిత్తూరు చేరికొనిరి.

యుక్తసమయమున నిరుతెగలవారికిని జంబళానదీతీరమున సింగోలీ యను జనపదము దగ్గఱ సంకులసమరము ప్రారంభ

మయ్యెను. "మేము తురకబిడ్డలము. మ మ్మెదురు చెనకఁ గలరా?" యని ఢిల్లీ సైనికులును, "మేము క్షత్రియవీరులము. ప్రపంచమున మా కెదురు గలరా?" యని చిత్తూరు యోధులును జాలఁ బట్టుదలతోఁ బోరిరి. తుదకు మహమూద్ ఖిల్జీ క్షత్రియులచేఁ జెఱ పెట్టఁబడెను. హతశేషు లగు తురుష్కులు పాఱిపోయిరి.

చేఁజిక్కిన ఖిల్జీని వెంటఁబెట్టుకొని మిత్రులం గూడి హమీరుఁడు జయజయధ్వనులతోఁ జిత్తూరుదుర్గము ప్రవేశించెను. పౌరు లెల్లరును యోధులకు స్వాగత మొసంగిరి. రాజాంతఃపురమున కరిగి నపుడు రాణి స్వయముగ మంగళహారతి నొసఁగి యాతనిని ధన్యునిఁ జేసెను.

పిదపఁ జిత్తూరుదుర్గమునఁ దన పూర్వు లెల్లరును సభదీర్చిన భవనమునందే కొలువుదీరి మిత్రుల నెల్లరను గౌరవించి సైనికుల కర్హబహుమానముల నొసంగి హమీరుఁడు దేవేంద్రునివలె విరాజిల్లెను. రాజపుత్రస్థానమునందలి స్త్రీపురుష బాలగోపాలమును హమీరుని దీవించిరి.

ఈ యుద్ధమున మాలవదేవుఁ డేమైనదియుఁ దెలియదు. కాని యాతని పెద్దకొడుకు రణవీరుఁడు సంగ్రామరంగమునుండి తిన్నగ వీరస్వర్గమునకుం బోయెను. రెండవ కొడుకు వనవీరుఁడు హమీరునిచే బద్ధుం డయ్యెను. హమీరుఁడు వానినిఁ గొలువుకూటమునకు రప్పించి బంధవిముక్తునిఁ గావించి "నీకును నాకును గల బంధుత్వముసంగతి యట్లుండ, మన మిరువురము నొక జాతికి, నొక మతమునకు జెంది యున్నాము. నీవు నీ స్వజాతియెడల గౌరవము గలిగి ప్రవర్తింపు" మని బుద్ధి చెప్పి యొక జాగీ రొసంగి పంపివేసెను.

మూఁడు నెలలు కడచిన తరువాత హామీరుఁడు ఖిల్జీని గుఱించి విచారణ ప్రారంభించెను. ఈ మూఁడుమాసములు శత్రురుషుఁడు చిత్తూరుదుర్గమునందే బద్ధుఁడై యుండెను. తుదకు ఖిల్జీ హామీరున "కజమీరు, రణథంభోరు, నాగోరు, సుయీసోపూరు" నను ప్రాంతములును నేఁబదిలక్షల రూపాయలును, నూఱేనుఁగులును సమర్పించి "యింక ముందెన్నఁడును నేను మేవాడు రాజ్యము మీఁదికిఁ గాని, యితర రాజపుత్రుల రాజ్యములమీఁదికిఁ గాని దండెత్తి రాఁగలవాఁడను గాను. ఇతరు లెవరైన దండెత్తివచ్చినయెడల నేను మీకు సాహాయ్యము సేయఁగల వాఁడ"నని చెప్పి యొప్పించుకొని బంధవిముక్తుఁడై ఢిల్లీ చేరికొనియెను.

రాజపుత్రస్థానమునందలి వారెల్లరును హామీరసింహుని దివ్యపురుషునిగా భావించి గౌరవింపసాగిరి. మఱియు "నబూ, బుందీ, గ్వాలేరు, చందేరీ, రాయసహాను, సిక్రీ, కార్వే, జయపురము, జోదపురము సంస్థానాధీశ్వరులు సంతోషముతో నాతనికి సామంతులై కొలువసాగిరి. ఈ రూపమున రాజపుత్రస్థానమున నైకమత్యము మఱలఁ దలయెత్తసాగెను.

మహమ్మదీయు లీ దేశమునకు వచ్చుటకుఁ బూర్వము మేవాడు రాజ్యము చాల వైశాల్యము కలదియై యుండెను; గాని యది పిదపఁ గాలక్రమమునను, నంతకుఁ బూర్వపు రాజుల రాజకీయ విషయములయందలి యౌదాసీన్యము వలనను, జాలవఱకుఁ దగ్గిపోయెను. హామీరుఁడు సమధిక మగు పట్టుదలతోఁ బ్రయత్నించి మేవాడు రాజ్యమునకుఁ బూర్వవైశాల్యము గలిగించెను. అపారధనరాసులను సంపాదించి దివ్యమందిరము లనేకములు గట్టించి, యింత

వఱకుఁ దన ప్రజలు తురుష్కులచే ననుభవించిన బాధలు మఱచి పోవుటకును, దారిద్ర్యసాగరమునుండి యుత్తీర్ణు లగుటకును దగు సౌకర్యములు చేకూర్చి బళిరా యనునట్లు పెద్దకాలము ప్రజాపాలనము గావించి, విపులైశ్వర్యమును విశాలరాజ్యమును దనయుఁడగు క్షేత్రసింహునకుఁ బట్టముఁగట్టి యా మహారాజు భౌతిక శరీరమును విడిచి స్వర్గమునకుఁ బోయెను.

ఈ హమ్మీరసింహుని జీవితమును శ్రద్ధతోఁ బఠించిన వారి కీతని యభివృద్ధి యంతయు నిరవధిక మగు పురుషకారము వలననే గలిగిన దని తెలిసికొనియే యుందురు. ఖిల్జీ మొదలను, మతిమొకటి రెండువిషయములయందు నీతఁడు తన పూర్వుల నీతినే యవలంబించెను; గాని మొత్తము మీఁద నీతఁడు రాజకీయములయందుఁ జాల మెలఁకువతోడనే ప్రవర్తించెనని చెప్పవచ్చును. ఇఁక నీతని జీవితమునందలి విశేష మేమన?

తనకుఁ బెండ్లిసేయఁబడిన కన్య బాలవిధవ యని తెలిసికొనియు నీతఁ డామె సౌందర్యమును జూచియు, సద్గుణములను జూచియు నామెను జాల ననురాగముతోఁ జూచెను. వివాహకాలమున మాలవదేవుఁడు తన కూఁతురు బాలవితంతువని తెలియనీయక రహస్యముగ నుంచుటవలన నా కాలమున వితంతువివాహాచార మున్న దని సందేహించుట కవకాశము గాన్పించుటలేదు. అయినను హమ్మీరుఁ డిది యనాచార మని జంకలేదు. రాజపుత్రు లెవ్వరును దాని కేమియు నాక్షేపములు చేసినట్లు తోఁపదు. పయింబయిగ వారెల్లరు నాతనినిఁ జాల గౌరవించిరి. సాంఘికనియమములకు వ్యతిరేకముగ నడచిన హమ్మీరునిఁ గేవల రాజకీయ సంబంధముల వలన వారు గౌరవించి

రని చెప్పుటకు వలనుపడదు. రాజు లెల్లరు నాతని వివాహము నా క్షేపింపక పోవుట యీ కాలమున వితంతువివాహాచార మాచరణ ములో నున్న దని వాదించు వారి కొకింత యాధారముగా నుండ వచ్చును; గాని యంతమాత్రమున నా కాలపు సాంఘిక నియమము లను నిర్ధారింప నైతి గాదు.

శ్రీరస్తు

వీరపూజ

ప్రథమ భాగము

సంగరాణా

రాయమల్లుఁ డనన్య సామాన్యపరాక్రమశాలి. ప్రజాహిత చింతకుఁడు. మహేంద్రవైభవము ననుభవించిన రసికశేఖరుఁడు. ఈతఁడు తన ప్రతాపమున కుదాహరణముగ బహిలోలను దిల్లీ పాదుషా నొకమాఱును, మాళవదేశపు సులతానగు ఘియాసుద్దీన్ ఖిల్జీ యను వాని నింకొకసారియు జర్జరితాంగులం జేసి పాఱఁద్రోలెను. తమ యెడ నధికానురాగమును జూపుచుండుటవలనఁ బ్రజ లీతనిని దేవుఁడని పూజించుచుండిరి. రాజపుత్రస్థానమునం దంతటను రాయమల్లుఁడనఁ జాల గౌరవము గలిగి యుండెను.

కాని పాప మీతని చరమదశ దైవదుర్విపాకమువలనఁ గష్టభూయిష్ఠంబై పోయెను. ఈతనికి మువ్వురు పుత్రులు గలిగిరి. జయమల్లుఁ డగ్రజుఁడు. పృథివీరాయఁడు ద్వితీయుఁడు. సంగుఁడు కడగొట్టు పట్టి. వీరు మూవురును వివేకమహితులే. కాని విధిప్రాతికూల్యమువలన వారొకరితో నొకరు కలహించుకొనఁ బ్రారంభించిరి.

ఈ కలహమును నివారింప రాయమల్లుఁడు చాలఁ బ్రయత్నించెను. అయినను బ్రయోజనము లేక పోయెను. తుద కాతఁడు విసిగి వేసారి ముగ్గురు కొడుకుల నిలువెడలఁ గొట్టెను.

అంతటితో నాతని కష్టముల కంతము గలుగలేదు. ప్రపంచ మంతను జయింపఁగల మూవురు పుత్రులను గలిగి యుండియు నపుత్రకుని మాదిరి నుండవలసివచ్చెఁ గదా యను నూతనవిచార మనుభవించు చుండఁ బరోక్షమున జయమల్లపృథివీరాయ శివపురు నిహలోకమును విడిచిపోయిరి. పిడుగువంటి యీ వార్త విని రాయమల్లుఁడు గూడఁ బరమపదించెను.

సోదరులు చనిపోవుటవలన విగతారియై యున్న సంగుఁడు పితృమరణానంతరము రాజా యయ్యెను. తండ్రివలెనే యీతఁడు గూడ మహాశూరుఁడు; చతురుఁడు. బాలుఁ డయ్యును బ్రజాపాలనమునుఁ జక్కఁగఁ బ్రారంభించెను. ఇతని యేల్బడిసైతము సౌఖ్యాభ్యుదయం బగు నని ప్రజ లానందింపసాగిరి. తోటి రాజు లెల్లరు నీతనితోఁ గోరి మైత్రి చేయసాగిరి. అవక్రపరాక్రమవంతుఁ డగుటవలన నీతనికి యుద్ధ మనిన నెంతో సంతోషము. అశ్వారోహణమునందును, ఖడ్గప్రహారమునందును, శరసమ్మోక్షణమునందును, భల్లప్రఘాతమునందును గడుఁ గుశలుఁడు. అగుట నీతఁ డెనిమిదివేల గుఱ్ఱపురౌతులును, నేడుగురు గొప్పరాజులును, దొమ్మండ్రు రావులను యోధాగ్రేసరులును, నూటనలుగురు ఠాకురు, రావత్తను సరదారులును, నైదువందల యేనుఁగులును, నసంఖ్యాకపదాతివర్గంబునుగల మహాసైన్యమును గూర్చుకొని పరభయంకరుఁడై యుండెను.

ఇదియంతయుం జూచి ఢిల్లీశ్వరుండును, మాళవదేశప్రభుల్తాను, నీతని యెడ నౌదాసీన్యము వహించి యుండరా దని తలంచి యిరు వురు నిరుదెసలనుండియుం నొక్కమాఱుగ నీతనిపై దండెత్తి వచ్చిరి. అదిచూచి సంగుం డేమియు జంక లేదు. అఖండధైర్యముతోడను, ననంత శౌర్యముతోడను సాహసించి వారి నిరువురినిం దాఁకి దోలించి పాఱఁద్రోలెను. పరాభవఖిన్నులై కొంచెము సేదదేర్చికొని వారిరు వురు మఱల దండెత్తివచ్చిరి. సంగుండు మఱలం దఱిమెను. మొత్తము మీఁద వారిద్దఱు విడువక యీతనిని సాధించితీఱవలె నని పట్టుపట్టి పదునెనిమిదిసార్లు దండెత్తి వచ్చిరి. కాని పదునెనిమిది మాఱులు నోడిపోయిరి. అంతియ గాదు. ఒకప్పుడు సంగుండు ఢిల్లీశ్వరుని పుత్రునిం జెఱపట్టి చిత్తూరు తీసికొనివచ్చి విడిచిపెట్టెను.

ఈ రూపమున సంగుని ప్రతాపము చాల విరాజిల్లెను. కీర్తి లతలు దశదిశలం బ్రాఁకెను. భారతీయు లగు రాజు లెల్లరు నాతని యెడల భయభక్తులు చూపసాగిరి. సంగుని యాజ్ఞ కెందు నడ్డంతర ము లేదయ్యెను. మేవాడురాజ్యము చాల విస్తృతం బయ్యెను. కొలఁదిదినములలో మఱల భారత సామ్రాజ్యము తలయెత్తు సూచనలు పొడసూపెను.

ఈ సమయమున ఢిల్లీశ్వరుం డగు నిబ్రాహీములోడీ పరాక్ర మహీనుం డగుటవలన నాతని సరదారు లెల్లరు నసంతృప్తులైరి. ప్రజలు తిరుగఁబడ నారంభించిరి. ఈ రూపమున మఱల భారత భూమిలోఁ గల్లోలము ప్రారంభ మయ్యెను. లాహోరునందలి సుబే దారుం డగు దౌలత్ఖానుండు స్వతంత్రుండు కానూహించి ఢిల్లీశ్వరు నితోఁ బోరాడి పరాభూతుండై, తన యభీష్టము నెఱవేఱనందున

నెట్లయిన దిల్లీశ్వరుని నాశన మందింపవలయు నని ప్రతిజ్ఞ పూని కాబూలు దేశమునకుఁ బోయి తయమూరు వంశజుఁ డగు బాబరను వానిని భారత దేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

వెంటనే బాబరు నిబ్రాహీమును దర్పోద్ధతులై పానిపత్తను చోటఁ దలపడిరి. లోదీపఠానుఁడును, బాబరు మొగలుజాతివాఁడు నైనను నీ యుద్ధము చాల భయంకరముగ జరిగెను. కాని లోదీ బాబరువలెఁ బరాక్రమశాలియు వివేకవంతుఁడును గాకపోవుటవలన బాబరునకే జయము చేకూరెను. లోదీ నిహతుం డయ్యెను. ఢిల్లీసామ్రాజ్యము మొగలుల స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ విజయము వలన బాబరు రాజ్యతృష్ణ మతింత వృద్ధి యయ్యెను. భారత దేశమున కంతకును జక్రవర్తి కావలె నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. చక్రవర్తి కావలె నను నాశ యాతనికిఁ జిన్నప్పటి నుండియుఁ గలదు గాని పైతృక రాజ్యమును జ్ఞాతు లందఱును హరించి యీతని నిలువెడలఁ గొట్టిరి. అక్కఱతన నాతఁడు స్వదేశమును విడిచి యఫ్ఘనిస్థానమునకు వచ్చి సైన్యమును గూర్చుకొని కాబూలురాజ్యమును జయించి, మధ్యాసియాయందలి పైతృక రాజ్యము నెడల నిరాశ గావించుకొని భారత దేశముపై నుఱికెను. దిల్లీ రాజ్యము స్వాధీన మైన వెంటనే దానికంటెఁ బ్రతాపవంత మైన మేవాడు రాజ్యమును గెలుచుకొనవలయు నని యాగ్రామీఁదుగా బయలుదేఱి మున్ముందు సంగరాణామీఁదికిఁ బదునైదు వందల గుఱ్ఱపు రౌతుల నంపెను.

తమ యజమానుని యభీష్టమును నిర్వహించుటకా గుఱ్ఱపు రౌతులు యుక్తకాలమున వచ్చి సంగరాణాను దాఁకిరి. చాలల

మూలమున దేశదేశములయందలి వార్తల నన్నిటినిఁ దెలిసికొను చున్నాఁడు గావున రాణా యీ యాశ్వికసైన్యము రాకమున్నె యుద్ధసన్నాహములం గావించుకొని యెదురేగెను. పిదప నుభయ పక్షములవారును సావకాశముగఁ దలపడిరి. ఈ తుములయుద్ధ మెంతో ఘోరముగ జరిగెను. విజయలక్ష్మి సంగుని వరించెను. రాజపుత్రులు బాబరు సాశ్వికబలమును జీల్చి చెండాడిరి.

ఈ పరాభవమువలన బాబరు ప్రతాపోష్మ కొంత చల్లారెను. ఆతఁ డప్పుడు రాజపుత్రులు తా ననుకొనినట్లు నిస్తేజులు గారనియు గేవల బాహుబలమువలన జయము గలుగఁజాల దనియు గ్రహించి ప్రయాణ మాపివేసెను. తనతోఁగూడ నున్న ప్రచండ సైన్యము చుట్టును శత్రువు లాకస్మికముగ మీఁదఁ బడకుండ గంభీర మగు కందకమును ద్రవ్వించి యొకచో విడిసెను. మఱియు, "సంగారాణా యోడిపోయి మేవాడు రాజ్యము స్వాధీన మగునెడల దేవున కది యిచ్చెద నిది యిచ్చెద" నని మ్రొక్కుచుఁ దుదకు మిత్రభేదమువలన గార్యము సాధింపఁ దల పెట్టి యందులకుఁ దగు నుపాయముల నాలోచింపసాగెను.

అట సంగరాణాయు, శత్రువాహిని గాంభీర్యము నెఱింగి వచ్చుటకు గుప్తచారులను నియమించి చాలఁ గనుగలిగి యుండెను. ఈ యవసరమున నెట్లు సంఘటిల్లెనో యిరుతెగలవారును సంధిప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తులైరి. ప్రజాక్షయమును, బ్రజాపీడయుఁ గలుగకుండవలె నని సంధికొఱ కిరువురును దమతమ రాయబారులను నియమించిరి. సంగుఁడు సిసోదీ యను రాజపుత్రుని బాబరు చెంతకుఁ దన రాయబారిగాఁ బంపెను.

సిసోదీ రాజనీతియందుఁ జాల సమర్థుఁడు. సంగరాణా చెంతకు బాబరుచే నంపఁబడిన తురుష్కుఁడు గూడ రాజ్యతంత్రమున నసామాన్యుఁడే. ఆ రాజనీతిధురంధరు లిరువురును దమతమ పక్షముల కెట్టి నష్టమును గలుగకుండు నట్లు సంధి నియమములను యోచింపసాగిరి. ఈ సందర్భమున రాజ్యతంత్రమున వీ రిరువురకంటెఁ గడు సమర్థుఁ డగు బాబరు సిసోదీతో మాఱుదారిని మాట్లాడఁ దొడఁగెను. రాజపుత్రుల గుట్టంతయుఁ దనకుఁ దెలిపి సంగరాణాను దన కప్పగించినయెడల నసంఖ్యాధనము నొసంగెద నని యాతఁడు సిసోదీతో బేర మాడెను. ఆ వ్యాపారసరళి యంతయు మన కప్రస్తుతము. పర్యవసాన మేమనఁగా? సిసోదీ బాబరు వినోదముగఁ బెంచుకొను కుక్కయైపోయెను. అతఁడు సంగునితో సంధినియమములింకను నిశ్చితములు గాలేదనియు, స్వల్పవిషయములలో మాత్రమింకను గొలఁది తగవు జరుగుచున్న దనియు, సంధి తప్పక కుదురు ననియుఁ జెప్పి యాతనిఁ జల్లగ జోకొట్టెను.

లెక్కలేనన్ని యుద్ధములలో గెలుపొందిన సంగుఁడు తన ప్రతాపమును దలంచికొని గర్వపడెనో, బాబరుని జయించుట సాధ్యము గాదని యూహించెనో, ప్రజాపీడకును సైన్యవినాశమునకును జంకెనో, యుద్ధప్రయత్నమున నశ్రద్ధవహించెను. ఆ సమయమున సిసోదీ హఠాత్తుగ బాబరునిఁ దీసికొనివచ్చి సంగునికంఠముపైఁ గూర్చుండఁజేసెను. అప్పుడు సంగునకు బుద్ధివచ్చెను. అతని కూపి రాడినది గాదు. విల్లెక్కువెట్టి బాణము వదలుటకైన వీలులేకుండునట్లు ఖరాసురుఁడు శ్రీరాముని మీఁదికి వచ్చినట్లు మహమ్మదీయులు మీఁదఁబడుటవలన రాజపుత్రులకు యుద్ధసాధనములను జేతఁ బట్టుటకైన వీలు చిక్కినది గాదు. అక్కటన వారిలో ననేకులు శత్రువులను మార్కొనక

పూర్వమే కూలిరి. సిసోదీ ప్రత్యక్షముగ బాబరుపక్షమున రాజపుత్రుల మీఁదఁ గత్తిని సరెను. తుదకు హతశేషులతోఁ గూడ సంగరాణా యప్పటికిఁ దప్పించుకొని పోవలసిన వాఁడయ్యెను. తురుష్కులు జయించిరి. మేవాడు రాజ్యమునందలి చాలభాగము వారి వశమయ్యెను.

డోంగరుపురాధీశుఁ డగు నుదయసింగురావళు తన రెండువందల సహచరులతోడను మడసెను. బోందావంతు లనఁబడు తన మూఁడువందల సరదారులతో సాళుంబ్రాధీశుఁడగు రత్నఠాకురును మాగ్వాడ రాజపుత్రుఁ డగు రాయమల్లరాఠోడును, మేరటువారగు ఖేతసీరత్నా యను వారును, సోన్గడ రాజగు రావు రామదాసుఁడును, ఝాల్వాడ రాజగు జోర్ఝా గోకులదాసప్రముఖుఁడును జవాస్వంశీయు లయిన చంద్రబాణమాణిక్యచంద్రు లను వారును, స్వధర్మసంరక్షణమునకై తమ ప్రాణముల నొసంగిరి. ఇవియంతయుఁ జూచియుఁ దనకుఁ జాల గాయములు తగులుటవలనను బరాజయము సంభవించుట వలనను వ్యాకులుఁడై సంగుఁడు బాబరునోడింపకుండఁ జిత్తూరు దుర్గమునఁ గాలిడ నని ప్రతిన పూని మేవాడు దేశపుఁ బర్వతారణ్యవాటికలయందు వాసముచేసెను.

అచ్చట నాతనికి శరీరస్వాస్థ్యము చెడిపోయెను. దానికిఁ గారణము పరాభవదుఃఖ మని కొందఱు, నచ్చటి జలవాయువులు పడ లేదని మఱికొందఱు నూహించిరి. విషాయుధప్రహారణ మని వేఱొకకొందఱు భావించిరి. అనేకరాజవైద్యు లౌషధసేవ సేయించిరి. దేనివలనను బ్రయోజనము గలుగ దయ్యెను. వ్యాధియంతకంతకతిశయించెను. ఆతనికి జీవితాశ తగ్గెను. సహచరులుగూడ నశ్లెయెంచిరి. తుద కదియే నిశ్చయ మయ్యెను.

ఆతని నే నమ్మి యాతని కొఱకే తమ మానప్రాణములు సమర్పింపఁ దలఁచిన మంత్రులు, సరదారులు నాతని చుట్టును

చేరి యుండిరి. ఆతని కుమారు లగు రత్నసింహుఁడును, విక్రమాజితుఁడును నుదయసింహుఁడును గూడ దగ్గఱనే యుండిరి. సంగరాణా తన పరలోకప్రయాణ మింకఁ గొన్ని నిముసములలో నున్నదనఁగా నిట్లు చెప్పెను. "నే ననేకయుద్ధములు చేసితిని. అనేకశత్రులం గెలిచితిని; గాని నా జీవితము నోడిపోయె నను నపవాదననుభవించుచు విడిచిపెట్ట వలసి వచ్చినది. నే నెన్ని తడవ లెంతటి గొప్ప రాజులను గెలిచినను బాబరుని జయింపకుండఁ జనిపోవలసి వచ్చినందులకు సిగ్గగుచున్నది"

ఇది విని యాతని పుత్రులు "మీ రిందులకై వగవఁ బని లేదు. మీ చేతికి శేషించినది మేము చేసెద" మని యెలుగెత్తి పలికిరి. అది విని యా మహారాజానందముతోఁ బ్రాణములు విడిచెను. పిదప నెల్లరును దుఃఖసముద్రములో మునిఁగిరి.

సంగరాణా మహావీరుఁడని చరిత్రకారులు వర్ణించియున్నారు. ఈతఁ డొకమా టన్నగారితోఁ బోరునపు డొక చేయి పోయెను. మఱియొక యుద్ధమున గుండు తగిలి కాళ్ల కపాయము కలిగెను. ఇవి గాక యీతని శరీరమున నెనుబదిగాయపు మచ్చ లుండెను. ఇవి వీరున కలంకారములు గదా? అన్ని విధముల నీతఁడు మహావీరుఁ డని యంగీకరింపక తప్పదు. ఈతఁడు లోదీయెడలను, మాళవదేశపు సుల్తాను నెడలను, ఢిల్లీశ్వరుని పుత్రుని యెడలను దన పూర్వులనే యనుసరించి ప్రవర్తించెను.

ఈ సందర్భమున మనము పిసాదీని మఱచిపోఁ గూడదు; గాని యాతని గుణములను గీర్తించుటకు మా కిట స్థలము చాలదు.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

ప్రతాపసింహుఁడు

ప్రతాపసింహుని తండ్రి యుదయసింహుఁడు. తల్లి వీరాబాయి. తండ్రియంతటి పిఱికిపంద లేఁడు. తల్లియంతటి శౌర్యభూషితులు లేరు. ఒకపు డక్బరు దండెత్తివచ్చి యుదయసింహునిఁ జెఱపట్టెను. వెంటనే వీరాబాయి భయంకరకాళికామూర్తియై యక్బరునిఁ దఱిమికొట్టి భర్తను జెఱ విడిపించుకొని వచ్చెను. ప్రతాపసింహుఁడు పరస్పరసామ్యము లేని యిట్టి దంపతుల కుద్భవించెను. ఆతఁడు తండ్రివంటి పిఱికిపందయే యయ్యెనో, తల్లివంటి శౌర్యనిధియే యయ్యెనో మనము చరిత్రములవలనఁ దెలిసికొందము.

యథాన్యాయ్యముగ నుదయసింహుని తరువాతఁ బ్రతాపసింహుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను; గాని యేలుటకు రాజ్యమును, పోరుటకు సైన్యమును, సైన్యమును గూర్చుటకు ధనమును లేవయ్యెను. ఉపాయము సెప్పుటకుఁ గాని సహాయము చేయుటకుఁ గాని స్నేహితులుఁ గూడ లేకపోయిరి. పయింబయిగ ఢిల్లీశ్వరుం డగు నక్బరు

ప్రతిస్పర్థియై యుండెను. ఆతని బలమును జూతమా? బొక్కసము లన్నియు ధనరాసులతో నిండి యుండెను. చతురంగబల మసంఖ్యమై యుండెను. ఇంతవఱకు మేవాడురాజులకు ముఖ్యస్నేహితులుగా నున్న జోధపురము, వంబేర, బికానీరు, బుందీ మున్నగు సంస్థానాధీశు లెల్లరు నక్బరు పదదాసులై యుండిరి. విశేషించి సాగరజీ యను ప్రతాపుని తమ్ముడు గూడ నక్బరు పక్ష మవలంబించి యుండెను. దీని నంతను బట్టి యీశ్వరుడు ప్రతాపునకు బ్రతికూలుడై యుండెనని చెప్పుట కేమి యభ్యంతరము?

ప్రతాపసింహుడు మేవాడు రాజ్యమున కధీశ్వరుడే. అందులకు సందేహములేదు; గాని యాతని నివాస మారావళీపర్వతారణ్యవాటికలయందు. అతని యాజ్ఞాప్రచార మచ్చటి భిల్లులయందు మాత్రమే. భిల్లులచే నిర్మింపబడిన గుడిసెలయందే కాపురము. ఒక్కొక్కపుడు చెట్లక్రిందనే. ఆతని యాహార మొక్కొక్కప్పుడు గోధుమరొట్టెలు. ఒక్కొక్కపుడు కొఱ్ఱలు రాగులు మున్నగు క్షుద్రధాన్యములతో జేయబడిన రొట్టెలే. ఒక్కొక యావసరమున నవి గూడ భుజించుటకు వీలు లేకుండెను. శత్రుల రాక విని ముందు వడ్డింపబడి యున్న యా రొట్టెలను గూడ దిగవిడిచి భార్యాపుత్రులను నిరపాయ మగు స్థలమునకు జేర్పవలసి వచ్చుచుండెడిది. అతని రాణియే యాతని పరిచారిక. అభయసింహాదు లగు కుమారులే పరిచారకులు. భర్తచేతను బుత్రులచేతను ప్రేమగౌరవములతో జూడబడు రాణి తనకు దానే పరిచారికయై యుండెను. పరస్పరానుకూల్యముతో నా దంపతులును, ప్రేమానురాగములతో దనయులును గూడి మాడి యుండుటవలన, వారి కా యరణ్యవాటికలే యుద్యానవనవాటికలుగను, పర్ణశాలలే దివ్యభవనములుగను దోచుచుండెను.

ఇది మేవాడుదేశాధీశ్వరుం డగు రాణా ప్రతాపసింహుని సాంసారిక స్థితి. ఇఁక నాతని మానసిక స్థితి నొకింత పరికింతము.

ఆతఁ డా యరణ్యమున సంచరించుచు వీరరసప్రధానము లగు తన పూర్వుల యితిహాసములును, భట్రాజకృతము లగు పూర్వవీర యశోగీతములును, సతతము బఠించుచుండెను. తన్మూలమునఁ దన పూర్వుల ప్రతాపమును, శత్రుకోటియెడల వారు చూపిన తిరస్కారమును, విపత్సమయములయందుఁ బ్రకటపఱిచిన ధైర్యసాహసాదికములును, కులగౌరవరక్షణమునందలి పట్టుదలయు, భౌతికశరీరముల యందలి నిర్మమతయు, వీరవిహారమునందును, సద్యశస్సముపార్జనము నందును గల యధికాసక్తియు, నాతనికిఁ దేటతెల్లముగఁ దెలిసి విరోధులయెడల ద్వేషమును, స్వమతమునెడల భక్తియు, స్వకులమునెడల గాఢాభిమానమును, స్వధర్మమునెడలఁ బ్రబలానురక్తియుఁ బ్రవృద్ధములు గాఁ జొచ్చెను.

ఈ రూపమున నాతనికి వీరవిహారమునం దాసక్తి వృద్ధియయ్యెను. ఎల్లప్పుడు నాతని చిత్తవృత్తి రణరంగమునందే సంచరింప సాగెను. తాను బ్రబలచతురంగబలముతో నక్బరుసైన్యమును దాఁకినట్లును, మానసింహాదులు తన సైన్యమును జెండాడ వచ్చి యోపలేక వెన్నిచ్చి పలాయనము సేయుచున్నట్లును, వారినిఁ బ్రోత్సహించుచు ముందునకు వచ్చిన యక్బరు, తా నొడిఁగఁబఱచి రౌద్రమూర్తియై యెదిరింప నన్న సన్నముగ భటుల చాటుననుండి యవ్వలకు జాఱుచున్నట్లును, నది చూచి దేవతలు తనపైఁ బుష్పవర్షము గురిసినట్లును, విజయానందమున నరసాక్కియున్న తన పాదకమలముల నంటి యంతవఱకుఁ దనయెడ లాఘవబుద్ధితో నున్న శత్రుకోటిలోని కొందఱు రాజ

పుత్రులు “కులభూషణా! మాపై ననుగ్రహముం బూనుము. మమ్ము నీ బిడ్డలనుగా భావించి, నీ శ్వేతాతపత్రచ్ఛాయకుం జేర్చి రక్షింపు” మని ప్రార్థించుచున్నట్లు నాతని కవస్థాత్రయమునందును గూడ స్వప్నములు వచ్చుచుండెను. సాతత్యంబు లగు నిట్టి స్వప్నముల వలనను, పూర్వప్రతాపస్మరణము వలనను, నాతం డప్పుడప్పుడు భయంకరవదనుండై కత్తి దూయంబోవుట తటస్థించుచువచ్చెను.

తండ్రి నికటమునం గూరుచుండి శాత్రవరహస్యములును వైరిబలాబలంబులును, వ్యూహనిర్మాణవిధానములును, రాజ్యతంత్ర రహస్యములును వినుచున్నపు డభయసింహాదులు సైత మట్లే ప్రవర్తించుచుండిరి. ఈ విషయమునం దండ్రికంటెం గొడుకులును గొడుకులకంటెం దండ్రియు నత్యుత్సాహముతో నుండిరి.

అయిన నాతం డిట్టి శౌర్యోద్రేకమువలనం గేవలము హృదయ వికారమునకు లోనగుటతో నూరకుండ లేదు. శత్రుసంహారమును గుఱించియు రాజ్యసంపాదనమును గుఱించియు ననేకవిధముల యోచించుచు నేయుండెను. కాని యాతని యోచన లన్నియు నమిత దారిద్ర్యమువలన విచ్ఛిన్నము లైపోవుచుండెను.

అంతమాత్రమున నాతం డేమియుం జలింపలేదు. సానం బట్టిన కొలంది మాణిక్యమునకు వన్నెలు హెచ్చునట్లాతని కాపదలు సంభవించినకొలంది ధైర్యస్థైర్యము లధికము కాంజొచ్చెను. ఇదియంతయు జూచి దిల్లీశ్వరుం డగు నక్బ రొకింత సంచలించెను. చరిత్రములం జదివినవారి కక్బరు స్వభావము, నాతని రాజనీతియుం జక్కంగం దెలిసియే యుండును. అతండు, ప్రకృత మేమియుం జేయలేక

పోయినను బ్రతాపసింహుఁ డసహాయశూరుఁ డనియు, నాతనివలన నెప్పుడైనఁ దనకు మహావిపత్తు రాక మాన దనియుఁ, బ్రక్కలోని బల్లెమై యున్న యాతనిని దండోపాయమున నిగ్రహించుట కల్ల యనియు, భావించి సామంబునఁ గార్యసాధనము సేయ నూహించి "నీవు నాకు శరణుఁజొచ్చెద వేని నీ రాజ్య మంతయు నీ కిచ్చి వేసెదను. నీకుఁ జాల బహుమతు లొసంగి, నా కొలువున నగ్రస్థాన మిచ్చి, యందఱికంటె నెక్కుడుగ గౌరవించెద" నని ప్రతాపునకు వర్తమానము చేసెను.

ప్రతాపసింహుఁ డది చూచి యక్బరును గుఱించి "మాచు చుండఁగనే కనులలో దుమ్ముకొట్టు మాయకాఁడు. కొందఱు రాజ పుత్రుల యాభిజాత్యమును మంటఁ గలిపిన వంచకుఁడు. పరస్త్రీలకు మానభంగము గావించుచు, జారశిఖామణియై, మహాత్ముఁ డని పేరు వడిన యవినీతుఁ" డని భావించి తనలోఁ దాను నవ్వుకొనియెను. మఱియుఁ, బరుల భుజాబలమువలనఁ "బ్రతాపమహితుఁడ" నని గర్వించి యున్న యక్బరు నండఁ జేరుటవలన సత్కీర్తికి భంగమే గాని లాభము లేదనియు, స్వప్రతాపమువలన నార్జించిన విజయము నక్బరున కారోపించుట నిస్తేజు లగు మానసింహాదులకుఁ దగిన పని గాని తనకుఁ దగనిదనియు, నక్బరున కంకితుఁడై వానిచే మహావీరుఁ డని పిలిపించుకొనుటకంటెఁ దన వీర్యమును లోకమునకు స్వయముగ వెల్లడించుటయే యుత్తమ మనియు నిశ్చయించికొని యాతఁడు "బాప్పారావలువంశమునఁ బుట్టి తురుష్కునకు లోఁబడి నా వంశ మున కపఖ్యాతి తెచ్చెడి కార్యము నావలనఁ గాలత్రయమందును గాఁజాల" దని యక్బరునకుఁ బ్రత్యుత్తర మం పెను.

ఇంతటి నిస్సహాయస్థితిలోఁ గూడ నిసుమంతయుఁ జలింపక, యుస్సురనంతవానిని "నీ వెంత" యని ధిక్కరించుటవలనఁ బ్రతాపసింహుని యశోగీతము లారావళీపర్వతగుహలు మాఱుమ్రోఁగెను. అంతవఱకు నసమానుల మని విఱ్ఱవీఁగు క్షత్రియవీరులు కొందఱాతనిని మహావీరుఁ డని ప్రశంసింపసాగిరి. అక్బ రది విని వివర్ణుఁ డయ్యెను. ఆతని యాస్థానమునందలి మానసింహాదులు తెల్లవోయిరి. విజయగర్వమువలన మిన్నుమన్ను గానక సంచరించు తురుష్కసైనికు లులికిపడిరి.

ఇది విని కొందఱు రాజపుత్రులు ప్రతాపుని మాహాత్మ్యమును గుఱుతెఱింగి యాతనికి సాయము సేయకుండుట చాలఁ దప్పని భావించి, యాతని మహారాజత్వము నంగీకరించి యాతనికొఱకును, స్వమతముకొఱకును—స్వధర్మము కొఱకును, ఢిల్లీశ్వరు నెదిరించి పోరుటకు సంసిద్ధులైరి. వారిలోఁ బ్రతాపుని సవతితమ్ముని కుమారులును, సాళుంబ్రాధీశుఁ డగు టోండావంశీయరాజును, డెల్వాడాధీశుఁ డగు చిన్నసంస్థానికుఁడును, ముఖ్యులు. ఇంకను జిన్న చిన్న రాజు లనేకు లుండిరి.

వారి రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల సంతసించి వారివారికిఁ దగునట్లు గౌరవించి "స్వధర్మముకొఱకుఁ బ్రాణముల నొసంగెద" మని వారిచే శపథములు చేయించెను. అక్బరు "నౌరోజాఉర్సు" అను పేరున భారతరమణులకుఁ గావించు మానభంగమును గుఱించి ప్రతాపుఁడు ముచ్చటించినపుడు వారు ప్రళయకాలరుద్రులవలె మండిపడిరి. పిదప వారిలో దూరదర్శులు ననుభవముగలవారు నగు

కొందఱు రాజులను మంత్రిమండలముగాఁ జేర్చికొని ప్రతాపుఁడు మేవాడు రాజ్యమును సాధించుటకు సమకట్టెను.

కొందఱు రాజులు సాయము వచ్చుటచే వారి సైన్యము తన చేతిక్రిందికి వచ్చినను నది యంత ప్రబలము కాకపోవుటంజేసి ప్రతాపున కక్బరునిఁ బ్రత్యక్షముగ నెదిరించుట కవకాశము చిక్కినది గాదు. అక్కతన నాతఁడు తన మంత్రివర్గముతో నాలోచించి శత్రురాజ్యమునందలి సంపన్నము లగు జనపదములను గొల్లగొట్టుటకు సైనికుల కాజ్ఞాపించెను. వెంటనే వారు నిరంకుశులై లెక్కలేనంత ధనమును తీసికొనివచ్చి ప్రతాపునకు సమర్పించిరి. ఆ ధనముతో నాతఁడు “కుమళునేరు, గోగుండా” యను స్థలములయందు బలిష్ఠము లగు దుర్గములను గట్టి మఱికొంత క్రొత్తసైన్యము సంపాదించెను. ప్రతాపుఁడు తన సైనికులకు శత్రురాజ్యముపైఁ బడుటకు మఱలఁ గన్ను గీఁటెను. మఱియొకమాఱు గూడఁ గన్ను గీఁటెను. ప్రతాపుని భాండాగారములు ధనముతో నిండిపోయెను.

ప్రతాపుని భటులు త్రొక్కిన స్థలము లన్నియు విధ్వస్తము లై పోయెను. గ్రామము లన్నియు నిర్జనము లయ్యెను. “వ్యవసాయము లన్నియు నడుగంటెను. పంటలు పండవలసిన పొలములలో నిలువెత్తు గడ్డి పెరిగెను. జనులతోడను, రథవాహనములతోడను ద్రొక్కఁబడుచుండవలసిన త్రోవ లన్నియు దుమ్ములతోడ నిండిపోయెను. రాజమందిరములలోను, ధనికుల గృహములలోను హింస్రమృగములు వాసము చేయఁ దొడఁగెను.

ఇట్లా ప్రదేశ మంతయుఁ జిట్టడవి యైపోయెను. అక్బరునకు రావలసిన పన్నులు చెల్లకుండెను. అంతియ గాక, యా త్రోవనుండి

పోయెడి ఢిల్లీపాఁజులను, వస్తుసామగ్రి మున్నగు నితరవస్తువులను గొల్లకొట్టుటకుఁ బ్రతాపుని సైనికులకుఁ జాల వీలయ్యెను. అప్పు డక్బరునకుఁ గావలసిన సీమసరకు లన్నియు నీ ప్రాంతమునుండియే ఢిల్లీకిఁ బోవలసియుండెను. అక్కటతన వానిలో నొక్కటియైన ఢిల్లీశ్వరున కందకుండఁ ద్రోవయందే ప్రతాపుఁడు కొల్లగొట్టింపసాగెను. ఈ విధముగా నాతఁడు తన ప్రబలశత్రుని బాధపెట్టఁదొడఁగెను.

ఒకనాఁటికంటె నొకనాఁ డాతఁడు ధనమునందును దళము నందును గూడఁ బ్రబలుఁడు కాసాగెను. సంతతవిజయములవలన నాతనికి సాయమువచ్చిన వారికిని బ్రోత్సాహ మధికము కాసాగెను. మేవాడు రాజ్యము స్వాధీన మగు సూచనలు పొడసూపఁదొడఁగెను. అదియంతయుఁ జూచి ప్రతాపుఁడు సహచరులతో "మన ప్రయాణము నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగుచున్నది. మన గమ్యస్థానపు శిఖరములు గోచరించుచున్నవి. మేవాడు రాజ్యలక్ష్మి సంతోషముతో మనల నాహ్వానించుచున్నది. వీరులారా! ధైర్యముతోఁ బ్రవర్తింపుఁ" డని ప్రబోధింపఁజొచ్చెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు క్షత్రియజాతియందు నవీనము లగు కొన్ని యేర్పాట్లు గావించెను. రాజపుత్రులు కొందఱు ఉద్యోగముల కొఱకును, సంపత్తులకొఱకును దురుష్కులకుఁ దమ యాఁడుపిల్లలను గానుకగా నిచ్చియుండిరి. ప్రతాపుఁడు "తురకలకుఁ బిల్లల నిచ్చిన క్షత్రియులతో నితరులు సంబంధబాంధవములు సేయఁగూడ" దని శాసించెను. దాని నాతని యనుయాయు లందఱును సమ్మతించిరి. రాజపుత్రస్థానమునందలి తక్కిన క్షత్రియులలోఁ గూడఁ గొందఱు సమ్మతించిరి.

ఈ నిబంధనమువలనఁ బ్రతాపుని శత్రుసంఖ్య మఱింత వృద్ధి యాయెను. తురుష్కులకుఁ దమ కన్యల నిచ్చిన క్షత్రియు లెల్లరు నాతనిపైఁ దీవ్రశత్రుత్వము వహించిరి. వారియం దెల్ల మానసింహుఁడు ముఖ్యుఁడు. జోధపురాధీశుఁడు గూడ నట్టివాఁడే యాయెను. తన మేనత్త నక్బరు తండ్రి యగు హుమయూనునకును జెల్లెలి నక్బరునకు నిచ్చి యున్నందున మానసింహునకుఁ బ్రతాపసింహునిపైఁ జాలఁ గోపము వచ్చెను; గాని యది యంతయు హృదయమునందే దాఁగియుండి క్షణక్షణమునకును బెరిగిపోవుచుండెను. మానసింహుఁ డెప్పటికైనఁ బ్రతాపుని యాభిజాత్యమునకుఁ గళంకము గలిగించి యాతని మద మణఁచివేయవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను.

ప్రతాపుఁడు, మతనిబంధనము గావించినందులకు మానసింహాదులు తనపై నత్యంతాగ్రహముఁ బూని యున్నా రని గ్రహింపక పోలేదు. అక్బరు బానిసలై యుండి, యిదివఱకే తనకు విరోధులై యింతవఱకు వా రేమి సేయఁగలిగిరో యిఁక ముందు నదియే చేయ నిమ్మని యాతఁడు మానసింహాదులయెడల నైరాస్యము వహించి యూరకుండెను.

పిదప నొకప్పు డక్బరు నాజ్ఞ నంది మానసింహుఁడు సోరాపురప్రాంతమును జయించుటకై యరిగి, యా యుద్ధమున విజయము గాంచి, యా జయము నక్బరునకు సమర్పింప ఢిల్లీనగరమున కరుగుచు మార్గమధ్యమునఁ గుమలమేరు సమీపమున విడిసి, యచ్చటఁ బ్రతాపుఁ డున్నాఁ డని విని యాతనిం జూచుటకై పరిమితపరివారముతో నశ్వారూఢుఁడై కుమలమేరున కరిగెను.

మానసింహుని రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల వింతపడెను. అప్పు డాతని హృదయాకాశమున ననేక భావవిద్యుల్లతలు మెఱసిపోయెను. మానసింహుఁడు దగ్బరగు సాజ్ఞమెయి సంధి సేయ వచ్చె నని యాతనికిఁ బ్రప్రథమమునఁ దోఁచెను. ఇంక నేమేమో తోఁచెను. తుదకు మత నిబంధనము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అట్టి మతనిబంధనము సేయుటవలన నభి మానము గలిగియుండు ననియు, దానివిషయమై మాట్లాడుటకు వచ్చి యుండు ననియు, నదియే నిజమగునెడల నగ్బరునకు నాతనికిఁ గల సేవ్యసేవకరూప మగు స్నేహము గతార్థమైపోయి యుండు ననియు మంత్రిమండలి యందలి కొందఱు చెప్పిరి. ఎన్నితలంపులు గలిగి నను దొంటి సందేహము శిలాకృతి నట్లే యుండెను. తుద కందఱు నింటికి వచ్చినవారికి గౌరవము సేయకుండుట మర్యాద గాదని నిశ్చ యించుకొనిరి.

మానసింహుఁడు లోనికి వచ్చెను. దేశకాల పాత్రములను జక్కఁగ నెఱింగిన ప్రతాపుఁ డాతని కర్హము లగు మర్యాదలు గావించెను. ఇరువురును జాల శాంతముగ మాట్లాడుకొనిరి. ఎట్లు సంఘటిల్లెనో చెప్పఁజాలము గాని మానసింహుఁడు ప్రతాపునింట విందుకుడుచుట తటస్థించెను.

అంతయు సిద్ధమయ్యెను. తళతళ మెఱసిపోవు వెండిపాత్ర ములయం దాహారపదార్థములు వడ్డింపఁబడియెను. తుద కొక విషమ సమస్య ప్రత్యక్షమయ్యెను. దాని పర్యవసానము శుభముగ ముగిసి నది గాదు. మానసింహుని పక్షము వారికి మాత్రమే యాహారపదార్థ ములు వడ్డింపఁబడియెను. అదిచూచి వారు చాల సందేహించిరి. తుర కలతో సంబంధమును జేసినవారి సహపంక్తిని నేమెట్లు భుజింతు మని ప్రతాపునిపక్షమునఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁబడెను. దానివలన

నగ్నిలో నేయి వోసినట్లయ్యెను. మానసింహుని ముఖమఖండక్రోధాగ్నిజ్వాలలవలనఁ గమలిపోయెను. వెంటనే యాతఁడు మేఘగంభీరభాషణములతో “నన్నిట్లగౌరవపఱిచినందులకు నీకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేసెద నుండు” మని చెప్పి యూఁచవలె భోజనశాల వెలువడి వచ్చి యశ్వారోహణము గావించెను.

మానసింహుని చేష్టలకును, మాటలకును బ్రతాపునకు నవ్వు వచ్చెను. కులభ్రష్టునకే యంత యభిమాన మున్న సత్కులప్రసూతున కెంత యభిమాన ముండును? మానసింహుని యఱపులకుఁ బ్రతాపుఁడు “నీవు యుద్ధమునకు వచ్చునప్పుడు నీ మేనల్లునిఁ గూడఁ దీసికొని ర”మ్మని సోత్ప్రాసముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మానసింహుఁడు మఱింత యవమానమునకుఁ బాల్పడెను. ఆతని వీరరసమంతయు మీసములు మెలిపెట్టుటయందే చెల్లిపోయెను. “నీకు మానభంగము గావించి మానసింహుఁడను నా పేరు సార్థకపఱిచెద” నని చెప్పుచు నాతఁడు గుఱ్ఱము నుడాయించెను.

ప్రతాపుఁడు తన తోలిక యగు నక్బరునకుఁ బ్రక్కలోని బల్లెమే యైనను, నింతవఱకు మానసింహుఁ డాతని నంతగా లెక్క సేయలేదు. ప్రతాపుఁడు మతనిబంధనము గావించిన పిదప నాతని హృదయమునఁ గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ఇప్పు డది యొక్కమాఱుగ భగ్గున మండెను. ఆ జ్వలనజ్వాల లాతని భావయంత్రమును భస్మము గావించివైచెను. అతని మాటలును, నిశ్వాసములును గూడ నా యగ్నికీలలవలన మాడిపోయిరో ప్రకాశము లగుచుండెను. లోహశకలము చేరువ యైనకొలఁది నయస్కాంతమున కాకర్షణశక్తి యెటు

విజృంభించునో యట్లే ఢిల్లీ సమీపించినకొలఁది నాయగ్నికి మంట లెక్కు డయ్యెను.

యుక్తసమయమున మానసింహుఁడు కొలువుకూటమున నక్బరుసందర్శనము గావించి తాను జేకొనివచ్చిన విజయలక్ష్మి నక్బరు పదములకడ సమర్పించెను. అందుల కెంతయుఁ బ్రీతుఁడై యా యక్బరుఁడు "మానసింహా! యోధాగ్రేసరా! నీ రాజభక్తికి మా కానందమైనది. అపజయ మెట్టిదో యెఱుంగని నీ ప్రచండచంద్రహాస మద్వితీయముగ వెలుంగుఁ గాక. మేఘనాదానుకారి యగు నీ సింహనాదము వైరికాంతాగర్భనిర్భేదక మగుఁ గాత" మని పొగడిపొగడి వెలగల పసదనము లిచ్చి శ్రమదీఱునట్లు జోకొట్టెను.

మానసింహుఁడు తటి గనిపెట్టి యక్బరు హృదయమునఁ గ్రోధాగ్నిని రగుల్కొల్పెను. కాని యా యగ్ని యక్బరుచేఁ గత్తి దూయింపలేకపోయెను. సాధ్యమైనంతవఱకు స్వయముగ యుద్ధరంగమున కరుగకపోవుటయే యక్బరు రాజనీతిపరిజ్ఞానపుఁ బ్రథమ ప్రకాశము. అనుజీవులు మోసము చేసెదరేమో యని యాతని కనుమానములేదు. తన జోలపాట వారి యాత్మజ్ఞానమును దుప్పటిముసుఁగు వెట్టి మఱల లేవకుండ జోకొట్టిన దని యాతని కెఱుకయే. ప్రతాపునిపై మానసింహునకే కత్తి దూయవలసివచ్చెను. ప్రతాపుని సలహా వ్యర్థము కాలేదు. మానసింహుఁడు తన మేనల్లుని వెంట నిడికొనియే బయలుదేఱి శంఖ మూఁదెను.

మానసింహుఁడు ప్రథమమునఁ గుమల్మేరుదుర్గమును ముట్టడించెను. అదిచూచి ప్రతాపుఁడు "మానహీనున కిప్పటి కభిమానము వచ్చినది. ఎంత వింత!" యని నవ్వుకొనియెను; గాని వెంటనే "ఇది

సదభిమానము గాదు. దురభిమానము. ఇదియే భారతీయులను చీల్చి పిప్పిచేయుచున్నది" యని వగచెను. ఈసందర్భమున నాతని చూడ్కులు తొలుదొలుత ఢిల్లీదెసకును, దరువాత భరతవర్షమునందంతటను బ్రసరించెను. తోడనే యాతని హృదయము చేయివెట్టి కలఁచినట్లు కలఁగిపోయెను. అప్పు డాతఁ డొక్క వేఁడినిట్టూర్పు విడిచి మంత్రిమండలిదెసకుఁ జూచెను.

ప్రతాపుని గభీరదృష్టి తమ దెసఁ బ్రసరించినంతనే మంత్రు లందఱు నొక్కపెట్టునఁ "బరాభవాగ్ని యక్బరుమానసింహుల హృదయములయందుఁ దీవ్రముగ రగుల్కొనినది. దురభిమాని యగు మానసింహుఁడు వీరనినట్లే మేనల్లునిఁ గూడఁ దీసికొనివచ్చినాఁడు. సంగతిసందర్భము లన్నియుఁ జూడఁగా నీ యుద్ధము ఘోరముగ జరుగక మాన దనియు, దీర్ఘకాలము ప్రవర్తిల్లక తీఱ దనియుఁ దోఁచుచున్నది. ఇఁక నాలసించుట నీతి గాదు. క్షణక్షణము దిల్లీ నుండి క్రొత్తఫౌఁజు వచ్చెడి నని తోఁచుచున్నది. ఎప్పటిదండు నప్పుడే రూపుమాపకున్న శ్రమపడవలసివచ్చు"నని చెప్పిరి. వెంటనే తగు నేర్పాటులన్నియు ముగిసెను. ప్రతాపుని సింహానాదము మానసింహుని శంఖారావమును సిగ్గుపఱిచెను.

ఉభయపక్షములవారికి నీ సంగ్రామదీక్ష నెలలతోఁ దీఱినది గాదు. ఈ మహాయుద్ధమున ననేకాంతర్యుద్ధములు జరిగినవి. అనేక పర్యాయములు మొగలుసైనికు లోడిరి. అనేకప్రయత్నములలోఁ బ్రతాపుఁ డోడెను. మానసింహునకును, యువరాజు సలీమునకును దలప్రాణము తోఁకకు వచ్చెను; గాని యంతమాత్రమునఁ బ్రతాపున కేమియు ఫలము గలిగినదిగాదు. అతని కింకను మంచిదినములు రాలేదు.

ఆతని నెత్తిపైఁ దాండవ మాడుచున్న దురదృష్టదేవత యింకను దొలఁగిపోలేదు. ఈశ్వరున కింక నాతనిపై ననుగ్రహము గలుగలేదు.

ఈ యుద్ధము ప్రారంభ మగునప్పటికిఁ బ్రతాపుని చేతిక్రింద నిరువదివేల సైన్యముండెను. శ్రావణశుద్ధ సప్తమినాఁడు హల్దీఘాట్టను చోట జరిగిన సంకులసమరములో నసంఖ్యాసైనికులు ననేక సేనానులును మడిసిరి. అనఁగాఁ బండ్రెండువేల భటులు వీరస్వర్గమును జూఱకొనిరి. తన యసామాన్యవీరకవిత్వముచే రాజపుత్రులకే గాక శత్రువులకుఁ గూడ నుద్రేకము గొలుపు ప్రతాపుని యాస్థానకవియు, భట్టకులతిలకుఁడు నగు భాణుఁడను నాతనిని దేవేంద్రుఁడు తన యాస్థానకవిగాఁ గొంపోయెను. కమలమేరుదుర్గము మొగలుల స్వాధీన మయ్యెను.

ప్రతాపునకుఁ గష్టములును, సైన్యవినాశమును, దారిద్ర్యమును హెచ్చిపోయెను. తినుటకుఁ గందమును, నిద్రించుటకు మంచమును లేని యవస్థ వచ్చెను. స్త్రీలకును, శిశువులకును నిముసములు గలుగకుండ నిక్కడనుండి యక్కడకు, నక్కడనుండి యిక్కడకును బరువెత్తవలసివచ్చెను. ఎంతయైనను బ్రతాపునకు భయము గలుగ లేదు. ఆతని మనస్సు వెనుదియుగ లేదు. "నా తల్లిదండ్రులు నాకుఁ బ్రతాపసింహుఁడను నామము నే యభిప్రాయముతోఁ బెట్టిరో దివ్య మగు నా యభిప్రాయ మప్రతిహతమై వెలయుఁగాక. నేఁడు భయంకరాకారముతో వెఱపించుచున్న కాలము రేపు సుకుమారాకారముతో దాస్యము చేయక మాన" దని ప్రతాపుఁడు ధైర్యము వహించి యుండెను. ఈ సందర్భమున శత్రువులతోఁ గలిసియున్న సాగరజీ బుద్ధి తెచ్చుకొని యన్న యగు ప్రతాపుని పాదసన్నిధికిఁ జేరికొనియెను.

ఇది యంతయుఁ జూచి ప్రతాపుని ధైర్యసాహసాదుల కాశ్చర్యపడి యక్బరు నాతని మంత్రులు, నాతనిని ధన్యుఁ డని మెచ్చుకొన సాగిరి. అందు నక్బరు ముఖ్యమంత్రియు, గుణగ్రాహియు, మహాకవియు నగు ఖానఖాన నను నాతఁడు, ప్రతాపుని యుత్కృష్టగుణముల కానందమును బట్టఁజాలక యీ క్రింది యుత్తరమును గవితాబద్ధము గావించి ప్రతాపున కనిపెను.

"మానవుని సంపత్తియు నధికారమును నశ్వరములు. ఇది సృష్టిక్రమము. కాని మానవుని సద్గుణములయొక్కయు, సత్కీర్తియొక్కయుఁ బ్రశంస లోకములోఁ జిరకాల ముండును. కావునఁ బుత్త్రా! నీవు ధన్యుఁడవు. ఏల యన? నీవు సంకటావస్థలో నుండియుఁ, బాదుషాకు శరణు రాక నీ కీర్తియు, గౌరవమును రక్షించుకొనుటకు యోగ్యమైన ప్రయత్నములను జేయుచున్నావు. ఈ గుణములు భారతీయరాజులయెడల నసాధారణములు. కావున నీవు నీ స్వజాతియొక్క యభిమానమును వర్ణనీయముగ రక్షించుచున్నావు. నీవు రాజ్యవైభవమును సుఖప్రాప్తిని గడ్డిపరకలవలెఁ జూచి వందనీయమగు నీవంశముయొక్క కీర్తి నాచంద్రస్థాయిగఁ జేయుచున్నావు." *

ప్రబలు లగు శత్రుపక్షమువారే ప్రతాపు నిట్లు పొగడినప్పుడు మిత్రపక్షమువా రెంత మెచ్చుకొందురో వ్రాయ నక్కఱలేదు; గాని యీ పొగడ్తలవలనను నీ మెప్పులవలనను నేమి ప్రయోజనము? దైవ మాతనియెడ నింకను బ్రాతికూల్యము వహించియే యుండెను. ఏ పనిచేసినను గలిసిరా దయ్యెను. శత్రువుల యొత్తిడి వలన నూపిరి తిరుగకుండెను. అక్కతనఁ బ్రతాపుఁడు సైన్యాదికములను జేర్చు

* మహమ్మదీయమహాయుగము. ౩౦౪ పుట.

కొనుటకుఁ గాని, మఱియేమిచేయుటకుఁ గాని తోఁపక విసిగిపోయి తుదకు "యుద్ధమునకుఁ గొంత వ్యవధి యీయవలసిన" దని యక్బరునకు వర్తమాన మంపెను.

ఈ వార్త నక్బరు, సభలో వినిపించెను. అందఱు నక్బరుశక్తి కెందు నెదురు లేదని కొనియాడిరి. ఆ సభలోఁ బృథివీరాజను నొక రాజపుత్రుఁ డుండెను. అతఁడు బికానీరు రాజు సోదరుఁడు; మఱియు సేనాధిపతి. అక్బరు సభలో నాతఁ డొక సరదారుఁడై యుండెను. అతఁ డా వార్త విని చాల విచారించెను. అతఁ డక్బరునకు దాసుఁడైనను బ్రతాపుఁ డనినఁ జేయెత్తి మ్రొక్కును. అక్కాతన నంతటి సభలో ధైర్యముతో లేచి యక్బరు నుద్దేశించి "ప్రతాపుఁడు మీకు శరణుజొచ్చుట యబద్ధము. ప్రతాపసింహుని శత్రు వెవఁడో మీ కీ వార్త తెలిపి యుండును. ప్రతాపుఁడు ఢిల్లీపట్టణము కట్టినను నిట్టిపని కంగీకరింపఁ డని నా నమ్మకము. కావున నేను నా విశ్వాసపాత్రుఁడైన సేవకు నంపి నిజమగు వర్తమానమును దెలిసికొనియెద" నని చెప్పెను. పిదప నాతఁడు కవితాబద్ధమైన యొక యుత్తరమును బ్రతాపున కంపెను.

"రాణాప్రతాపసింగజీ! భారతీయుల మగు మే మెల్లరమును మీవంటి పరాక్రమశాలు లగు భారతీయరాజపదధారులనే నమ్మి యున్నాము. ఇతరరాజులవలన మా యాశలు నిరాశలు చేయఁబడినను బ్రతాపసింగురాణావలన నట్టిపని జరిగి యాతఁ డక్బరునకు శరణువచ్చుట యత్యంతదుఃఖాస్పదము. మేమైతే దైవోపహతులమై మా పరాక్రమమును, మా స్త్రీల పాతివ్రత్యమును గోలుపోయితిమి. మా యభిమానమును, మా స్త్రీల పావిత్ర్యమును మే మక్బరున కమ్మితిమి. కాని వాతఁడు పాడుకొనియెను. కాని యుదేసింగుపుత్రు

లైన మీరు మాత్రము రాజపుత్రుల లజ్జయు స్త్రీల పావిత్ర్యమును మీ వంశములో నిదివఱకు రక్షించినారు. వానిని నట్లే యింకముందు గూడ రక్షింపుండి. రాజా! ఏమి చెప్పుదును? "నౌరోజా ఉర్సు" తిరునాళ్లలో నే రాజపుత్ర స్త్రీయొక్క మర్యాద దక్కనది? ఎవరి మర్యాదయుం దక్కలేదు. కావున సుప్రసిద్ధులును, మానధనులును, నగు సిసోదియాకులముయొక్క మర్యాద యీ "నౌరోజా ఉర్సు" లో నమ్ముటకుం బోవల దని నా ప్రార్థన. అంతయుం బోంగొట్టు కొని దరిద్రుండ నైతి నని యనుకొనుచున్నారేమో; గాని యట్లను కొనవలదు. మీరు పోంగొట్టుకొన్నార మన్న దంతయు యశోభి వృద్ధిచే మీ కున్నట్లె యెంచుండి. నిరాశచే క్షత్రియకులోద్భవు లనేకు లవమానజనితదుఃఖము నను భవించిరి. కాని యట్టి యవ మానము, నపకీర్తియు, హామీరవంశజు లైన మీ పాలిట నిదివఱకుం బడ లేదు. లోక మంతయు నాశచే మీ వైపు చూచుచున్నది. భారతీయుల పౌరుషము వెలువడుటయు, భారతీయుల మర్యాదను గాపాడుటయు మీ కలననే జరుగు నని లోకులు నమ్మియున్నారు. మీ కులమునకును, రాజవంశమునకును, నేంటివఱకుం గలుగని యపకీర్తి యెన్నటికినిం గలుగం గూడ దని మా కోరిక. ఆత్మగౌరవపూరిత మగు మీ యంతరాత్మయు, జయశాలి యగు మీ ఖడ్గమును మీకు ముఖ్యసహాయకర్తలు. వాని సహాయముగొని మీరు క్షత్రియుల పౌరుషమును రక్షింపవలయును. .... ఫాదుషాకు శరణనినందువలన లాభ మేమియు లేదు. మీ పౌరుషమునకును,యశస్సంపాదనమునకును నీశ్వరుండు తోడ్పడుం గాక" †

---

† మహాత్మకీయమహాయోగము 30౬ పుట.

ఈ యుత్తరమును జూడఁగనే ప్రతాపుని శౌర్యాగ్ని మఱలఁ బ్రదీప్తం బయ్యెను. ఇంతవఱకును నిర్భయముగ నక్బరు నెదిరించి యిప్పు డిట్లు కోరుట చాలఁ దప్పుపని యనియు, నపకీర్తి యెట్టిదో యెటులఁగని తన కీ గొప్ప కలంకము వచ్చెననియుం భావించి యాతఁడు వగచెను. తాను వ్యవధి యీయవలసిన దని కోర శరణుఁజొచ్చినట్లు తలంచెఁ గాఁబోలు నని యక్బరు మాధ్యమునకు నవ్వుకొనెను. పృథివీరాజు జాబువలన లోకమును క్షత్రియబృందమును దన యెడలఁ జూపుచున్న గౌరవమును దెలిసికొని తన యాభిజాత్యమునకు గర్వపడెను. అక్బరు నాస్థానమునందలి క్షత్రియులలోఁ గొందఱు తన యెడల నింతటి పూజ్యభావమును గలిగియుండుట చాల మంచి దని తలంచెను. వెంటనే దిగ్గజము లులికిపడునట్లు సింహనాదము గావించి, దురూహపైఁ గట్టఁబడిన యక్బరు విజయప్రాసాదమును గూలఁ ద్రోసెను.

ఈ ప్రయత్నమువలనఁ గూడ నాతని కేమియుఁ బ్రయోజనము గలుగలేదు. విశేషించి ద్రవ్యనష్టమును, బలవినాశమును గూడ సంభవించెను. అన్ని విధముల నాతని ధైర్యకంచుకము సడలి పోయెను. ఇఁకఁ బోరుటవలన నెంతమాత్రమును ఫలము లేదని విరక్తి గలిగెను. ఇంతచేసినను జయము గలుగకపోవుటచేఁ దన యభాగ్యతను నిందించుకొనుచు ఖడ్గవ్యాపారముపై నసహ్యముగలుగ దేశత్యాగము గావించి సింధునదీతీరమునకుఁ బోవలె నని తలంచి బయలు దేఱెను.

ప్రతాపుఁడు బయలుదేఱిన నాఁడే యారావళీపర్వతమును దాఁటిపోయెను. సాయంకాలమున భార్యాపుత్రులతోడను, బరిమిత పరివారముతోడను, నొక పర్వతపాదమున విడిసెను. అవి మేవాడు సీమాంతభూములు. నాఁటిరాత్రి భోజనానంతర మాతఁడు పటకుటీర

ప్రాంగణమున విశ్రమింపఁ బరుండెను. హితులలో నొక్కరిద్దఱును సేవకులలోఁ గొందఱు నాతని చుట్టును జేరి కూర్చుండి యుండిరి. పటకుటీరాంతర్భాగమున, దీపపువెలుతురులోఁ గపోలన్యస్తహస్తయై దీనాననయై, నిట్టూర్పులు విడుచుచు రాణి యాతని కెదురుగ శయ్యపైఁ గూర్చుండి యుండెను.

అప్పుడు ప్రతాపుని హృదయాంతరాళమున రాశీకృతమై నిరాశారూపమున నున్న గాఢాంధకారముల ఛేదించుకొని యొక నవీన తేజ ముదయించెను. క్షణములో నా తేజము ప్రవృద్ధమై యంతరంగమును బ్రకాశవంతము గావించెను. తేజోమయం బైన యాతని హృదయమున వివిధభావసంఘట్టనము ప్రారంభ మయ్యెను. అంత యావశమైపోయిన మనస్సుతో నాతఁ డాకస్మికముగ లేచి కూర్చుండెను. అపుడు విచారముతో నూర్ధ్వముఖియై యున్న రాణి యాతని కంటఁ బడెను.

తోడనే మేవాడు రాజ్యలక్ష్మి యాతని స్మృతిపథమున నంకిత మయ్యెను. సిసోదియావంశమునఁ బ్రభవించి పూర్వుల శౌర్యసాహసముల కుదాహరణముగ నింతవఱకుఁ బ్రబలప్రతిస్పర్ధి నెదిరించి పోరి, నేఁ డాత్మగౌరవమును మంటఁగలిపి నిరాశవలనఁ దాను విదేశములకుఁ బోవుచుండుటఁ గాంచి యామెయుఁ దనరాణివలె దీనాననయై పరితపించుచున్నట్లును, మఱల నంతలో నాత్మీయాభిజాత్యమును స్మరించుకొని యారక్తనేత్రయై, యామె తన్నతి ఘోరముగ శపింప నుద్యుక్త యగుచున్నట్లును, దన తల్లియగు పీరాబాయి భయభ్రాంతయై కాళ్లు గడగడ వడఁక "తల్లీ! రక్షింపుము. నాబిడ్డని రక్షింపు" మని వగర్చుకొనుచు నతిరభసంబున వచ్చి యామె పాదములపై వ్రాలి "దేవీ! శాంతింపుము. నా బిడ్డవలన నపరాధ మైనది.

నిజముగ నది నా తప్పే యగును. వీరస్వర్గసుఖానుభవము వలనఁ బ్రమత్తనై నే నింత వఱకు సంకటావస్థలోఁబడియున్న నా గారాబు కొమరుని హృదయక్షేత్రమును దొలంగియుంటిని. ఓ మేవాడు రాజ్యలక్ష్మి! క్షమింపుము. నీకును నాకును గూడ నా బిడ్డఁ డొక్కఁడే దిక్కయి యున్నాఁడు. సిసోదియావంశమును నిర్మూలము గావించితి వేని నేనును, నా పూర్వులును గతిలేనివార మైపోదుము. నీవు ధర్మభ్రష్ట వైపోదువు. తల్లీ! అచ్ఛమైన రాచకొలమును నిలుపుము. భారతధర్మమును గాపాడుము. చల్లనిచూపులనొలయఁజేసి నాకుమారునకు బలము నొసంగుము. నిరాశవలన నజ్ఞానాంధకారకూపమునం బడి నిరుత్సాహమువలన నధఃపతితుఁడైపోయిన నా యనుంగుపట్టినిఁ బ్రేమతోఁ జేయూఁత నొసంగి యుద్ధరింపు" మని ప్రార్థించుచున్నట్లు, నందుల కంగీకరింపక "మానవతీ! నీవు తొలంగియుండుము. ఇపుడు నీ ప్రశక్తి లేదు. నీ యంశము ప్రతాపునియం దింకితము గాలేదు. నిష్కలంక మగు సిసోదియావంశము నీతోడనే యంతరించినది. నీ పూర్వులతోఁ గూడ నీ వింతటినుండి శౌర్యహీనుఁడు, ధర్మభ్రష్టుఁడు నగు ప్రతాపునిచే విడువఁబడు నివాపజలమునకాశ వదలుకొనుము. ఆ పౌరుషశూన్యుని రక్షింపఁ బ్రార్థింపకుము. నీ వా యధీరుని మీఁది మమతను విడువఁజాల వేని యక్షయం బగు వీరస్వర్గమునుండి విభ్రష్ట వైపోదువు. ఓ శూరనారీరత్నమా! నీవు తొలంగియుండుమ"ని రాజ్యలక్ష్మి తన తల్లిని నిరాకరించుచు శాపోదకములను గ్రహింపఁబోవుచున్నట్లు నాతనికిఁ దోఁచెను. నిగాఢభీతుఁడై వీరస్వర్గమున స్వచ్ఛందవిహారము గావించుచున్న తన పూర్వులు తన భీరుత్వము నారసి మొగమెత్తలేక వగచుచున్నట్లు గూడఁ దోఁచెను.

తోడనే వివిధభావోదయములవలనఁ గలఁగిపోయిన యాతని హృదయము బ్రద్దలైపోయెను. ఈ సంక్షోభమువలన నప్రయత్నముగఁ గన్నులు మూఁతవడెను. భయంకరకాళికామూర్తియై యున్న మేవాడురాజ్యలక్ష్మి యా కన్నులయందే ప్రవేశించెను. వెంటనే యాందోళనం బధిక మయ్యెను. ప్రాపంచికస్మృతి తప్పిపోయెను. అపుడు "రాజ్యలక్ష్మీ! శపింపుము. పాపాత్ముని, ధర్మభ్రష్టుని ఘోరముగ శపింపుము. పూర్వుల మార్గమునకుఁ దప్పినవానిని, నుత్సాహప్రభుమంత్రశక్తులచే వంచితుఁడైనవానిని, నీతిబాహ్యునిఁ గులకలంకునిఁ దల వ్రక్కలైపోవునట్లు శపింపుము. పుట్టగతులు లేకుండఁ బోవునట్లు శపింపుము. ఆలసింపకుము. శాపోదకములను ద్వారగ విడువు"మను మాట లప్రయత్నముగ నాతని యోష్ఠపుటము నుండి జారెను.

ఈ మాటలు విని చెంతనున్నవారు నిర్విణ్ణులైరి. రాణియు నాశ్చర్యచకితయై తటాలున వచ్చి బొమ్మవలె నట నిలువఁబడి పోయెను. ప్రతాపుని కనుదమ్ములింకను వికసింపలేదు. హృదయ మింకను దేటికొనలేదు. రాజ్యలక్ష్మి యింకను శాంతింపలేదు. ఆమె విశాలనయనయుగ్మముపైఁ గ్రోధరసము పొంగి పొరలిపోవుచునే యుండెను. అపుడు ప్రతాపుఁడు "మేవాడురాజ్యలక్ష్మీ! తన పూర్వుల పవిత్రరక్తధారలచేఁ దడిసిన జన్మభూమిని విడిచి వెళ్లుటకుఁ బ్రయాణమైన మానహీనునిఁ, దనపైఁ గల కార్యభారము నెఱుంగఁజాలని వివేకరహితుని, వైరివీరుని ప్రచండమండలాగ్రశోచిఃపుంజమ్ములవలన మిఱుమిట్లుగొని, దిగ్భ్రాంతుఁడై రణరంగము నుండి పలాయనము సేయు పిఱికిపందను శపింపుము. ఓ దేవీ! తడయకుము. శాపోదకములను విడువు"మని మఱలఁ బల్కెను.

అప్పటికి రాజ్యలక్ష్మికోపము చల్లారెను. ఆమె వీరాబాయిని ప్రేమతో లేవనెత్తి "సతీమణీ! ఊరడిల్లుము. నీ కుమారునకు బలము నొసంగుచున్నాను. ఆతనికి విజయము సేకూఱు"నని పలికినట్లును, వదినని తన తల్లి పరమానందభరితురాలై మఱల నంతలోఁ దాను శౌరుషము వహించునో లేదో యని దీనముగఁ దనదెసఁ జూచినట్లు నాతనికిఁ దోఁచెను.

వెంటనే యాతని మనస్సు నిశ్చలం బయ్యెను. కనుదమ్ములు వికసించెను. నిస్తేజమైపోయిన యాతని ముఖముపై జీవకళ ప్రత్యక్షమయ్యెను. రక్త మంతయుఁ గవోష్ణ మయ్యెను. విరోధిపై మఱలఁ గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ప్రతాపుఁడు తనయెదుటఁ జిత్రప్రతిమ వలె నిలిచియున్న రాణి నారసి దేవీ! యని పిలిచెను.

వెంటనే యామె చెంతకువచ్చి కూరుచుండి పతిహస్తములం బట్టుకొని మెల్లఁగ "నాథా!" యని పలుకరించి ముఖమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు పుత్రులను, మొదటినుండియుఁ దన్నెడబాసియుండని సరదారులను గూడ సంబోధించి "వివేకభ్రష్టుఁడనై నేను మేవాడు రాజ్యలక్ష్మియెడలఁ జాల నపరాధము చేసితిని. కాని తుద కామెకు నాపైఁ బరిపూర్ణానుగ్రహము గలిగినది. మనము మఱల స్వదేశోన్ముఖులమై పోదము. మేవాడుగద్దె మన కొఱకు నిరీక్షించుచున్నది. అగ్నిరున కపజయము నిశ్చయము. మాన సింహున కవమానము తప్పదు. ఇదే మనము పోయి శత్రువుల నెదిరింత"మని చెప్పెను.

ఆ మాట లేవియును వారి కర్థము కాలేదు. ప్రతాపుఁడు యావద్వృత్తాంతము నెఱిఁగించెను. అది విని యెల్లరును జమత్కృతులైరి. అందఱును నూతనోత్సాహభరితులై బయలుదేఱి స్వదేశమునకుఁ బోయి చేరికొనిరి.

ఏ క్షణమున వివిధభావోదయము వలనఁ బ్రతాపుని హృద యము కలఁగిపోయినదో యా క్షణమునందే యాతని యభ్యుదయము ప్రారంభ మయ్యెను. అప్పుడు ప్రతాపుని పూర్వ మంత్రి యగు భామాసా యను నాతఁడు తన యజమానుని దురవస్థ యంతయు విని మిగుల వగచి తన చెంతనున్న యసంఖ్యధనమును దీసికొనివచ్చి యా తని కర్పించెను. ఆ ధనముతోఁ బ్రతాపుఁ డిరువదియైదువేల సైని కులను జేర్చికొని శత్రువు నెదిరించి పోరసాగెను.

అది మొదలు ప్రతాపుఁడు దయ యను మాటనే మఱచి పోయెను. "ఎట్లు గావించినను బరవినాశమే రాజున కవశ్యాచర ణీయ"మను నీతి నిప్పు డాతఁ డవలంబించెను. ప్రప్రథమమున నాతని కగ్బరు పరదారుఁ డగు శహాబాజను వానితో యుద్ధప్రసక్తి గలిగి గెను. అందుఁ బ్రతాపునకే విజయము లభించెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు కుమల్మేరుదుర్గమును ముట్టడించెను. అచ్చటి కిల్లేదారుఁ డగు నబ్దుల్లా యను వాఁడు ప్రతాపుని ఘోర ముగ నెదిరించెను. తుద కబ్దుల్లా యల్లాచరణసామీప్యమునకుఁ బోయెను. హతశేషులగు నాతని సైనికులు పిక్కబలిమిం జూపిం చిరి. కోట ప్రతాపుని స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ నూతనోత్సాహము వలనఁ బ్రతాపుఁ డొకటి తిరువాత నొకటి చొప్పున స్వల్పకాలమున ముప్పదిరెండు దుర్గములను గెలిచి కొనియెను. అజమీరు, చితోడు, మండలగడము నను మూఁడు దుర్గములు తక్క మేవాడురాజ్య మంతయు స్వాధీన మయ్యెను. పిదపఁ బ్రతాపుఁడు తన కిన్ని కష్టములం గలిగించిన మానసింహుని, నాతని రాజధాని యగు జయపురమును దోపించి పరాభవించెను.

తుదకు దేపురము గూడ స్వాధీన మయ్యెను. "ఇట్లు జయశ్రీలచే నలరారుచున్న ప్రతాపుఁడు స్వరమంత్రి యగు ఖానఖానునిచే మెచ్చుకొనియాడఁబడియె."

కాని యీవిజయములవలనఁ బ్రతాపునకుఁ దృప్తికలుగలేదు. మేవాడురాజులకుఁ జిత్తోడుదుర్గ మనిన నెంతో ప్రీతి. ప్రథమము నుండియు వారి కదియే రాజధాని. వారి శౌర్యము, పౌరుషము, నభిమానము, నాభిజాత్యమును, నదే మూర్తీభవించి యున్నవి. వీర స్వర్గమును జూఱగొన్న తమ పురుషులచెంతకుఁ బోవుటకు రమణీ మణులు జోహారు సేయుటవలన నది పరమపవిత్రమై యున్నది. అందలి ప్రతిష్ఠలమును సిసోదియావంశమువారి యశస్సును గీర్తించు చున్నది. అట్టి చిత్తూరుదుర్గమును గెలువనంత కాలము తన ప్రతాపము వన్నెకెక్కదని భావించి ప్రతాపుఁడందులకుఁ దీవ్రప్రయత్నములు ప్రారంభించెను.

అంతయు సిద్ధ మయ్యెను. సిద్ధాంతులు జైత్రప్రస్థానమునకు శుభముహూర్తము నిశ్చయపఱచిరి. సరదారు లెల్లరును చిత్తూరుదుర్గము నందలి మహమ్మదీయులపై నెప్పుడుఱుకుదుమా యని త్వరపడు చుండిరి. రాణి కులదేవతలం బూజించుచు ముత్తైదువలకు సమస్త దానములు సేయుచుండెను. భట్రాజులు తమ యసద్గళకవితాలహరిం బ్రవహింపఁజేసి వీరభటుల నందుఁ దేలియాడించుచుండిరి. క్రొత్తగా సాంసారికసౌఖ్యములను బ్రసన్నములు గావించుకొనిన ముద్దరాండ్ర హృదయములను దైన్యము నానందమును మిళితములై కలంచివేయు చుండెను. ప్రౌఢాంగనలు తమ ముద్దుబిడ్డలం గొనివచ్చి భర్తల కాళ్లకుఁ బెనఁగించుచుండిరి. మధ్యనాయికలును వారిభర్తలును సాభి ప్రాయముగఁ జూచుకొనుచుండిరి. వృద్ధాంగనలు గద్గదకంఠలై యుండిరి.

ఇంతలో రాజపుత్రులయం దొక దుఃఖకర మైన వార్త వ్యాపించెను. ననలెత్తుచున్న యా వల్లికాలత తెగిపోయినది. ఆయానందవాహిని యాగిపోయెను. ఆ యుత్సాహతరంగిణి రుద్ధంబై పోయెను. ఆ వర్ధమానచంద్రునకు బినీలనిబిడ మేఘమాలిక యడ్డు వచ్చెను. ఉన్నట్లుండఁగాఁ బ్రతాపున కుద్వృతరోగము సంభవించెను. రోగనివారణముకొఱ కనేక వైద్యులు ప్రయత్నించిరి. అంతయు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీ రయ్యెను. తుదకు జైత్రప్రస్థానమునకు బదులుగాఁ బ్రతాపుని పరలోకయాత్ర నిశ్చితం బయ్యెను. అంతటను విచారతరంగిణి పొంగి పొరలి ప్రవహింపజొచ్చెను.

అభయసింహాదికుమారులును, సేనాధీశులును, మంత్రిమండలి వారును, రాజబంధువులును, బ్రతాపుని చుట్టును మూఁగియుండిరి. రాణి పదములకడఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు చాల వేదన ననుభవింపసాగెను.

అందఱును బాధానివారణకొఱకౌషధపానము సేయవలసిన దని ప్రతాపునిఁ బ్రార్థించిరి; గాని యాతఁ డందుల కంగీకరింపక "ఈ బాధ యౌషధసేవనలనఁ దీఱునది గాదు. ఖడ్గవ్యాపారమును జేయవలయును. చిత్తూరుదుర్గమును జయింపవలెను. దానిపై నెగురుచున్న చంద్రధ్వజమును గూల్పవలెను. ఆ దుర్గమును మేవాడు రాజ్యలక్ష్మికి విలాసభవనము సేయవలెను. ఇఁక నీ పని నావలనఁ గా నేరదు. నా తరువాత నా యంతటి వారు మీరున్నారు. మీ రేమి చేసెదరు? మీ కవశ్యకర్తవ్యమైనదానిని గుఱించి ప్రయత్నించెదరా? చేతగా దని యూరకుందురా? ఇప్పుడు చెప్పుఁడు. ఇఁకఁ బ్రాణము లెట్లును నిలువవు. చింతమాత్రము పోదు. చింతాక్రాంతునకు సద్గతి గలుగదు. నేను వీరస్వర్గమున కాశ వదలుకొనవలయునా!

కుంభీపాకనరకమునఁ బడి యాతన పడవలయునా? నా పూర్వుల గతికి నేను తప్పినవాఁడ నైపోదునా? నా తల్లి వీరమాత కాదను నపకీర్తికిఁ బాల్పడునా? అంతయు మీ చేతిలో నున్నది. మీరు చిత్తూరు జయించెద రేని నా వీరత్వము దేవతలచే నంగీకృతమగు" నని చెప్పి యూరకుండెను.

ఇది యెల్లరును వినిరి. వారి రక్తనాళము లుబ్బిపోయెను. ఏదో వాఁడిబాణము వచ్చి తటాలున నల్లగుండెకుఁ దాఁకిన ట్లయ్యెను. ఆ సమయమున నందఱు నభయసింహుని దెసఁ జూచిరి. ఆతని ముఖము నవీనకాంతి వహించెను. అందఱిముఖములును బ్రఫుల్లము లయ్యెను. రాణి కనీనికలు మెఱసిపోయెను. అప్పు డభయసింహుఁడు గొంతెత్తి "మీ కా విచారమక్కఱలేదు. చిత్తోడుదుర్గమును నేను జయించెద" నని ప్రతిజ్ఞపట్టెను.

వెంటనే ప్రతాపుని దీవానముపై నానందలక్ష్మి తాండవ మాడెను. అచ్చటివా రెల్లరును బళిబళీ! యని పొగడిరి. ప్రతాపుఁడు పుత్రుని వీఁపుతట్టుచుఁ "బుత్రా! చిరాయుష్మంతుఁడవై వగుము. శత్రుంజయుఁడవుగమ్ము. అని మొన రుద్రేంద్రాదులు నీకు బాసటరైై నిలుతు"రని పలికి కన్నులు మూసెను. ఎల్లరును జిత్రప్రతిమ లైపోయిరి. ప్రతాపమార్తాండుఁ డస్తపర్వతము నధిరోహించెను.

నిర్వివాదము లగు కేవలగుణములతో నలంకరింపఁబడిన మహావీరుని జీవితమునందలి ఘనతను వివరించి చెప్పవలసిన యావశ్యకము లేదు. భారతభూమి నలంకరించిన వీరాధివీరులలో నుత్తమస్థానమును గైకొన్న యోధశిఖామణులలోఁ బ్రతాపసింహుఁ డొక్కఁ డని చెప్పుటలో నతిశయోక్తి యేమియు లేదు. యుద్ధమునకు వ్యవధి

యిష్మని శత్రునిఁ గోరుటయు, శత్రువుల యొత్తిడి కోపలేక విజయము నెడల నాశ వదలుకొని విదేశములకుఁ బోవఁ బ్రయాణ మగుటయుఁ బ్రతాపునివంటి వీరునకుఁ దగనివియే యైనను నవి రెండును గుణసన్నిపాతమునఁ బడి మునిఁగిపోవు నవియే యని వాదించుట కవకాశమున్నది.

ప్రతాపుని జీవితమున ధ్రువతారాతుల్యముగఁ దళతళమని ప్రకాశించు గుణరత్నములలో మొదటిది యాత్మగౌరవము. రెండవది పురుషకారము. మూఁడవది ధైర్యము. నాల్గవది స్థైర్యము. ఎట్టి యంతరాయము సంభవించినను ప్రారంభించిన కార్యమున బ్రహ్మాస్త్రమువోలె నిరర్గళముగఁ బనిచేయువాఁడు గావుననే నిలుచుటకు నీడలేక యల్లాడిన ప్రతాపుఁ డక్బరువంటి జిత్తులమారియగు వైరిని గడగడలాడింపఁ గలిగెను.

శ్రీమాన్, వైద్యరత్న

పండిత డి. గోపాలాచార్యులు,

ఆయుర్వేదమార్తాండ, భిషఙ్మణి, ఎం. బి. ఎస్., వారిచే

సంప్రదాయానుసారముగ

నాంధ్రభాషయందు వ్రాయబడి ముద్రితములై

క్రయమునకు సిద్ధముగనున్న

ఆయుర్వేద వైద్యగ్రంథములు.

మాధవనిదానము, ఆంధ్రవ్యాఖ్యానము	3-0-0
అర్కప్రకాశము	2-0-0
రసప్రదీపిక	1-8-0
ఆయుర్వేదపరిభాష	1-8-0
భేషజకల్పము	1-0-0
పథ్యాపథ్యము	1-0-0
దక్షిణభారతము ఆయుర్వేద ప్రచారము తెనుగు వచనము	0-8-0
అధ్యక్షకాభిభాషణములు	0-6-0
ఆయుర్వేదప్రశస్తి	0-6-0
గడచిన నూరుసంవత్సరములలో జరిగిన వైద్యాభివృద్ధి	0-6-0
అగస్త్యవైద్యము	0-4-0
ఆయుర్వేదాంగశల్యతంత్రము	0-4-0
వస్తికర్మము	0-4-0
ఆయుర్వేదచరిత్రము	0-4-0
ప్రధానకాభిభాషణము	0-2-0
ఋషికులబ్రహ్మచర్యాశ్రమము-ఆయుర్వేదము	0-2-0
ఆంధ్రదేశము వైద్యసహాయము.	0-1-0
లాహోరువైద్య మహాసమ్మేళనాభిభాషణము.	0-8-0
విషూచి - కలరా.	0-8-0

పోస్టేజి వేరుగా నియ్యవలెను.

మ్యానేజర్:— ఆయుర్వేదాశ్రమం

58, ఆచారప్పన్ వీధి, జి. టి. మదరాస్.

ఆర్యపుస్తకాలయము - రాజమండ్రీ

వీరపూజ (శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిది)	2-వ కూర్పు	1- 0-0
శ్మశానవాటిక	,,	1- 0-0
మిథునానురాగము	,,	0-12-0
వారకాంత (రెండవకూర్పు)		0- 8-0
రామదేవవిజయము	,,	0- 6-0
సాహసికరాజపుత్రము	,,	0- 6-0
శృంఖల	,,	0- 6-0
విజయనగరరాజులకథలు	,,	0- 3-0
చిత్తూరురాజులకథలు	,,	0- 4-0
ఢిల్లీచక్రవర్తులకథలు	,,	0- 4-0
గోల్కొండనవాబుకథలు	,,	0- 2-0
భారతరమణీమణులు	,,	0-12-0
మహాభక్తవిజయము	,,	4- 0-0
భేతాళునికథలు		0- 6-0
భోజునికథలు		0- 6-0
విక్రమార్కునికథలు		0- 6-0
వైద్యులకథలు		0- 3-0
వరాహపురాణము (నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య)		1- 0-0
వేణీసంహారము (వడ్డాది సుబ్బారాయడుగారిది)		1- 0-0
రాణీసంయుక్త (వేలాల సుబ్బారావుగారిది)		0-12-0
మహాపురుషులజీవచరిత్ర	1-వ భాగము	0-12-0
(చిలకమర్తి	2-వ ,,	0-10-0
లక్ష్మీనరసింహముగారిది)	3-వ ,,	0-12-0

ఇంకను అనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములును, స్కూలు, కాలేజీ, ఇంగ్లీషు పుస్తకములు దొరకును.

వ్యాధిబాధితు లగు

ప్రియసోదరుల కొరకు

వెల తగ్గించబడినది.

50 సంవత్సరములుగా లోకప్రసిద్ధి చెందిన యూ నైట్ లేక క్రొత్త యౌవనమైన సంజీవి ఔషధము. ధాతుక్షయమునకు అమృతము వంటిది. యౌవనదశయొక్క దురభ్యాసమువలన కలిగిన బలహీనత్వమును స్వస్థముచేయును. అవయవ దార్ఢ్యమును అధికపఱచును. పోయినటువంటి దేహపటుత్వమును నూతనముగా ఇప్పించును. గుణమివ్వకున్న 100 రూప్యములతో క్రయ మివ్వబడును. వృద్ధాప్యులకు యౌవనమును కలిగించును. ఒక్కొక్క మాత్రలో వెండి భస్మము చేరియుండును. 24 మాత్రలుగల డబ్బీ 1-కి పోస్టు ఖర్చులు సహా రు 1-3-0. ఒక్కొక్క మాత్ర ఒక సవరమునకు సమానము. దీపము ఉండగనే ఇల్లు చక్కబెట్టుకొనుడు. లేనిచో చింతించవలసి యుండును. ఆర్యులారా! ఇప్పు డెచట జూచినను ప్రకటనలు ప్రబలముగ కానిపించుచున్నవి. కాని కొంతమంది కొన్ని వర్తకసంఘముల వారిచే మోసపోవుచున్నారు. ఏ తెల్లాకారణమున ప్రకటనయైన, కొంతమంది ఏవగించుకొనుటకు కారణమగుచున్నది. ప్రకటనలన్నిటిని బుట్టదాఖలు చేయుచున్నారు. దైవ మెన్నడును, ర ప్రేళ్లను ఒకేరీతిగ సృష్టించి యుండలేదను విషయమును మీరందరు బాగుగ గుర్తింపవలసియున్నది. ఋజుమార్గమున పోవువారిని ప్రపంచమున నమ్మువార లెవ్వరునులేరు. వారి ప్రకటన పత్రికలు కూడ రసవాదుల వలె పొట్టమునకై విక్రయించబడుచున్నవి. ఆర్యులారా! ఒకపర్యాయము మీరు మాయూనైటును వినియోగించినచో మరెన్నడు మీరు విడువనేరరు. నిష్ప్రయోజన మగు మందులనుకొని నష్టపోకుడు.

యూనైటెస్ ఫ్యాక్టరి, చిత్తూరు.

తెలుగునాటకములు నవలలు మొదలగునవి.

బళ్లారి-ధ. కృష్ణమాచార్యుల వారివి

(1) చిత్రనళీయము, (2) ప్రహ్లాద, (3) ప్రమీల, (4) పాదుకా పట్టాభిషేకము, (5) సావిత్రి, (6) చంద్రహాస, (7) ముక్తావళి, (8) బృహన్నల, (9) వరూధిని, (10) సారంగధర.

వెల ప్రతి 1-కి రూ 1-2-0.

బళ్లారి పండిత కె. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రుల వారివి

(1) శ్రీ కృష్ణలీల, (2) లవ-కుశ, ప్రతి 1-కి 1-4-0.

బళ్లారి ధ. గోపాలాచార్యుల వారిది

రామదాసు వెల ప్రతి 1-కి రూ 1-2-0.

బళ్లారి బి. మాధవరావు గారిది

నవనాగరిక యువతీ ప్రహసనము 0-8-0

నవలా గ్రంథమాల వారివి

1. విజ్జలదేవి	వెల	1-2-0	3. సాంఘిక దౌర్జన్యము	0-12-0
2. అస్తమయము		1-8-0	4. దిలారామ	0-12-0

బాలభారతీ గ్రంథమాల వారివి

1. సుశీల	(నవల)	0-12-0
2. పద్మావతి	"	1-8-0
1. పరిషియాదేశపు కథలు		1-4-0
2. మర్మశాస్త్రము		1-0-0
3. హిప్నాటిసమ్ అండ్ మెస్మెరిసమ్		2-0-0
4. విచిత్రచరిత్ర		0-6-0
5. సమ్మోహనము అండ్ అదృష్టరాజము		1-8-0

ఇవిగాక మావద్ద ఇంకను అనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములు దొరకును. కేటలాగు ఉచితము.

ఆంధ్రగ్రంథాలయము, పోస్టు బాక్సు నెం 73 వ, మదరాసు.

శ్రీ విజ్ఞానవినోదిని.

ఇందు రెండుమాసముల కొకటి చొప్పున, వినోదకరమైనవి, చారిత్రికమైనవి, నిరూపకమగునవి, నవలలు నాటకములు, దేశీయ చరిత్రలు, మహాపురుషుల చరిత్రలు ప్రచురింపబడి చందాదారుల పద్ధతిని పంపబడుచుండును. చందాదారులు అన్ని గ్రంథములు కొనుచుండవలయును. వీరికి తక్కువ క్రయమునకు గ్రంథములు పంపుచుందుము. ఇతరులకు 100 పేజీలు 0-6-0; చందాదారులకు యుద్ధము ముగిసి కాగితము చౌకయగునంతవరకు 100 పేజీలు 0-5-0 చొప్పునను ఆపైని 0-4-0 వంతునను క్రయము కట్టబడును. ఆంధ్రభాషాభిమానులందరు చేయూత నొసంగెదరని నమ్ముచున్నాము.

ప్రకటింపబడినవి.

వనజాక్షి చరిత్రనవల	చందాదార్లకు	0-8-0	ఇతరులకు	0-12-0
వ్యాసమంజరి వ్యాసములు	,,	0-8-0	,,	0-8-0
శాబ్బిలి చరిత్రనవల	,,	1-0-0	,,	1-4-0

ముందు రాబోయెడి నవలలు.

తార, భయంకరమఠము, రమామణి.

విలాసము:— విజ్ఞానవినోదినీ కార్యాలయము,
35 నమ్మాళ్వారువీధి,
మద్రాసు.

BOLD TYPE EDITIONS.

BY G. W. M. REYNOLDS.

			Rs.	As.	Ps.
Mysteries of London	...	13 Vols.	8	0	0
Beauty and Pleasure	...	9 ,,	6	0	0
Bronze Statue	...	4 ,,	3	0	0
Loves of the Harem	...	4 ,,	3	0	0
Rye House Plot	...	4 ,,	3	0	0
Coral Island	...	4 ,,	3	0	0
Canonbury House	...	3 ,,	2	4	0
Pickwick Abroad	...	3 ,,	2	4	0
Empress Eugene's Boudoir		3 ,,	2	4	0
Faust	...	2 ,,	1	8	0
Soldier's wife	...	2 ,,	1	4	0
May Stuart	...	2 ,,	1	4	0
Mary Middleton	...	2 ,,	1	8	0
Seamstress	...	2 ,,	1	0	0
Mysteries of Paris by ungene Sue	...	1 ,,	1	8	0

Chanders & Co.,

52, Linga Chetty Street,

G. T., MADRAS.